

ORSZÁGOS IDŐBEMUTATÓ KÖNYVTÁR
BUDAPEST

WAE M U S
F E M Y G

2/2001





Разпятието се счупи на парчета

Разпадането на кръста – това е обезвереният земен живот в края на хилядолетието. Човек се е оставил да бъде подмамен от преходни блага, преходни радости, лъжи, фалшива слава. Отвърнал се е от небето, мисли, че може и без Бог. Не се нуждае от закони, нито от учения, иска друг вид свобода и губи всичко, което е важно. Повярвал е на измамните обещания на шестващото през света зло и доброволно, по своя воля е заробил тялото и душата си, без дори да знае това. Ето защо са ни нужни хората, които предизвикват размисъл.

Д-р Каталин Корани

Андраш Чавлек е роден през 1942 г. в Будапеща. Завършва живопис във Висшето художествено училище през 1968 и оттогава редовно участва в изложби в Унгария и в чужбина, така например в Рим, Варшава, Москва, Берлин, София, Мексико, Куба, Кайро, Лондон, Дуисбург, Мюнхен, Неапол, Виена, Линц, Залцбург, Гронау-епе, Аахен, Йинкьопинг, Стокхолм, Париж, Блоа, Милано. Работите му се намират както в частни, така и в обществени колекции в Унгария и в чужбина. През 1978 г. е удостоен с наградата Мункачи. През 1977, 1979 и 1981 г. получава български отличия.

A feszület darabokra tört

A kereszt darabokra hullása az ezredvég földi életének hitetlensége. Az ember hagyta magát megcsalni múltó javakkal, múltó örömmel, hazugságokkal, talmi dicsőséggel. Elfordult az égtől, azt gondolta, Isten nélkül is boldogul. Nincs szüksége törvényekre, tanításokra, másfajta szabadságot akart, és mindent, ami fontos, elveszített. Elhitte a világban működő gonosz csalfa ígéreteit, önként, szabad akaratából hajtotta rabigába testét és lelkét, és már nem is tud róla. Kellenek hát a gondolatébresztő emberek.

Dr. Korányi Katalin

Csavlek András 1942-ben született Budapesten. Festőművészeti diplomát szerzett a Képzőművészeti Főiskolán 1968-ban, és azóta rendszeresen részt vesz hazai és külföldi kiállításokon egyebek mellett Róma, Varsó, Moszkva, Berlin, Szófia, Mexikó, Kuba, Kairó, London, Duisburg, München, Nápoly, Bécs, Linz, Salzburg, Gronau-Epe, Aachen, Jinköping, Stockholm, Párizs, Blois, Milánó városokban. Munkáit megtalálhatjuk hazai és külföldi magán- és közgyűjteményekben egyaránt. 1978-ban Munkácsy díjjal jutalmazták. 1977-ben, 1979-ben és 1981-ben Bulgáriában kapott díjakat.



Крал • Király

Съдържание

Tartalom

Дьорд Петри: И тъй добре ще бъде Маларме да се превежда	3	Petri György: Jó volna Mallarmét fordítani
Тошо Дончев: След десет години	4	Doncsev Toso: Tíz év után
Шандор Мараи: Изповедите на един буржоа (<i>откъс</i>)	7	Márai Sándor: Egy polgár vallomásai (<i>részlet</i>)
Дьорд Петри: Много обичах тази жена, Криза, Градина, Аз, Женски глас, Траур 1971 (<i>стихотворения</i>)	20	Petri György: Nagyon szerettem ezt a nőt, Krízis, Kert, Én, Női hang, Gyász 1971 (<i>versek</i>)
За играта е нужна свобода. Черногорски разговор с Петер Естерхази	24	A Játékhoz szabadság kell. <i>Montenegrói beszélgetés Esterházy Péterrel</i>
Петер Естерхази: Harmonia Caelestis (<i>откъс</i>)	38	Esterházy Péter: Harmonia Caelestis (<i>részlet</i>)
Андраш Черна-Сабо: Девета глава, в която българският кондуктор дядо Димо се среща с елегантния детектив и едва не почва нов живот	48	Cserna-Szabó András: A kilencedik fejezet, melyben Dimó nagyapó, a bolgár kalauz találkozik az elegáns detektívvel, s majdnem új életet kezd
Атила Балаж: Граничен случай	53	Balázs Attila: Határeset
Дьорд Сонди: Деветдесет от деветдесетте. Писмо от София	58	Szondi György: Kilencventől kilencven. Levél Szófiából

Илюстрации: Андраш Чавлек

Csavlek András illusztrációi



Тяло • Corpus

ДЪОРД ПЕТРИ

И тъй добре ще бъде Маларме да се превежда

И тъй добре ще бъде Маларме да се превежда,
но все си мисля същевременно, че
всъщност аз
исках да бъда пътник първа класа,
да гледам от шезлонга как вълните чезнат
без близости и близки,
а на фона на това няма какво да ям,
дори по-зле – други бивам хранен
(макар да са суетни тези думи и сигурно
ще бъде къде-къде по-зле, ако не би ме хранел
някой друг,
така все пак си имам всичко,
тъй както тези противни балкански гургулици
в двора ни), обаче тези мисли ме отвличат
от Маларме, а тъй добре ще може Маларме
да се превежда в някой друг живот
(огрян от слънцето е всеки друг живот),
където Маларме превеждат, където
не познават тукашните мрачни зими.

Превод: Николай П. Бойков

PETRI GYÖRGY

Jó volna Mallarmét fordítani

Jó volna Mallarmét fordítani,
de közben folyton azon morfondírozok, hogy
én tulajdonképpen
első osztályú utas akartam lenni,
nyugszékből nézni a foszló habokba,
tartozások és hozzátartozók
nélkül, ehhez képest nincs mit ennem,
és ami még rosszabb, mások etetnek
(bár ez hiú beszéd, és lehet, hogy az volna még
rosszabb,
ha mások sem etetnének, így mégiscsak megvan
mindenem,
mint ezeknek az ocsmány balkáni gerléknek
az udvaron), ezek a gondolatok azonban elvonnak
Mallarmétól, pedig nagyon jól lehet Mallarmét
fordítani egy másik életben
(oly napsütötte minden másik élet),
ahol Mallarmét fordítanak, nem ismerik
az evilági komor teleket.

„Отново сме на кръстопът, както са били неведнъж и нашите деди, но днес свободно можем да избираме своя път, без външна принуда. Залогът и сега е оцеляването, просъществуването на една малка общност. Нужно е да работим за изграждането на духовността” – написах тези встъпителни редове преди десет години в първия брой на „Хемус”, очертавайки една по-далечна перспектива. Днес отново сме изправени пред избор, стоим, по незабравимите думи на Димчо Дебелянов, пред този „кръстопът на бъдещето” и питаме, къде ще ни отведеш „о, далечен, свещен кръстопът!” Наши са и решението, и отговорността. Ала участта и бъдещето ни не са сляпа орисия, оплоденото с опит знание крепи надеждите за успех, а вярата и решимостта ни ги окрилят. Още преди десетилетие започнахме да градим върху здрави основи, върху постигнатото от мъдрите ни предци, които като грижовни градинари посяха семената на симпатия и уважение из цялата страна, а за да съхранят и себе си, и самочувствието си съградиха устоите, без които е немислима нито една национална общност: дружество, църква и училище. Появило се след няколко по-раншни, неуспешни начинания, основаното от нас списание се оказа трайно. В днешния забързан свят съумяхме да влезем в крак с възделенията и очакванията, да постигнем набелязаните цели, представяйки в тематичен ред общото минало, културните и литературните контакти, непознатите или не дотам известни факти от българската действителност – бяхме огледало за общността. Едновременно с това погасявахме един стар дълг, запълняваме празноти, когато превеждайки класиците на българската литература и съвременните ѝ творци дадохме възможност за авторите и произведенията, прекривайки бариерите на езика, да въздействат върху любознателната унгарска среда. Работата по списанието даде и друг ценен резултат, оформи се едно българско духовно средище. Размислите и идеите на шепа ентузиастични станаха зародиш, изходна точка за инициативите, засягащи цялата общност. Направим ли равносметка, радостта ни се примесва с гордост, установявайки че плодотворните промени, настъпили в живота на българската общност, са инициирани в голяма степен от редакцията и по-широкия кръг съмишленици на „Хемус”: създадох се нови организации, промени се културния живот на общността и в по-широк, и в по-тесен смисъл, издадени бяха книги, календари, основа се театър, оформиха се танцови трупи, българското слово си извоюва място и по унгарското радио и телевизия. Днес вече действат петнайсет самоуправления в цялата страна и целта на всяка българска институция е да съхранява традициите и да укрепва българското самосъзнание.

През последните десет години, запазвайки насоките, облика и формата си, списанието претърпя неведнъж про-

„Ismét keresztúton állunk, miként elődeink annyiszor, de most talán kényszer szülte döntés helyett szabadon választhatjuk meg utunkat. Ma is a megmaradás a tét, egy kis közösség fennmaradása. A lélek épülését kell szolgáljunk.” – tíz évvel ezelőtt írtam ezeket a sorokat a Haemus első számában beköszöntő gyanánt, távlatos feladatként. Most megint választás elé kerülünk, Dimcso Debeljanov szép szavaival élve a „jövendő keresztútján” állunk, és kérdezzük, mit hozol nekünk „szent keresztút: ó, messzi jövő!” Miénk a döntés, és miénk a felelősség is. De sorsunk, jövőnk már nem vak végzet, hiszen tapasztalatból merítkező tudásunk sikerrel kecsegtet, hitünk, eltökéltségünk erőt ad. Már egy évtizeddel ezelőtt is szilárd alapra építhettünk, a bölcs elődök eredményeire, akik kertészekként munkájuk révén szerte az országban elvetették a bolgárok iránti rokonszenv és megbecsülés magvait, és önbecsülésük és önazonosságuk megőrzése érdekében megteremtették minden nemzetiség megmaradásának elengedhetetlen feltételeit: az egyesületet, az egyházat és az iskolát. Folyóirat-alapításunkat a korábbi kudarcos kísérletek után siker koronázta. Felgyorsult körünkben sikerült lépést tartanunk a kívánalmakkal és a követelményekkel, kitzűzött céljainkat megvalósítottuk vagyis tematikus rendbe gyűjtve tártuk fel a közös múlt, a kulturális, irodalmi kapcsolatok és a bolgár valóság ismeretlen vagy kevésbé ismert tényeit, egyben tükröként szolgáltunk közösségünk számára és közben adósságot törlesztettünk, hiányt pótooltunk, amikor a bolgár szépirodalom klasszikusait és a kortárs alkotókat lefordítva, esélyt adtunk a szerzőknek és a műveknek, hogy a nyelvi korlátokat áttörve hatást válthassanak ki az érdeklődő magyar közegben. A folyóirat működésének értékes hozzáadéka is lett, létrejött egy bolgár szellemi központ. Maroknyi elkötelezett ember töprengései, felvetései forrásul, kiindulópontként szolgáltak a közösség egészét érintő kezdeményezéseknek. És ha most számvetést készítünk, akkor büszkeséggel vegyes örömmel nyugtázhatjuk, hogy főként a Haemus szerkesztőbizottsága és a lap szélesebb holdudvara ösztönözte azokat a termékeny változásokat, amelyek azóta a bolgár közösség életében lejátszódtak: újabb szervezetek születtek, átalakult a szűkebb-tágabb közösség kulturális élete, könyvek, kalendáriumok jelentek meg, színház létesült, tánc-csoportok alakultak, a bolgár szó a magyar rádióban és televízióban is polgárjogot nyert. Immár országszerete tizenöt bolgár önkormányzat tevékenykedik, és mindezen intézmények célja hagyományaink ápolása és öntudatunk erősítése.



Тяло • Corpus

мени в оформлението и външния си вид. Ще ни се в бъдеще да установим още по-тесни връзки с творческите средища на прародината и още по-редовно и системно да поемем ролята си на мост между двете култури, представяйки, както сме правили неведнъж и досега, унгарската литература на български език. Успоредното поставяне на двата текста може да се превърне в интересно откритие за нашите двуезични читатели. Досега при избора на унгарските автори българският мотив бе от водещо значение. Особено в случая с Ласло Наги, но нещо подобно се наблюдава и при Андраш Фодор, Йозеф Уташи, Бенедек Киш, при които вдъхновяващата сила на българската литература, плодотворното ѝ влияние съставляват органична част не само на преводаческата им дейност, а дори и на поезията им. Репортажът на Мараи за пещенските български търговци, разказът на Дьорд Г. Кардош „Трябва да обичаме Теофил Готие“, горчиво-меланхоличното описание на следвоенна София, или пък психологическия шедевър на Костолани „Българският кондуктор“ показват унгарските писатели в нова, неизвестна досега пред мнозинството от читателите им светлина. Бихме желали и занаят да заделим място за онези унгарски писатели, които споделят своите впечатления и преживявания от България било пряко, било чрез своите произведения, както сме правили в случаите с Дьорд Фалуди, Йозеф Берда, Льоринц Сабо или съвременното поколение Петер Естерхази, Ендре Кукорели, Андраш Черна-Сабо. С публикациите на Шандор Мараи, Дьорд Петри и Петер Естерхази в настоящия юбилеен брой желяем да запознаем читателите с тези неоспорими величини на унгарската литература, чието излизане на български език предстои. Редакцията има двойка задачи: да формулира своите цели в променената обществена обстановка, вземайки предвид и новите предизвикателства, да очертае своята читателска аудитория, и в същото време да създава интересно, интелектуално т.е. подтикващо към размисъл и предоставящо художествена наслада списание. В същото време да поддържа трайни контакти между двете култури в своята област и чрез съответните средства да гради духовни мостове, да излъчва по отношение на собствената си общност перспективност, самочувствие, устойчивост и вяра. С включването си се в световната мрежа, тази единствена по рода си организирана общност и духовните постижения на българите в Унгария могат да послужат като отправна точка на разпръснатите по цял свят български общности, както е влиял благотворно и върху нас опитът на другите в това отношение. Ние имаме необходимост от този поглед към света и натрупаното знание, тъй като само след няколко години историята отново ще ни постави на кръстопът. Какво ще е, какво може да е бъдещето на този малък български остров в обща Европа? По страниците на списанието трябва да пишем и да спорим за тези неща, търсейки очертанията на постижимото, уютно битие като българи в Унгария и граждани на Европа.

Будапеща, 1991–2001 год.

Az elmúlt tíz év alatt a lap irányultságát, arculatát, formátumát megőrizve tördelésében, külső megjelenésében már többször változott. A jövőben szorosabb kapcsolatokat kívánunk kialakítani az óhazai alkotóműhelyekkel, és rendszeresebben, és módszeresebben akarunk eleget tenni annak a hídszerepnek, amelyet a magyar irodalom bolgár nyelvű bemutatásában eddig is vállaltunk. A fordítások párhuzamba állítása kétnyelvű olvasóink számára izgalmas felfedezés lehet. Eddig a magyar szerzők kiválasztásánál a bolgár motívum volt a döntő szempont. Kiváltképp Nagy László esetében, de Fodor Andrásnál, Utassy Józsefnél, Kiss Benedeknél a bolgár irodalom ihlető ereje, termékeny hatása műfordítói munkásságuk, sőt költészetük szerves részét képezte. A pesti bolgár kereskedőkről szóló Márai riport, Kardos G. György Szeretni kell Theophile Gautier-t című novellája, a háború utáni Szófia édes-bús leírása, avagy Kosztolányi lélektani remeke A bolgár kalauz a magyar írók olyan oldalát mutatta be, ami eddig ismeretlen volt az olvasók többsége előtt. Az elkövetkezendőkben is helyet kívánunk adni olyan magyar szerzőknek, akik Bulgáriával kapcsolatos élményeiről, benyomásairól közvetlenül vagy műveik révén számolnak be, miként ezt tettük Faludy György, Berda József, Szabó Lőrinc vagy a kortárs nemzedék, Esterházy Péter, Kukorelly Endre, Cserna-Szabó András esetében. Márai Sándor, Petri György és Esterházy Péter szerepeltetését jelen jubileumi számunkban az indokolja, hogy a magyar irodalom e kiemelkedő, vitathatatlan értékei bulgáriai megjelentetése előtt olvasóink számára ízelítőt szeretnénk nyújtani. A szerkesztőség feladata továbbra is kettős: a megváltozott társadalmi környezet és az újabb kihívások figyelembevételével át kell fogalmaznia célkitűzéseit, be kell határolnia célközönségét, ugyanakkor érdekes, intellektuálisan izgalmas, azaz gondolkodásra serkentő, művészi élményt nyújtó folyóiratot kell szerkesztenie. Másrészt a maga területén és eszközeivel a két kultúra között folytonosan ápolnia kell a kapcsolatokat, szellemi hidakat kell építenie, saját közösségének pedig iránymutatást, önbizalmat, tartást és hitet kell sugallnia. A világhálóba kilépve az egyedülálló magyarországi bolgár társadalmi szerveződés és szellemi teljesítmény támpontul szolgálhat szerte a világon a szétszóródott bolgár közösségek számára, miként mások ezirányú tapasztalata termékenyítőleg hathat ránk. Szükségünk is lesz e világméretű kitekintésre és felhalmozódott tudásra, mert a történelem néhány röpké év múlva ismét válaszút elé állít majd minket. Milyen jövője lesz, milyen jövője lehet a közös Európában ennek a kis bolgár szigetnek? A lap hasábjain erről is kell írunk, vitatkoznunk, keresve az élehető, az otthonos lét kereteit magyarországi bolgárként és európai honpolgárként.

Budapest, 1991–2001.

ШАНДОР МАРАИ MÁRAI SÁNDOR

Изповедите на един буржоа

(откъс)

Egy polgár vallomásai

(részlet)

Жилището беше голямо, стаите – просторни, високи, с разположени нагъсто прозорци, и все пак в спомените ми то оживява така, сякаш е било мрачно. Навярно, защото в детството с моите братя и сестри и с възпитателя ни найчесто се приютявахме в „алкова“, това сводесто помещение без прозорци, където решетестите детски легла и учебните чинове изпълваха изцяло стаята. Този алков свързваше спалнята на родителите ми с трапезарията; цветна остъклена врата го отделяше от уличната трапезария, за да не го огрее случайно слънчев лъч. В тази стая спяхме, тук приготвявахме домашните си, и при лошо време или ако за „наказание“ ни бяха забранили да напускаме пределите на жилището, играехме също тук. Никому не беше хрумвало, че за детска стая навярно по-здравословно и по-подходящо помещение щеше да бъде пищният, просторен „салон“, където по цели месеци не стъпваше никой, тази навярно най-просторна и светла стая от жилището, където стояха единствено облечените в платнени калъфи мебели, и с хладния си, буржоазен разкош винаги ми действаше така, сякаш вътре имаше мъртвец. „Алковът“, това тъмно, лишено от въздух, твърде топло мъничко убежище, беше истинският ни дом; никой не се и замисляше, „възпитателите“ ни също намираха за естествено, че трябва да учим на запалена лампа, когато впрочем жилището още се къпеше в дневна светлина.

Пет стаи се разполагаха тук, под ъгъл, три откъм улицата и две откъм двора. С изключение на детската стая всички те бяха грамадни, пространни. В тези буржоазни жилища от края на века за качествата и разположението на детската стая не съблюдаваха особено дори онези заможни семейства, които иначе обсипваха детето си с майmunска обич и никога не жалеха пари за неговото възпитание и облекло. Мненията за „хигиената“ тогава се разделяха. „Теорията за бацилите“ по онова време беше влидила много домакини, познавах възрастни лелки, които бяха обсебени от манията за чистота, те по цял ден забърсваха от прах, ходеха с ръкавици нагоре–надолу из жилището си и улавяха „бацилите“ с метлички от пера. Естествено, честолюбието на буржоазката домакиня не търпеше по лакираните мебели да бъде открита дори и

А лакás nagy volt, tágas, magas szobák, sűrű sorablakkal, valahogy mégis úgy él emlékemben, mintha homályos lett volna. Talán, mert gyermekkoromban testvéreimmel és a nevelővel naphosszat legtöbbször az „alkóv”-ban szorongtam, e bolthajtásos, ablaktalan helyiségben, ahol a rácsos gyermekágyak és tanulópadok teljesen kitöltötték a szobát. Ez az alkóv kötötte össze szüleim hálóját az ebédlővel; színes üvegajtó választotta el az utcai ebédlőtől, hogy véletlenül se érje a napsugár. Ebben a szobában aludtunk, itt készítettük iskolai feladatainkat, s rossz időben vagy ha „büntetésből” tilos volt elhagynunk a lakás területét, itt játszottunk is. Senkinek nem jutott eszébe, hogy gyerekszoba céljaira talán egészségesebb és megfelelőbb helyiség lenne a pompás, tágas „szalon”, ahová hónapszámra nem lépett be senki, a lakásnak ez talán legtágasabb és világos szobája, ahol csak a vászonhuzatokba bújtatott bútorok állongtak, s hideg, polgári pompájával reám mindig úgy hatott, mintha meghalt volna benne valaki. Az „alkóv”, ez a sötét, levegőtlen, jó meleg kis ól, ez volt hát igazi otthonunk; senki nem tűnődött ezen, a „nevelők” is természetesen találtak, hogy villanyfény mellett kell tanulni, amikor a lakás egyébként még nappali világosságban úszik.

Öt szoba sorakozott itt, lóugrásban, három utcai és két udvari. A gyermekszoba kivételével mindje nagy termetű volt, levegős. Ezekben a századvégi polgári lakásokban különösképpen azok a jómódú családok sem ügyeltek nagyon a gyermekszoba minőségére és elhelyezésére, akik majomszeretettel ajnározták különben a gyermeket s neveltetésére, öltözékre soha nem sajnálták a pénzt. A „higiéniáról” megosztottak akkortájt a vélemények. A „baciluselmélet” sok háziasszonyt megtévelyített abban az időben, ismertem öreg néniket, akikben kitör a tisztaság rögeszméje, naphosszat poroltak, kesztyűben jártak fel és alá lakásukban, s tollseprűvel vadásztak a „bacilusokra”. A polgári háziasszony természetesen minden becsvágyával azon volt, hogy porszemecskét se lehessen felfedezni a politúros bútorokon, a látogató komaasszonyok kávézás közben valóságos mustrát tartottak a barátnő otthonában, s jaj volt a szerencsétlennek, kinek lakásában a hanyag szobaleány elfelejtette aznap a portörőronggyal végigsimítani a zon-

Шандор Марай (1900–1989) започва творческия си път като поет, но е познат преди всичко с прозата и мемоарите си. Чистотата и елегантността на стила му, ярката му етична позиция, създават особена атмосфера на благородство в прозаичните му произведения. Като гражданин на света той става истински защитни на буржоазните ценности. По-късните му произведения са издадени в Унгария след рухването на комунизма. През 1934–1935 г. излизат последователно двата тома на основното му произведение „Изповедите на един буржоа”. В броя ви предлагаме откъси от този автобиографичен роман, който предстои да бъде издаден на български език от издателство „Стигмати”.

Márai Sándor (1900–1989) alkotói pályáját költőként kezdte, de elsősorban prózájával és memoárjaival vált ismertté. Stílusának tisztasága és eleganciája, határozott etikai állásfoglalása különlegesen nemes hangulatot teremt prózai műveiben. Világpolgárként a polgári értékek őrzőjévé vált. Kései műveit Magyarországon a kommunizmus bukása után adták ki. 1934–1935-ben egymás után jelenik meg fő művének, az *Egy polgár vallomásainak* két kötete. Jelen számunkban ebből az önéletrajzi regényből közlünk részleteket. A regény a közeljövőben jelenik meg bolgár nyelven a Sztigmati kiadó gondozásában.

прашинка, докато пиеха кафето си, дошлите на посещение кумици провеждаха истински оглед в дома на своята приятелка, и горко на нещастницата, в чието жилище този ден немарливата камериерка бе забравила да прокара парцала за бърсане на прах докрай по пианото. Майка ми, двете слугини и „госпожичката“ по цял ден чистеха. Сутринта почистваше слугинята, работата щ бе проверявана от „госпожичката“, по-късно се появяваше майка ми, като генерал на парада и провеждаше безмилостен оглед, прокараваше пръсти по най-незабележимите процепи на мебелите и диреше пращинки половин предиобед. Имаше девиз, че липсата на прах е първото условие за „модерна хигиена“. В повечето жилища обаче детските стаи изглеждаха плачевно, за целта бяха обособени затънтени, килероподобни помещения; и гърбът на пианото наистина блестеше, но на повечето места бяха съдържани по отношение на банята и малко я употребяваха. Банята у нас още се ползваше, защото бяхме много деца, и родителите ми впрочем изповядваха извънредни и не съвсем модерни принципи за телесната чистота. И зиме, и лете, всяка утрин и вечер бавачката напалваше вехтата желязна печка в банята и госпожичката изкълпваше децата; всеобщото схващане обаче гласеше, че „много кълпане е вредно“, защото изнежва децата. На повечето места използваша банята за вехтошарна, където членовете на фамилията отиваха наистина да се мият, но едва успяваха да се придвижат сред струпаните в мрачното помещение куфари, простряното да съхне пране, препаратите за почистване на обувки и дрехи. При мнозина от нашите познати във ваната събираше прах багаж, и навярно те я употребяваха според първичното щ предназначение само за един ден в края на годината, предногодишно. Буржоата от края на века се къпеха общо-взето само тогава, ако боледуваха или се женеха. Затова пък банята за едно жилище беше задължителна; само че много не я ползваха. У нас мрачната ниша на банята също бе запълнена с най-различни партакешки, майка ми полагаше отчаяни усилия да поддържа в ред пешкирите, хавлиите, всеки имаше своя „отделна закачалка“, както в гардеробиерната на театър, тъй висяха пешкири, утринни халати, сукмани, никой никога не знаеше кое е негово, къде му е мястото, кога ще му дойде редът. Банята бе вечен хаос, инкубатор на обиди и вълнения.

В „килера“ например царуваше много по-тържествен ред, отколкото в стаята на децата или в банята. В просторното, сухо, светло помещение се събираха, съвсем излишно, огромни припаси от хранителни продукти, сякаш снабдвахме с брашно и мас някоя обсадена крепост или склада на селската курия, където в околността на цял ден път няма месарница или бакалница. Впрочем там, у дома, „припаси“ се трупаха от всичко: в скриновете на майка ми, в чекмеджетата на долапите се редуваха неизброими количества неушити платна, трикотаж, топове с памучни платове, но пазарувахме „припаси“ и от всичко друго, от вървите за обувки до парцалите за бърсане. От време на време особена мания за трупане обхващаше майка ми, която се връщаше от пазарските си експедиции у дома тъй ликуващо, сякаш живеехме някъде в пустинята, и тя бе купила от преминаващ керван редки и безценни вещи. Купувахме брашното с чували, а маста – с цели бъчви, бяхме се запасили с кашкавал колкото мелнично колело, и у до-

gorát. Anyám, a két cseléd s a „kisasszony“ naphosszat takarítottak. Reggel kitakarított a cseléd, munkáját felülvizsgálta a „kisasszony“, a később megjelent anyám, mint valamilyen tábornok a szemlén, s kegyetlen vizsgát tartott, ujjait végighúzta a bútorok rejtettebb hasadékein s fél délelőtt kajtatott a porszemek után. Jelszó volt, hogy a pormentesség a „modern higiénia“ első feltétele. De a gyerekszobák a legtöbb lakásban siralmasan festettek, eldugott, kamraszerű helyiségeket szántak csak e célra; s a zongora háta ragyogott ugyan, de a fürdőszobával legtöbb helyt kíméletesen bántak s csak keveset használták. Nálunk még használták a fürdőszobát, mert sok volt a gyermek, s különben is rendkívüli és egyáltalán nem korszerű elveket vallottak szüleim a testi tisztaságról. A perszonka télenyáron, minden reggel és este befűtött a fürdőszoba rozszant vaskályhájába, s a kisasszony lefürdette a gyermekeket, de az általános felfogás azt tanította, hogy „a sok fürdés ártalmas“, mert a gyerekek elpuhulnak. Legtöbb helyen lomtárnak használták a fürdőszobát, ahová bejártak ugyan mosakodni a családtagok, de ügyel-bajjal mozoghattak csak a homályos helyiségben felhalmozott bőröndök, a „kismosás“ után száradni aggatott ruhadarabok, a cipő-és ruhatisztító szerek között. Sok ismerősünknel a fürdőkádban porosodtak a málhák, s a kádat talán csak év végén, szilveszterkor adták át egy napra eredeti rendeltetésének. A századvégi polgárság általában csak akkor fürdött, ha beteg volt vagy ha nősült. De a fürdőszobát azért megkövetelték a lakástól; csak nem nagyon használták. Nálunk is tele volt mindenféle kacattal a homályos fürdőkamra, anyám kétségbeeset erőlködéssel iparkodott rendet tartani a törölközők, fürdőköpenyek között, mindenkinek megvolt a maga „külön fogása“, mint egy színházi ruhahatárban, úgy lógtak itt törölközők, reggeli köntösök, lipityankák, senki nem tudta soha, mi az övé, hol a helye, mikor kerül sor rá. A fürdőszoba örökös káosz volt, sértődések és izgalmak melegágya.

A „Spájzban“ például már sokkal ünnepélyesebb rend uralkodott, mint a gyermekek szobájában vagy a fürdőszobában. Tágas, száraz, világos helyiségben gyűjtötték össze, meglehetősen fölöslegesen, az élelmiszereknek óriási készleteit, mintha ostromlott várat szereltek volna fel lisztel és zsírral, vagy falusi kúria éléskamráját, ahol napi járóföldre nincs a közelben mészáros vagy fűszerüzlet. Egyáltalán, mindenből „készletek“ dagadtak odahaza: anyám szekrényeiben, az almáriomok fiókaiban végszámra sorakoztak a meg nem varrott vásznak, kötöttárúk, gombolyag pamutok, de „készletet“ vásároltunk minden másból, a cipőzsinórból és törlőrongyokból is. Különös gyűjtési rögeszme volt ez, mely időnként megejtette anyánkat, aki oly diadalmasan tért haza bevásárlókörtűjából, mintha a sivatagban élnének valahol, s átvonuló karavántól vásárolt volna ritka és becses használati cikkeket. A lisztet zsákszámra vásároltuk, a zsírt egész hordóval, sajtból malomkeréknyit szereztünk be, s dekával nem mértek odahaza semmit. Mind e nagy készletek birtokában inkább mértékletesen éltünk, mint pazarlóan. Már három gyerek sivalkodott a házban, két cseléd pusztította a kenyeret s a szakácsné hét személyre főzött minden délben, mikor anyám mindössze száz forint „kosztpénzt“ kapott egy hónapra, s abból talán meg is takarított néha valamit... Napjában kétszer ettünk



Тяло • Corpus

ма нищо не се измерваше с грамове. Притежавайки всички тези големи запаси живеехме по-скоро умерено, отколкото разточително. В къщата вече хленчеха три деца, две слугини омитаха насъщния и всеки обед готвачката готвеше за седмина, когато майка ми получаваше „за храна“ всичко на всичко сто форинта на месец, и дори понякога може би спестяваше по нещо от тях... Хапвахме месо два пъти дневно, баща ми не понасяше системата у дома да се разделят и притоплят остатъците от обяда. Майка ми поднасяше обилна, тлъста унгарска кухня и стоте форинта стигаха за храната на седмина. Над маджарския свят тогава се лееше някакво ханаанско изобилие и евтиния; не онази принудителна, просешка евтиния, както след войната, когато цените се определяха от безпаричието и мизерията излагаше с надпреварващо се прахосничество своите продукти и стоки; в евтинията на мира всекиму излизаха сметките. Това бе господарски, тлъст, материален живот. Още самата закуска изглеждаше като някакво семейно тържество, имен ден или женитба. Прясно избръснат, излъчвайки ефирен аромат на одекolon и на брилянтин, баща ми пристигаше от банята на претенциозно сложената за закуска маса, заемаше почетното място в тютюневия си домашен халат, протягаше ръка към местния вестник – получаваше, разбира се, клерикалния вестник, който се издаваше с парите на епископа и се печаташе в епископската печатница, вестник „Фелвидек“¹ –, и докато чакаше чаят в украсената с лучени щампи майсенска кана „да се запари добре“, той прехвърляше новините. Това бе тържествен момент. В тези мигове щипката за мустаци все още бе обтегната под носа на татко, той я сваляше едва когато започнеше да яде и с малка джобна четчица регулярно разчесваше брилянтиновите си мустаци на две. Майка ми седнаше срещу него, а от двете страни на масата две двойки деца дебнеха тържествената церемония на закуската. Децата закусуваха кафе и кръгли хлебчета с масло, а зиме – застроена супа; ала гледката как баща ми закусува ни компенсираше за всичко и ни изпълваше с възвишени чувства. Тъй достойно, изискано закусуваше той; тютюневата му утринна роба с кафяви копринени ревери, леките движения на женствените му малки ръце с монограмния пръстен, неговото спокойствие и фамилиарното патерно благоразположение ни очароваха на всяка закуска. Пиеше ароматен, златистокафяв чай с много ром, хапваше шунка и рохко яйце, мед и унгарско масло (препираше се много заради маслото с майка ми, която от съображения за икономии, или един господ знае защо, пазаруваше понякога датско масло, и дори си спомням една утринна драма, когато баща ми прозря това вероломство, стана от масата за закуска, и хвърли „датското масло“ в клозета!), хляб му препричаха отделно, и дълго можех да наблюдавам това изтънчено хранене, този „светски алюр“. Тази утринна идилия ми се струваше като буржоазно богослужение. Тъй бавно, с елегантни движения би могъл да се приготвява за своите дневни ангажименти само онзи, който вече дотолкова се е утвърдил, че през деня не можеха да го засегнат унизителни сюрпризи. В действителност по онова време баща ми още не „се беше утвърдил“ особено; бе се утвърдила класата, към която принадлежеше, и бликащото съзнание за тази принадлежност изпълваше поведението и жестовете му докрай с достойнство. Който

húst, apám nem túrte el az ebédről eltett, felmelegített maradékok házi rendszerét. Bőséges, zsíros, magyar konyhát vitt az anyám, s hét ember tápláléka kifutotta a száz forintból. Valamilyen kánaáni bőség és olcsóság áradt el akkor a magyar világ fölött; nem az a kényszerű, koldusoltság, mint a háború után, mikor a pénzhiány szabta meg az árakat s a nyomorúság kínálta vetélkedő kótyavetyéléssel termékeit és portékáját; a béke olcsóságában mindenki megtalálta a maga számítását. Uras, zsíros, anyagias élet volt ez. Már a reggeli úgy festett, mint valamilyen családi ünnepség, névnap vagy a lakodalom. Apám frissen beretválva, enyhe kölnivíz- és brillantinszagot árasztva érkezett a fürdőszobából a körülményesen megterített reggelizőasztalhoz, dohányszínű házikabátjában helyet foglalt az asztalfőn, kinyújtotta kezét a helyi újság után – a klerikális újságot járattuk persze, melyet a püspök pénzén szerkesztettek s a püspöki nyomdában nyomtatnak, a *Felvidéki Újság*-ot – s átfutotta a híreket, amíg várta, hogy a meissenai hagyományok kannában „húzzon még a tea“. Ünnepélyes pillanat volt ez. E pillanatokban apa orra alatt ott feszült még a bajuszkötő, melyet csak az étkezéshez vetett le, s egy kis zsebkefével szabályosan kétfelé simította brillantinos bajuszát. Anyám szemközt ült vele, s az asztal két oldalán két pár gyerek leste a reggeli ünnepélyes celebrálását. A gyerekek kávéval reggeliztek vajjas zsömlével s télen rántott levest; ám az apai reggelinek szemlélete kárpótolt mindenért s felemelő érzésekkel töltött el. Oly méltóságosan, finoman reggelizett apám; dohányszínű, barna selyemhajtókás reggeli kabátja, pecsétgyűrűs, nőies, kis kezének könnyű mozdulatai, nyugalma és pater familiasi jóindulata minden reggelinél elragadtak. Illatos, aranybarna teát ivott, sok rummal, sonkát és lágy tojást evett hozzá, mézet és magyar vajat (a vaj miatt sokat háborúskodott anyámmal, aki takarékosági szempontból, vagy a jó ég tudja, miért, dán vajat vásárolt néha, s emlékszem egy hajnali drámára is amikor apám meggyanította ezt az ármányt, felkelt a reggelizőasztaltól, s a „dán vajat“ a klozetba dobta!), a kenyeret külön pirították neki, s elnéztem volna ezt a válogatott étkezést, ezt a „nagyvilági allúrt“ sokáig. Ez a reggeli idill polgári istentiszteletnek tetszett. Ilyen lassú, választékos mozdulatokkal csak az készülhetett a napi munkára, aki már anynyira beérkezett, hogy napközben nem érhetek megalázó meglepetések. A valóságban apám akkor még nem is „érkezett be“ különösebben; az osztály érkezett be, amelyhez tartozott, s ennek az ódata-rozásnak kisugárzó öntudata avatta ilyen méltóságtelessé magatartását és minősítése, meglehetősen nyugalommal kezdhette a napot.

Nem kellett reggeli után messzire mennie; kezdetben csak a szomszéd szobába, később, mikor az iroda megnőtt, kivettek az udvari folyosó végében három szobát, s ott rendezték be a nagyméretű irodát. A megmaradt öt szobában most már szélesebben telepесedett el a család; apám külön „férfiszobát“ rendezett be vagy „dohányzót“, a szalon s az ebédlő között, ide állították be a könyvszekrényeket s egyáltalán sok új bútort rendeltek. Különös bútorok érkeztek a helybeli bútorgyárból, egészen „modern“ bútorok, melyeknek csodájára jártak ismerőseink. A „szalon“-t, a lakás legfőlölségebb szobáját, évszámra nem használták, mert a nyugati, a „szalon“-értelmében vett tár-

принадлежеше към класата и имаше добра атестация, можеше доста спокойно да започне деня.

След закуска не трябваше да ходи надалеч; в начало то – само до съседната стая, по-късно, когато кантората се разрасна, ангажираха три стаи в дъното на дворния коридор и там устроиха уголемената кантора. Сега семейството се нанесе вече по-нашироко в останалите пет стаи; баща ми устрои между салона и трапезарията отделна „мъжка стая“ или „пушилня“, тук поставиха шкафовете за книги и въобще поръчаха много нови мебели. Особени мебели пристигнаха от местната мебелна фабрика, съвсем „модерни“ мебели, познатите ни идваха да им се чудят. „Салонът“, най-безползната стая в жилището, не се използваше с години, защото провинциалната буржоазия по онова време не познаваше западния, „салонен“ обществен живот, посетителите се събираха около бялата маса и там „хортуваха“ след вечеря, понякога и до зори. Все пак „салонът“ беше обзаведен с големи грижи. Имаше гарнитура със седефени инкрустации, изработена от махагоново дърво, огромно огледало, голяма, лакирана черна маса със сребърен визитник, препълнен догоре с визитки, с пълен адрес и ранга на видни познати и случайни посетители, с албум, с огромни морски раковини, с миртовия венец на майка ми, носен на венчавката щ, в кутия от стъкло. На една поставка бронзова сирена изплуваше от вълните на пепелницата и държеше факла в ръка, кой знае с каква цел... Тук се намираше още излята от бронз статуя на дакел в естествена големина, вярно копие на един от споминалите се любимци на семейството, и още множество „предмети“ от сребро, от мрамор и от бронз, също и обработен каменен къс от опустошената Месина. В черен скрин с витрини от гравирано стъкло стояха подредени книгите на майка ми, няколкото, които беше събрала през моминството си или бе получила по-късно като подарък от баща ми. Много бронз и махагон, разбира се, блестяха, забърсани от прах; колкото по-рядко се ползваше тази напълно излишна стая, толкова по-грижливо я почитваха. Салонните мебели впрочем бяха изработени още в мебелната фабрика на дядо ми по майчина линия, и затова, от благоговение, когато пренареждахме жилището, не се разделихме с тях. Шедьоври на вкуса от края на века бяха тези мебели, находчива смесица от махагон и седеф, фотьойли, декорирани с орнаментиката на дорийски и ионийски колони крака на столове, и изобщо всяка отделна мебел грижливо се стремеше да разкрие предназначението си, столът очевидно не бе предназначен за сядане, а беше просто, за да го има. Това бе салонът, и трябва да призная, че този наш салон с изисканата си наредба, със своя приглушен „стил“ бе направо божествен в сравнение с останалите буржоазни салони, каквито бях виждал в детството си в жилищата на съседни и познати. Тези „модерни“ мебели от края на века, чиито чертежи и модели се копираха всяка година по виенски образец в работилницата на дядо ми, както и в останалите унгарски работилници, бяха отровили вкусовете на две поколения. От бидермайеровия „свят на комитатския² съдия“, от тези смирени, хуманни форми на добрия вкус израсна без преход онази палисандрова и плюшена страхотия, която буржоазните мебели от края на века бяха. „Старогерманската трапезария“ действително се е състояла от функционални и изящни мебели, ако я

сас élelet akkoriban nem ismerte a vidéki polgárság, a látogatók a fehér asztal körül gyűltek össze s ott „tisliztek“ vacsora után, néha hajnalig is. Mégis a „szalon“-t nagy gonddal rendezték be. Mahagónifából készült garnitúra állott itt, gyöngyház berakásokkal, óriási tükör, nagy, feketeablakos asztal, ezüst névjegyartóval, színültig tetézve előkelő ismerősök és alkalmi látogatók teljes címét és rangot hirdető névjegyeivel, albummal, óriási tengeri kagylókkal, egy üvegdobozban anyám esküvőjén viselt mirtuszkoszorújával. Egy állványon bronz habléány kelt ki a hamutartóhullámból és fáklyát tartott a kezében, ki tudja, mi célból... Akadt itt még életnagyságú bronzba öntött dakszikutya-szobor is, a család egyik eldöglött kedvencének hú másolata s még több „tárgy“ ezüstműből, márványból és bronzból, s megvésett kődarab az elpusztult Messinából. Fekete, metszettüveg ablakos szekrényben sorakoztak anyám könyvei, az a néhány, amit leánykorában gyűjtött vagy apától kapott később ajándékba. A sok bronz és mahagóni persze ragyogott aortöréstől; mentől ritkábban használták ezt a teljesen fölösleges szobát, annál gondosabban tisztogatták. A szalon bútoraik egyébként még anyai nagyapám bútorgyárában készültek, s ezért, kegyeletből, nem váltunk meg tőlük, mikor átrendeztük a lakást. A századvégi ízlés remekei voltak e bútorok, mahagóni és gyöngyház szellemes keverékei, karosszékek, dór és ion oszlopok ornamentikájával megfogalmazott széklábak, s általában minden bútordarab gondosan iparkodott leplezni rendeltetését, a szék látni valóan nem arra a célra szolgált, hogy ráüljenek, hanem éppen csak, hogy legyen. Ez volt a szalon, s meg kell vallanom, ez a mi szalonunk ízléses tartózkodásban, tompított „stílusában“ még istenes volt, a többi polgári szalonhoz képest, amilyeneket gyermekkoromban a szomszédok és ismerősök lakásaiban láttam. Ezek a századvégi „modern“ bútorok, melyeknek rajzát és mintáját nagyapám műhelyében, bécsi minták után másolták minden esztendőben, két nemzedék ízlését mérgezték meg. A „táblabíróvilág“ biedermeieréből, e szelíd, humánus és jó ízlésű formákból átmenet nélkül nőtt elő az a palisander- és plüss-szörnyűség, ami a századvégi polgári bútor volt. Az „önémet ebédlő“ igazán célszerű és ízléses bútordarabokból állott össze, ha összehasonlítjuk azokkal a fortunaszelencés, cirádákkal ékített „büfékkel“, préselt szőlőfűrtökkel feldíszített börszékekkel, tükörajtós hálószobaszekrényekkel, vörös plüssből, összeférelt karosszékekkel, amilyeneket a századforduló körül kezdtek gyártani szerte a hazában. S mind e lélektelen, szemponttalan szörnyűségekhez képzeljük hozzá az elmaradhatatlan dísztárgyakat, a pálmákat a sarokban, a párnákat minden díványon és a láb alatt s a karosszékekben, a kefetartót a falon, melynek gobelinje vadászjelenetet ábrázolt, az ezüstszarvast az íróasztalon, mely agancsának ágabogában tollszárat tartott, a bronz bagoly-tintartót, az emberi kéz mintájára formált márvány levélnyomókat, a színes gyöngyfűgönyöket, a szivargyűrűből szellemesen és festőien összeállított és üveg alá préselt kályhaellenzőket, a piszkafákat, melyeknek nikkelnyelve zergepatát ábrázolt, a porcelángolyókat, melyek szárnyaik között zöld évelő növényeket őriztek, az ezüstözött öntöttvas gémekeket, melyek csőrükben névjegyvet tartottak s a sok plüss, filcet, függönyanyagot, amellyel beborítottak ablakot, falat és bútort, hogy hiba ne

сравним с онези накичени със заврънкулки „бюфети“, наподобяващи кутията на Фортуна, украсените с пресовани чепки грозде кожени столове, спалните скринове с огледални врати, натъкмените от червен плюш фотьойли, каквито в началото на века започнаха да произвеждат навсякъде у нас. И нека до тези бездушни, лишени от логика страхотии си представим неизменните украшения, палмите в ъгъла, възглавките на всеки диван, под краката и във фотьойлите, калъфа за четки на стената, чиито goblen изобразяваше ловна сцена, сребърния елен на писалището, който държеше в разклоненията на рогата си перодръжки, бронзовия бухал–мастилница, мраморни преспалиета с форма на човешка ръка, завесите с цветни мъниста, изработените остроумно и живописно от пурени пръстенчета и пресовани под стъкло паравани за печката, ръжените, чиято никелова ръкохватка изобразяваше копитото на дива коза, порцелановите щъркели, които съхраняваха между крилето си многогодишни тревисти растения, посребрените чугунени чапли, които държаха в клюновете си визитки и многото плюш, филц, платове, с които бяха покрити прозорци, стени и мебели, за да няма фиаско, ако някъде оставят една пращинка или допуснат иглен лъч светлина... всичко това бе „juste milieu“³, на унгарски – „интериорът“, рамката, в която едно буржоазно поколение живееше и се възпитаваше. Добрият вкус на баща ми навярно бе пресял донякъде този прилив в нашето жилище – големият терор на епохата обаче не беше пощадил невредими, без последствия дори и нас, и един–два бронзови жерава или бродирани стенен ковчег в кожена рамка, изобразяващ „храненето на елените“, се срещаша в салона и в „господарската стая“. Това „ново изкуство за дома“ беше централноевропейското схващане за дребнобуржоазната безвкусица на викторианската епоха – както живееше, тъй и се обличаха, четяха, беседваха. „Просветеното, либерално гражданство“ считаше изчистените, красиви форми, благородните мебели от неотдавнашни епохи за стари партакеши, годно за вехтошарната бабино наследство. Вярно, по онова време този вкус диктуваха и световните властелини. Подредбата на вътрешните, неприкосновени стаи на император Вилхелм или на Едуард VII по нищо не се различаваше от мебелировката в чакалнята на някой берлински дерматолог. Пред своето писалище в императорската стая на „Ахилеон“ в Корфу височайшият гост бе наредил да монтират върху въртящия се стол за роял кожено седло, и когато работеше, го възсядаше. Чудно ли е, ако по същото време във вестибула на един буржоазен дом в унгарски провинциален град бродерията върху калъфа за четки изобразяваше ловна сцена?

* * *

Един летен ден Ерньо пристигна, пристъпи достопочтено нагоре по стъпалата, поздрави лаконично изненаданото семейство, никого не разцелува, отпусна се тежко в един фотьойл, изтегли от табакерата си от алпака дълга цигарета с мундшук „Дама“, и започна да пуши тъй акуратно и вглъбено, сякаш нямаше тук никаква друга работа, освен да ни демонстрира метода на пушене, който беше изнамерил. Никого не бях виждал да пуши дотогава с такава необикновена тържественост, с такова благоговейно себеотдание. Преди да запали, няколко пъти чукна мундшука на

essen, ha meg lehet valahol őrizni egy porszemet vagy el lehet sikkasztani egy tűhegynyi napsugarat... ez volt együtt a „juste milieu“, magyarul az „enteriór“, a keret, melyben egy polgári nemzedék élt és nevelkedett. A mi lakásunkban talán megsűrte valamennyire ezt az áradást apám jó ízlése – de a korszak nagy terrorja elől mi sem menekültünk sértetlen, ép bőrrel s egy-két bronzdaru vagy bőrkeretbe foglalt hímezéses falidísz, mely a „szarvasok etetését“ ábrázolta, akadt a szalonban meg az „úriszobában“. A viktoriánus idők kispolgári ízléstelenségének közép-európai értelmezése volt ez az „új lakásművészet“ – s ahogy laktak, úgy öltözködtek, olvastak, társalogtak. A közelmúlt korok tiszta, szép formáit, nemes bútorait a „felvilágosult, liberális polgárság“ ócska kacatnak tartotta, nagyanyák lomtárba való hagyatékának. Igaz, ekkortájt a világ hatalmasai is ezt az ízlést diktálták. Vilmos császár vagy VII. Edvárd belső, meghitt szobáinak berendezése miben sem különbözött egy berlini bőrorvos városzobájának íróasztala előtt forgatható zongoraszékre bőrnyerget szereltett fel a magas vendég, s azon foglalt helyet, mikor dolgozott. Lehet-e csodálni, ha ugyanakkor egy magyar vidéki város egyik polgári lakásának előszobájában a kefetartó hímezése vadászjelenetet ábrázolt?

* * *

Egy nyári napon megérkezett Ernő, méltóságteljesen lépdelt fel a lépcsőkön, szüksézávan üdvözölte a meglepett családot, senkit nem csókolt meg, körülményesen helyet foglalt az egyik karosszékben, tulaezüst tárcájából hosszú szopókás „Hölgy“ cigarettát keresett elő, s olyan alaposan, elmerülten kezdett cigarettázní, mintha semmi más dolga nem lenne itt, csak éppen bemutatja a dohányzás módszerét, melyet ő talált fel. Senkit nem láttam addig ilyen bonyolult ünnepélyességgel, ilyen áhítatos odaadással dohányozni. Mielőtt rágyújtott, néhányszor odaütögette a cigarettá szopókáját a tulaezüst tálcá fedeléhez, hunyorítva, fél szemmel belenézett a cigarettába, mint a csillagász a távcsőbe, belefújta a szopókába, aztán megnedvesítette nyelvével ajkát, két ujjal végigtapogatta a cigarettát, a kitüremelő dohányból lecsípett valamit, csücsörített, szájába illesztette a cigarettát, de nem engedte el, két ujjal támogatta, s bal kezével gyakorlottan kereste meg mellényzsebében az öngyújtót, fél kézzel rágyújtott, a füstöt mélyen leszívta – arca besüppedt ilyenkor kétoldalt, mint a halottaké –, s aztán sokáig zsugorgatta a füstöt tüdejében, fél perc is eltelt, míg a megrágott, megemésztett füstöt kéjes, kérődző lassúsággal visszaadta. orrán és száján át gomolygott a híg füstfelhő, s Ernő nehezen lélegzett közben, mint az atléta valamilyen nagy ügyességgel végrehajtott erőpróba után... A család sikoltozva ült körülötte, s bámulták. Megérkezésének első percei kizárólag ezzel a rágyújtással teltek el, mintha készült volna erre a művészi teljesítményre s bámulatba akarná ejteni a családot. Aztán sokáig nem szólt egy szót sem. Lódenkabátja mellette hevert a széken. Nagyon magas volt – száznyolcvanhat centiméter –, s nagyon kövér; olyan bajuszt viselt, mint Vilmos császár.

Tizenhat évi távollét után érkezett meg így, ilyen szüksézávu ünnepélyességgel s szemmel láthatólag csak abból a célból, hogy bemutassa, mint kell szakértően és nagy élvezettel cigarettázní. A nikotin kéjence volt. Napi nyolcva-



Тяло • Corpus

цигарата т капака на табакерата от алпака, жумейки, с едно око погледна в цигарата, както астроном в далекогледа, продуха мундщука, сетне навлажни устните си с език, попитисна с два пръста цигарата докрай, отскубна малко от излишния тютюн, издаде устни, нагласи цигарата в уста, и без да я пуска, крепейки я с два пръста, опитно подири с лявата ръка запалката в джоба на жилетката си, запали цигарата с една ръка, вдъхна дълбоко от дима – в такива моменти лицето му хлътваше от две страни, както на мъртъвците –, и сетне дълго задържаше пушека в дробовете си, мина половин минута, докато с похотлива, преживна мудност пусне обратно съдвкания, смлян дим. Редки облачета пушек се стелеха от носа и устата му, и в това време Ерньо дишаше тежко, като атлет след някое изпълнение с голяма ловкост силово упражнение... Надавайки писъци, семейството насяда около него, съзерцавахме го. Първите минути от пристигането му преминаха изключително в запалването на тази цигара, сякаш се бе готвил за това артистично изпълнение и искаше да смае семейството. Сетне дълго не проговори нито дума. Палтото му от лоден лежеше на стола до него. Беше много висок – сто осемдесет и шест сантиметра – и много дебел; носеше мустаци като на император Вилхелм.

След шестнайсетгодишно отсъствие се бе завърнал с такава лаконична тържественост и очевидно единствено с целта да ни покаже как трябва да се пуши нещо и с голямо наслаждение. Беше пристрастен към никотина. До деня на смъртта си изпушваше по осемдесет цигари дневно, умря на четирийсет и пет годишна възраст от един вид сърдечен порок, наречен „angina pectoris”, който бе причинен и ускорен от безмерната консумация на никотин. Шестнайсет години той не ни беше написал нито една картичка от странство. Никой не го бе виждал през това десетилетие и половина, от него не се получаваша дори косвени вести, веднъж в семейството се разпространи ужасният слух, че Ерньо е генерал в японската армия; някак, Господ знае защо, ни беше срам от това; слухът обаче, за щастие, се оказа фалшив. Лениво, месесто се бе отпуснал във фотьойла, отпращаше безразлични въпроси към майка ми, която не беше виждал от шестнайсет години и всячески се държеше така, като че ли е напуснал къщата вчера и не го интересува особено какво се е случило междувремето с останалите у дома. През това десетилетие и половина, докато Ерньо бе живял така загадъчно в странство, мнозина от семейството бяха починали, бяха се родили цял куп деца, които Ерньо никога не беше виждал, начинът на живот на семейството се бе променил, но Ерньо говореше как монополните папириси са много по-ароматни и надеждни, отколкото папирисите на германските частни компании. Беше смутен. Седеше бледен и тежко дишаше. Държанието му изразяваше протест, разтревожена отбрана. Не питаше нищо и безмълвно отхвърляше въпросите, чрез които семейството желаше да различи тайната на изминалото десетилетие и половина. Не след дълго установихме, че Ерньо „има тайна”. Навярно действително е бил някъде военачалник, навярно е живял просто сред унижителни житейски обстоятелства; прозряхме „lebenslüge”⁴ зад мълчанието на Ерньо – „Дивата патица” по онова време бе на мода по унгарските театрални сцени –, и уважихме неговото обидено, разтревожено мълчание. Започна живота си

нат шивотт halála napjáig, negyvenöt éves korában halt meg, a szívбай „angina pectoris” nevű változatában, melyet a mértéktelen nikotinfogyasztás idézett elő és siettetett. Tizenhat évig nem írt a távolból egyetlen képeslapot sem. Senki nem látta e másfél évtizedben, közvetett híreket sem kaptunk felőle, egyszer elterjedt a családban a rémhír, hogy Ernő tábornok a japán hadseregben; ezt valahogy, Isten tudja, miért, szégyelltük; de a hír, szerencsére, hamis volt. Lomhán, testesen tepeszkedett a karosszékekben, közőnyös kérdéseket intézett anyámhoz, akit tizenhat esztendeje nem látott s mindenképpen úgy viselkedett, mint aki tegnap ment el hazuról s nem is érdekli különösebben, mi történt közben az otthon maradtakkal. E másfél évtizedben, míg Ernő ilyen titokzatos távolban élt, sokan meghaltak a családból, született egy csapat gyermek, kiket Ernő soha nem látott, a család életformája megváltozott, de Ernő arról adott elő, hogy az állami cigaretták sokkal ízeesebbek és megbízhatóbbak, mint a németországi magáncégek cigarettái. Zavarban volt. Sápattan ült és nehezen lélegzett. Magatartása tiltakozást fejezett ki, aggodalmas védekezést. Nem kértett semmit és némán visszautasította a kérdéseket, melyekkel a család az elmúlt másfél évtized titkát feszegetni óhajtott. Rövidesen meg is állapodtunk, hogy Ernőnek „titka van”. Talán csakugyan hadvezér volt valahol, talán csak megalázó életkörülmények között élt; gyanítottuk a „lebenslüge”-t¹ Ernő hallgatása mögött – *A vadkacsa* akkortájt volt divatos a magyar színpadokon –, s tiszteltük sértődött, aggodalmas hallgatását. Így kezdett élni közöttünk, mintha idegen földrészről érkezett volna, „titkával”, tulaezüst cigarettatárcájával, mely állandóan tele volt, kevés ruhájával, fehérneműjével és sovány erszényével, különös szokásaival.

Gögös és érzelmes lélek volt Ernő, anyám legfiatalabb bátyja – már a mód és a körülmények, ahogyan eltűnt tizenhat év előtt, növelték a titokzatoságot testes és lomha alakja körül. Ernő aktív katonatisztnak indult, a „család szemefénye” volt, az a valaki, akire minden családtag büszkén tekintett. A kadétiskolában alapítványi helyet kapott, s nagyapám halála után is megmaradhatott a hadseregben, mert a család támogatta szemefényét, a fiatal tisztet. A kisévárosi garnizonéletet élte, sokat ivott, kártyázott, jól-rosszul ellátta a szolgálatot, a társaságban kedvelték, mert kellemesen és szívesen zongorázott, fojtogatták az uzsorások, udvarolt a kasszírnöknek és átutazó színésznőknek, s lassan elmerült abban az ernyedett állapotban, alkoholizált semmittevésben, amiből kevés békebeli aktív tiszt menekült meg a vidéki garnizonokban. Ernő forradalmár vérmérséklet volt, zárkózott és magát emésztő, érdeklődő és nyugtalan, vándorhajlamú lélek, s az első napon, mikor tudatosította hivatása iránt érzett ellenszenvét, levelet írt a hadügyminiszternek, leköszönt rangjáról s fillér nélkül, egyetlen szál civil ruhájában, búcsúlevelek hátrahagyása nélkül külföldre utazott. Nem, a család férfitagjai nem kedvelték az élet számárlétráját. Egyik öngyilkos lett, mert nem lehetett muzsikusz, másik hűtlenül elhagyta a humanista műveltséget és elment mézárósnak, Ernő eldobta a kardbojtot, hogy „titkának” élhessen, valahol a gyanús és ellenőrizhetetlen külföldön. Csendesesen élt közöttünk, óvatosan. Poggyásza néhány matematikai és fizikai szakkönyv volt csak, s nagyon sok hangjegyzet. A matematika szenved-

сред нас така, сякаш бе пристигнал от чужд материк, със своята „тайна“, с табакерата от алпака, която беше непрестанно пълна, с малкото си дрехи, бельото и тъничкия портфейл, с особените си привычки.

Горделив и прочувствен по душа бе Ерньо, най-младият от по-големите братя на майка ми – даже самият начин и обстоятелствата, при които беше изчезнал преди шестнайсет години, подсилваха загадъчността около неговата месеста и ленива фигура. Ерньо започнал като действател армейски офицер, за фамилията той бил като „зеницата на очите щ“, онзи някой, към когото всеки фамилен член поглеждаше с гордост. В кадетската школа получил стипендия от фондация, и можел да остане в армията и след смъртта на дядо ми, защото семейството подкрепяло зеницата на своите очи, младия офицер. Живеел гарнизонния живот на малкия град, пиел много, играел на карти, добре или лошо носел службата, бил любимец на компанията, защото свирел приятно и от сърце на пиано, лихварите го притискали, ухаждал касиерките и гостуващите актриси, и бавно изпаднал в онова вяло състояние на алкохолизирано безделие, което малцина мирновременни действателни офицери от провинциалните гарнизони съмняваха да избягнат. Ерньо притежавал темперамент на революционер, необщителна и разяждана отвътре, любознателна и неспокойна психика със склонност към странствания, и първия ден, когато осъзнал изпитваната към призванието си неприязън, написал писмо на министъра на военните дела, отказал се от своя чин и без пукната пара, само по едни цивилни дрехи, без да остави прощално писмо, заминал в чужбина. Не, мъжете от семейството не долюбвали карьеристичната стълбица на живота. Единият се самоубил, защото не можел да стане музикант, другият измислил изоставил хуманитарното образование и станал касапин, Ерньо се отказал от честта на пагона, за да живее за „своята тайна“, някъде в тъмната и неведома чужбина. Живееше сред нас тихо, предпазливо. Багажът му се състоеше от няколко специализирани книги по математика и физика, и от множество нотни тетрадки. Към математиката проявяваше страстен интерес. От него чух за първи път името на Айнщайн – Ерньо четеше трактатите на учения в специализираните журналы, и цяло десетилетие преди теорията на относителността да стане популярна в пресата, вече знаеше за нея – той пръв ми разказа за атомната теория, за Планк, за атомната експлозия. По цял ден седеше в единия ъгъл на верандата, с цигарета и с някоя специализирана книга или списание по физика в ръка, бледен, с дебело стъкло пенсне над сплеснатия си нос, скромно и печално.

Мина време, преди да разкаже „своята тайна“, която разбира се, беше банална като повечето големи, истински „житейски тайни“. Какво ли би могъл да започне без пари, без особени способности и образование в Германия, където бе заминал след „своето бягство“? Беше разменил за дребни монети музикалния си талант, онова дилетантско подрънкване на пиано, с което бе забавлявал у дома своите другари – офицерите в гарнизона. Свирел в кафенетата и ресторантите на немските провинциални градове; покъсно основал оркестър и се скитал от град на град. Вярвал все по-малко, че някога ще се избави от тъмницата на нощните кафенета, от безрадостните увеселителни лока-

дѐйчески интереси. Тѐле hallottam elѐszѐr Einstein nevѐt – Ernѐ olvasta a tudѐs dolgozatait szaklapokban, ѐvtizeddel a relativitѐs teoriѐjѐnak sajtѐnѐpszerűsѐge elѐtt tudott mѐr errѐl az elmѐletrѐl –, ѐ mesѐlt nekem elѐszѐr atomelmѐletrѐl, Planckrѐl, atomrobbantѐsrѐl. Naphosszat elѐlt a veranda egyik sarkѐban, kezѐben cigarettѐval ѐs egy fizikai szakkѐnyvvvel vagy folyѐirattal, sѐpadtan, tѐmpe orrѐn a vastag ѐveges csѐptetѐvel, szerѐnyen ѐs szomorѐan.

Idѐbe tellett, amѐg elmondta „titkѐt“, mely persze banalis volt, mint a legtѐbb nagy, igazi „ѐlettitok“. Pѐnz nѐlkѐl, kѐlѐnѐsebb kѐpessѐgek ѐs vѐgzettség nѐlkѐl mit is kezdhett Nѐmetországban, ahovѐ „szѐkѐse“ utѐn utazott? Aprѐpѐnzre vѐltotta fel zenei tehetsѐgѐt, azt a mѐkedvelѐ zongorѐzѐst, mellyel odahaza a garnizonban tisztѐrsait szѐrakoztatta. Vidѐki nѐmet vѐrosok kѐvѐhѐzaiban ѐs ѐttermeiben jѐtszott; kѐsѐbb zenekart alakított ѐs vѐrosrѐl vѐrosra vѐndorolt. Egyre kevésbѐ bѐzott benne, hogy valaha kiszabadul mѐg az ѐjszakai kѐvѐhѐzak, sivar nѐmet szѐrakozhelyek tѐmlѐcѐbѐl, ahol ѐvtizedeken ѐt hasogatѐ a zongorѐt, ѐjjelezett, ivott ѐs dohѐnyzott hajnalig s negyvenѐves korѐra gyógyѐthatatlanul megbetegedett. Tudta, hogy nem ѐlhet mѐr sokѐ, s kѐtsѐgbeesetten olvasott mindent, amihez hozzѐjutott – a szѐpirodalmat nem szerette, de kѐlѐnѐsen vonzottѐk természettudomѐnyos, fizikai s fѐkѐnt matematikai tanulmѐnyok –, s igazѐn az adomabeli halѐlraѐtѐlhez hasonlított ѐgy, aki gyorsan meg akar tanulni kivѐgzѐse elѐtt angolul. Ernѐ is „pѐtolni akarta mulasztѐsait“. Katonaѐletѐre ellenѐrzѐssel emlékezett csak. Mѐkedvelѐ mѐdon s mѐgis sokat tudott, kamasz ѐveim legszebb emlékei a hosszú vitѐk ѐs beszélgetѐsek Ernѐvel csillagѐszatrѐl, geolѐgiarѐl, atomrobbantѐsrѐl; s csodѐlatoskѐppen ѐn, aki a kѐzѐpiskolѐban mindig elbuk-



ли в Германия, където в течение на десетилетия той се подвизавал на пианото, гуляел, пиел и пушел до зори, и на четирийсетгодишна възраст неизлечимо заболял. Знаеше, че не му остава (вече) да живее дълго, и отчаяно четеше всичко, което му попаднеше – не обичаше художествената литература, но особено го привличаха студиите по естествени науки, физика и главно математика –, и той наистина заприлича на осъдения на смърт от анекдота, който искал да научи бързо английски преди екзекуцията си. Ерньо също „искаше да навакса своите пропуски“. За военния живот си спомняше само с неприязън. Макар по дилетантски, но все пак знаеше много, най-хубавите спомени от юношеските ми години са дългите полемики и разговори с Ерньо за астрономия, геология, атомни експлозии; и като по чудо аз, който в училище винаги съм се провалял по математика, разбирах и най-заплетените интегрални изчисления, ако ги обясняваше Ерньо. Той ме научи да разсъждавам методично по математически въпроси, от няколко негови вметнати изречения внезапно осъзнах, че математиката не е някаква магическа абракадабра, а поредица от изчисления и прости идеи. На пианото, разбира се, той никога не седна.

И на война потегли така, тъй безмълвно, неспретнато, натъпка джобовите си с цигари и шоколад, сякаш отиваше на излет. „Also“⁵ – каза и се спря на вратата, когато започнахме да се сбогуваме, усмихна се смутено, колебливо протегна ръка, сякаш се готви да иде просто тук, в съседство, дори не заслужава да говорим за това, и не разбира защо сме толкова възбудени, понеже отива просто за малко ето тук, на война. Най-много се страхуваше, че ще го целуне някой, майка ми или децата; мразеше прочувствените семейни сцени, звучните прощални целувки, лицето му издаваше ужас, примесен с отвращение, очевидно това му подейства най-мъчително от войната, тази прощална сцена. Стояхме уплашени около него, децата усещаха Ерньовия свян, и потресени, безмълвно го придружихме до стълбището, защото междувреме се беше случило нещо, което никой, най-малкото Ерньо бе очаквал: бяхме обикнали този дебел, печален, болен и неспретнат човек. Тази обич ни завладя внезапно; няма и по-необичайно явление в семейството. Теглеше ни към него, както към никой друг, навярно и един другиму не се привличахме така. С бавни, олюбяващи се стъпки Ерньо отиде на война, дълго гледахме подире му от портата, и можехме да се обзаложим, че дори небето да се продъни, пак няма да извърне глава от ъгъла... как ли пък не, тъкмо той, беглецът, ще ни помахва от ъгъла, когато тръгва на война, и тъкмо той ще се отдаде на подобно „gefühlsduselei“⁶! Не извърна глава и ние стояхме на портата, плачехме и ядно се смеехме, и установихме, че този четирийсетгодишен Ерньо е още съвсем дете. Ето, сега отива на война, с натъпкани джобове, натоварен с плетени топлинки за ръце, шоколад, термометър, лагерен далекоглед, джобно ножче с тирбушон и каквото още неминуемо трябва за една война – защото прекараният в Германия години бяха възпитали известна педантичност у него –, и не би погледнал обратно към нас за нищо на света, защото се срамува! Но знаем, обича ни и той – един Господ знае как стана това, някак всички ние се бяхме сближили с Ерньо, дори и прислужниците. Впрочем той беше единственият в семейството, който разбираше нещо

там математиката, бonyolult integrálszámításokat is megértettem, ha Ernő magyarázta el. Ő tanított meg módszeresen gondolkodni matematikai kérdésekről, néhány odavetett mondatából egyszerre megértettem, hogy a matematika nem valamilyen bűvös abrakadabra, hanem tiszta és egyszerű gondolatsor. A zongorához persze nem ült le soha.

A háborúba is így indult, ilyen szótlанul, lomposan, zsebeit megtömte cigarettával és csokoládéval, mintha kirándulásra menne. „Also“² – mondta, s megállt az ajtóban, mikor búcsúzni kezdtünk, zavartan mosolygott, tétován nyújtotta kezét, mintha csak ide készülne a szomszédba, szóra sem érdemes, s nem is érti, miért vagyunk ilyen izgagtottak, hiszen csak ide megy egy kicsit, a háborúba. Leginkább attól félt, hogy megcsókolja valaki, anyám vagy a gyermekek; gyűlölte az érzelmes családi jeleneteket, a cuppanós búcsúcsókákat, arca iszonyatot árult el, láthatóan ez hatott rá legkínosabban a háborúból, ez a búcsújelenet. Ijedten álltun körülötte, a gyermekek érezték Ernő szemérmét, s megrendülten, szótlанul kísértük a lépcsőig, mert időközben történt valami, amire senki sem számított, Ernő legkevésbé: megszerettük ezt a kövér, szomorú, beteg és lompos embert. Ez a szeretet váratlanul tört reánk;



Спомен • Emlék

от математика; сега вече бяхме останали наред войната без Ерньо, и нямаше кой да ни изнесе след вечеря беседа за атомната експлозия.

Както обаче бе тръгнал, все тъй неспретнато и олюлявайки се, само че много по-бледен и с посребряла глава, един ден той се върна. „Also” – каза и захвърли на земята раницата и коженото си палто, ръкува се с всички подред, дори и с най-малкото ми братче, което тогава беше едва седемгодишно – радушно, но предпазливо раздруса ръка с всички нас и смутено премигна иззад очилата си, защото очевидно се опасяваше, че някой ще го прегърне и разцелува. Чувствахме, че сме длъжни да почитаме предразсъдъците на завърналия се у дома от войната герой и доколкото можеше, сдържахме изблиците си. Ерньо впрочем бе приключил самостоятелно с войната; когато забелязал, че сътрудничеството му няма вече никаква цел, просто се демобилизираше и се прибрал у дома. Процедираше тъй методично и самоволно във всичко. Сега, когато войната му беше дотегнала, той се готвеше за Швейцария, и естествено, желаше отново да основе оркестър. През най-голямата суматоха уреждаше делата си така спокойно, сякаш нито държавната власт, нито преобърнатият световен ред можеха да променят с нещо намеренията на един човек, който е решен категорично и съзнателно на нещо. В хаоса Ерньо действаше целенасочено, и един ден замина за Швейцария, организира свой оркестър и ни написа само радушни по тон, поздравителни редове от един хотел в Сен Мориц. Стремеше се да постъпва самостоятелно и наред ограниченията на историята. Смяташе, че сяръчовекът има право на това.

С историческата съдба Ерньо някак се бе преборил, но с онази другата, по-малката съдба, от която е изтъкана историята на частния живот, не успя да сключи мир. До деня на смъртта си той свиреше на пиано в кафенета, забавляваше в швейцарски и германски локали еснафите, които обслужваше и презираше. Всяка зима се завръщаше в странноприемницата на Сен Мориц, и в тази странноприемница аз изживях едно от особените, неловки, безпокойни унижения през моя живот, което и днес времето и разстоянието не са заличили изцяло в мен. Тогава вече бяха настъпили вихрено-смутните години на мира, и учех във франкфуртския университет. Един ден Ерньо ме покани при себе си, в Сен Мориц. Бях получил писмото му сутринта, на обед вече пътувах. Никога не бях ходил още в Швейцария. Облякох най-хубавите си дрехи за из пътя, купих нова вратовръзка, тогава набавих и първата си пижама в живота, защото се приготвях за „големия свят” и щях да се притесня, ако в изтънчения хотел на Сен Мориц Ерньо се посрами с мен. Имах сценична треска. Швейцария също ми действаше толкова театрално, невъобразимо. Пристигнах в шест следобед, Ерньо ме очакваше на гарата, гологлав, с мушам за дъжд, изпод чиито хлабаво закопчани краища се бяха подали белият пластрон и бялата фракова вратовръзка на вечерното му облекло. Беше бледен и смутено се усмихваше; може пак да се страхуваше, че искам да го разцелувам. Мен обаче ме поразиха парадните одежди на Ерньо, ризата на фрака и папийонката; едва в този миг се досетих, че тук, в Сен Мориц, Ерньо е служител, в изискания хотел, където се готвехме да отидем, Ерньо е своего рода официант, който и денем е при-

nincs is ritkább tünemény a családban. Vonzódtunk hozzá, ahogy senkihez, talán egymáshoz sem húztunk. Ernő lassú, cammogó lépésekkel ment a háborúba, a kapuból sokáig utánanéztünk, s fogadni mertünk volna, hogyha bezakad az ég, akkor sem fordítja vissza fejét a sarokról... hogyisne, majd éppen ő, a szökevény, integet a sarokról, mikor a háborúba indul, majd éppen ő adja át magát ilyen „gefühlsduselei” -nek³! Nem fordította vissza fejét s álltunk a kapuban, sírtunk és bosszúsán nevtünk, s megállapítottuk, hogy egészen gyerek még ez a negyvenéves Ernő. Tessék, most elmegy a háborúba, megtömött zsebekkel, felpakolva érmelegítőkkal, csokoládéval, hőmérővel, táboriglátcsóval, dugóhúzás zsebkéssel s ami még elkerülhetetlenül kell a háborúhoz – mert a Németországban töltött évek kissé pedáns embert neveltek belőle –, s nem nézne vissza reánk a világért sem, mert szégyelli magát! De tudjuk, hogy ő is szeret minket – az Isten tudja, mint fordult ez, valahogy nagyon jóba lettünk Ernővel mindannyian, még a cselédek is. Különben is ő volt az egyetlen a családban, aki értett valamit a matematikához; most aztán ott maradtunk a háborúban Ernő nélkül, és nem akadt senki, aki vacsora után előadást tartson atomrobbantásról.

De ahogy elment, ugyanilyen lomposan és cammogva, csak még sokkal sápadtabban s szürkére őszült fejjel, egy napon vissza is érkezett. „Also” – mondta, s ledobta hátizsákját és bőrkabátját, sorban kezet fogott mindenki-vel, legkisebb öcsémel is, aki mindössze hétéves volt akkor – melegen, de óvatosan kezet rázott valamennyiünkkel, s zavartan pislogott szemüvege mögött, mert szemmel láthatóan tartott tőle, hogy valaki átöleli és megsókolja. Éreztük, hogy tisztelni tartozunk a háborúból hazatérő hős előítéleteit, s amennyire lehetett, fékeztük indulatkitöréseinket. A háborút különben is önállóan fejezte be Ernő; mikor úgy vette észre, hogy nincs már semmi célja közreműködésének, egyszerűen leszerelt és hazajött. Mindenben ilyen módszeresen és önkényesen járt el. Most, hogy megelégette a háborút, Svájcba készült, s természetesen megint zenekart óhajtott alakítani. A legnagyobb felfordulásban oly nyugodtan intézte dolgait, mintha államhatalom, felborult világrend miben sem módosíthatnak egy ember szándékait, aki határozottan és öntudatosan elszánta magát valamire. A zűrzavarban Ernő céltudatosan cselekedett, s egy napon elutazott Svájcba, megszervezte zenekarát, és az egyik St. Moritz-i hotelből írt csak meleg hangú, üdvözlő sorokat. A történelem korlátain belül is iparkodott önállóan cselekedni. Azt tartotta, a felsőbbrendű embernek joga van ehhez.

A történelmi végzettel valahogy megbirkózott Ernő, de azzal a másik, kisebb végzettel, amely a magánélet történelmét szövi, nem sikerült békét kötnie. Halála napjáig kávéházakban zongorázott, svájci és német zengerájokban szórakoztatta a bugrisokat, akiket kiszolgált és megvetett. A St. Moritz-i fogadóba minden télen visszatért, s ebben a fogadóban éltem meg életem egyik különös, visszás, nyugtalanító megalázását, melyet idő és távolság ma sem tudtak egészen feloldani bennem. Akkor már a béke zilált-zavaros éveit írtuk, s a frankfurti egyetemen tanultam. Egy napon Ernő meghívott magához St. Moritzba. Reggel kaptam levelét, délben már utaztam is. Soha nem jártam még Svájcban. Legjobb ruhámat öltöttem fel az útra, új nyak-

Нуден да ходи униформен. В мига на поканата бях забравил за обстоятелствата в живота на Ерньо, пътем също не ме беше много грижа за тях; сега обаче трябваше изведнъж да прозра, че Ерньо не е онзи вуйчо–буржоа, който прекарва зимните месеци в Сен Мориц и от добро настроение кани за няколко седмици своя учещ в близкото университетско градче племенник, а е беден пролетарий, който ходи в голямата и аристократична странноприемница по слугинското стълбище, храни се с келнерите и живее от бакшиши... Всичко това ужасно ме болеше, защото обичах Ерньо. Постарах се да се държа непредубедено, любезно; финият слух на Ерньо обаче не можеше да бъде измамен. Той също почувства, че е допуснал грешка; една от незнайните, необясними грешки, които не могат да бъдат поправени.

Последваха три мъчителни дни. Ерньо и членовете на оркестъра му бяха подслонени в най–горния етаж на хотела, в таванските стаи. И аз получих тук квартира. На обед и вечер се хранехме наистина в ресторанта, но час и половина преди общата трапеза на гостите. Сервираха ни в едното кътче на бляскавия ресторант, и щедро ни поднасяха от всички вкусоти, както е обичайно за големите хотели, „персоналът“, благодарение на солидарността на главния готвач, се хранеше навярно по–вкусно, отколкото знатните гости... Вероятно от всичко получавахме „primeur“, най–фините хапки. Все пак ядахме „отделно“, като прокажени, и келнерът ме обслужваше с някакво колегиално благородно положение и задушевност, слагайки специално в чинията ми вкусните хапки, които имах желание да запратя по него ведно с чинията. Всичко през тези три дена беше различно от онова, с което бях свикнал досега. Пътят, водещ от света към самите нас, е дълъг и сложен, и е изпълнен с тъй мъчителни отклонения, чиито смисъл, значимост осъзнаваме едва след време. Тези три дни в швейцарската странноприемница, когато гостувах на Ерньо, един от най–фините и благородни хора, които съм срещал през живота, бяха решаващи за моя живот. Тогава научих от непосредствен опит, че има два свята, първа и втора категория. Стоях зад кулисите, виждах механизмите на живота. Бяха ме възпитавали за „господин“; Ерньо се числеше към „персонала“, и сега ме беше хванал за ръка и ме бе отвел със себе си за няколко дни в онзи, другия свят. Тези три дена бяха ад. Ерньо „работеше“ следобед от пет до полунощ в ресторанта и в кафенето. Аз, разбира се, нямах никаква работа в ресторанта през времето, когато знатните люде вечеряха там, но свит в едното ъгълче на кафенето можех да слушам германските оперни потпури, които Ерньовият оркестър изпълняваше с невъзмутимото съзнание за дълг. Чувствах се прокажен, омърсен. Ненавиждах Ерньо, който ме бе „повлякъл“ със себе си в този принизен свят, чувствах, терзаейки се, че трябва да съм солидарен с Ерньо, тъй изисква някакъв по–висш закон, и въпреки това не издържам тази оскърбителна солидарност, не смея да се появя сред хора, и какво ли би станало с мен в другия, по–хубавия свят, към който принадлежа, ако някога излезе наяве, че съм спал сред прислужниците в таванската стаичка на един голям швейцарски хотел?...

Поканата на Ерньо гласеше за две седмици. На четвъртия ден избягах. Смутен и изчервен излъгах нещо Ерньо, който със сведена глава мълчеше, хъмкаше, без да

kendőt vásároltam, életem első pizzamáját akkor szereztem be, mert a „nagyvilágba” készültem s röstelltem volna, ha a finom St. Moritz-i szállodában szégyent vall velem Ernő. Lámpalázam volt. Svájc is olyan színházszerűen hatott, valószínűtlenül. Délután hatkor érkeztem meg, Ernő a pályaudvaron várt, födetlen fővel, esőköpenyben, melynek lazán összegombolt szárnyai alól kitetszett estélyi ruhájának fehér plasztronja s a fehér frakknyakkendő. Sápadt volt és zavartan mosolygott; lehet, megint félt, hogy meg akarom csókolni. De engem meghökkentett Ernő ünnepélyes viselete, a frakking és csokornyakkendő; ebben a pillanatban jutott csak eszembe, hogy Ernő itt St. Moritzban alkalmazott, a finom szállodában, ahová készültünk, Ernő amolyan pincérféle, aki nappal is kénytelen egyenruhában járni. A meghívás pillanatában megfeledkeztem Ernő életkörülményeiről, útközben sem törődtem vele sokat; de most egyszerre látnom kellett, hogy Ernő nem az a polgári nagybácsi, aki St. Moritzban tölti a téli hónapokat s jókedvében meghívja néhány hétre a közeli egyetemi városban tanuló öccsét, hanem szegény proletár, aki a nagy és előkelő fogadóban a cselédlépcsőn jár, a pincérekkel eszik s borralalókból él... Minden rettenetesen fáj, mert szerettem Ernőt. Iparkodtam elfogulatlanul, kedvesen viselkedni; de Ernő finom hallását nem lehetett megcsalni. Ő is érezte, hogy hibát követett el; egyikét a névtelen, megmagyarázhatatlan hibáknak, melyeket nem lehet menteni.

Három kínos nap következett. Ernő és zenekarának tagjai a szálloda legfelső emeletén laktak, a padlásszobákban. Itt kaptam én is szállást. Délben és este az étteremben étkeztünk ugyan, de másfél órával a vendégek közös étkezése előtt. A ragyogó étterem egyik kuckójában terítettek nekünk, s bőségesen elláttak minden jóval, amint ez nagy hotelekben szokás is, a „személyzet”, hála a konyhafőnök szolidaritásának, talán ízesebben étkezett, mint az előkelő vendégek... Valószínűleg a „primeur”-t kaptuk mindenből, a legfinomabb falatokat. Mégis „külön” ettünk, mint a belpoklosok, s a pincér valamilyen kollegiális jóindulattal és bizalmassággal szolgált fel, külön jó falatokat rakott tányéromra, melyeket kedvem lett volna tányérostul fejéhez vágni. Mindez más volt e három napban, mint ahogy megszoktam addig. Az út, mely a világból önmagunkhoz vezet, hosszú és bonyolult, s tele van ilyen kínos kitérőkkel, melyeknek értelmét, jelentőségét sokára ismerjük csak fel. Ez a három nap a svájci fogadóban, mikor Ernőnek, a legfinomabb s legnemesebb emberek egyikének, akivel életemben találkoztam, vendége voltam, döntő maradt életemre. Akkor tudtam meg közvetlen tapasztalásból, hogy két világ van, első és második osztály. A kulisszák mögött álltam, láttam az élet szerkezetét. Engem „úr”-nak neveletek; Ernő a „személyzet”-hez tartozott, s most kézen fogott és néhány napra elvitt magával abba a másik világba. A három nap pokol volt. Délután öttől éjjelig „dolgozott” Ernő az étteremben és a kávéházban. Az étteremben persze nem volt semmi keresnivalóm az órákban, mikor az előkelőek ott vacsoráztak, de a kávéház egyik sarkában meghúzódva hallgathattam a német operaegyvelegeket, melyeket Ernő zenekara fásult kötelességtudással adott elő. Rühösnek, tisztátalannak éreztem magam. Gyűlöltem Ernőt, aki „lerántott” magával ebbe az alacsonyabb világba, gyötrőde éreztem, hogy szolidárisnak kell maradnom Ernővel, így



Перас • Pegasus

ме гледа в очите. Отидох на гарата сам, Ерньо не ме съпроводи. Скъсахме, без думи, никога вече не се видяхме, не ми написа дори писмо. Изглежда, беше ме претеглил и намерил за лековат. Тази рана заздравя едва след дълго, сънувах тези дни в Швейцария, скърцах със зъби насън и пращах подир келнера препълнената с фини хапки чиния. Ерньо умря след няколко години от своята мъчителна и болезнена болест. Никога повече не отидох в Сен Мориц. Понякога се случваше да минавам близо до него, през миниатюрните планини на Енгадин; отбягвах винаги Сен Мориц. Подобно нещо е по-силно от разума, от намерението, усмотрението. Мисля, че се страхувах да не ме познае някой келнер.

Превод: Мартин Христов

¹ Фелвидек (унг.): историческо наименование на Горна (или Северна) Унгария, днес в Словакия. (Бел. пр.)

² Комитат (унг.): историческа административна единица в Унгария, съответстваща на днешната област. (Бел. пр.)

³ Juste milieu (фр.): правилна среда, златна среда. (Бел. авт.)

⁴ Житейска неистина. (Бел. авт.) Житейски фалш???

⁵ Значи. (Бел. авт.)

⁶ Излияние. (Бел. авт.)

кivánja ezt valamilyen felsőbb törvény, s mégsem bírom el ezt a megalázó szolidaritást, nem merek emberek közé menni, s mi lesz velem a másik, szebb világban, ahová tartozom, ha kiderül egyszer, hogy a cselédek között aludtam egy nagy svájci szálloda padlásszobájában?...

Ernő meghívása két hétre szólott. A negyedik napon megszöktem. Zavartan és pirulva hazudtam valamit Ernőnek, aki lehajtott fejjel hallgatott, hűmmögött, nem nézett szemembe. Egyedül mentem az állomásra, Ernő nem kísért ki. Szakítottunk, szavak nélkül, soha nem láttuk többé egymást, levelet sem írt nekem. Úgy látszik, megmértem és könnyűnek talált. Ez a seb sokára gyógyult csak, álmodtam e svájci napokról, fogaimat csikorgattam álmomban és a pincér fejéhez vágtam a finom falatokkal megrakott tányért. Ernő kínos és fájdalmas betegségében meghalt néhány esztendő múlva. St. Moritzba soha nem utaztam többé. Néha fordult úgy, hogy a közelében jártam, Engadin apró helységeiben; St. Moritzot mindig elkerültem. Az ilyesmi erősebb, mint értelem, szándék, belátás. Azt hiszem, félttem, hogy valamelyik pincér megismer.

¹ élethazugság

² Tehát

³ Ömlengés

ДЪОРД ПЕТРИ

Много обичах тази жена

Посветено на К. П. Кавафис

Тази жена, героинята на първия ми любовен провал (съпруга на приятеля ми), обичах много. Откакто се целувахме в изправената-на-ръба си-стая кибритена кутия и тя леко ми се изплъзна, сякаш плувайки, както я видях за пръв път и се влюбих в нея в басейна седемнайсетгодишен (Откога не ходим нито аз, нито приятелят ми в оня басейн, където ритаме в корема позастарели характерни актьори заради лошата игра и за наказание, пръскайки ги с вода мъчехме по някой и друг самодоволен тенор) – Десет години оставиха върху нас да не казвам в подробности какво. Не се обличаш добре.

Оттогава, нали, следя по-добре и това. Или пък само ми прави впечатление, защото знам, че можеш? Откакто се целувахме в изправената на ръба си-стая кибритена кутия понякога не знам обичам ли те още.

Оттогава две години. Много вода изтече така или иначе. Може би прекалено много. Можем ли, мога ли все още да погледна на сериозно онези терзания?

Много обичах тази жена, съпругата на приятеля ми. В евтими кафенета и върху циничните пружини на кушетката в квартирата ми, в компанията на няколко английски книги, четирите изтъркани стени, антика пишеща машина и надменния фотолик на 13-годишен, скучаех през 1967-а и 68-а.

Дьорд Петри (1943–2000) Изключителният му лиричен талант и позицията му на безкомпромисен дисидент го издигат в култова фигура в унгарския интелектуален живот. През периода 1975–1988 г. стиховете му излизат изключително в самиздатския печат. Още първата му стихосбирка „Обяснения за М.“, излязла през 1971 г., жъне голям успех. През 1990 г. получава наградата Атила Йожеф, а през 1996 г. наградата Кошут. Предстои издаването на негова стихосбирка на български език.

PETRI GYÖRGY

Nagyon szerettem ezt a nőt

K. P. Kavafisz emlékének

Ezt a nőt, első szerelmi kudarcom hősnőjét (barátom feleségét) nagyon szerettem. Amióta csókolózunk az élére-perdült-gyufásdoboz szobában, s ő elsiklott előlem, könnyedén, mintha úszva, mint mikor először láttam és beleszerettem tizenhétévesen az uszodában (Mióta nem járunk sem én sem a barátom abba az uszodába, hol hasbarúgtunk víz alatt éltes jellemzésűeket a rossz alakításért, s büntetésből vízfecskendezéssel kínoztuk némely önhitt tenoristát) – Tíz év hagyta rajtunk azóta, ne részletezzük, mit. Nem öltözől jól. Azóta jobban figyelek erre is, látod. Vagy csak azért tűnik fel, mert tudom, hogy értesz hozzá? – Amióta csókolóztunk az élére-perdült gyufásdoboz szobában – néha nem tudom, szeretlek-e még.

Ennek épp két éve: nagyon sok, ami közbejött így és úgy. Talán túl sok. Tudunk s tudok-e még komoly szemmel ama kínokra visszanézni?

Nagyon szerettem ezt a nőt, barátom feleségét. S olcsó presszókban és albérleti szobám rekaméjának cinikus rugóin, néhány angolszász könyv, négy elkoszlott fal, egy muzeális írógép s 13 éves kori fölényes fotóarca társaságában unatkoztam 1967-ben és 68-ban.

Petri György (1943–2000) Kivételes költői tehetsége és megalkuvást nem tűrő disszidenssége miatt a magyar szellemi élet kultikus alakjává válik. 1975 és 1988 között versei csak szamizdat kiadásban jelennek meg. Már a *Magyarázatok M részére* című első verseskötete is, amely 1971-ben jelent meg, nagy sikert aratott. 1990-ben József Attila-díjjal tüntették ki, és 1996-ban Kossuth-díjat kapott. Versei bolgár nyelven is hamarosan napvilágot látnak.

Криза

Три седмици се свечерява,
не може да залезе Слънцето,
заседнало е в гърлото на Господ
на кръст,
като пилешка кост.

Опитва се да го преглътне,
опитва се да го изкашля.
Без резултат.
Свикаха консилиум
от най-прочути доктори
Вкупом
хъмкаха и доста се покашляха.
Трагично
бърчеха чела,
дискретно взеха
прегъпканите пликовете.

Градина

Окапващи плодове:
круши, останали орехи
не чувстват тежестта си
в пухкавия сняг.
Внезапно зимата ни връхлетя.
Бои се, много се бои
неокосменото същество.
Червена ябълка
се полюшва сред голите клони.
Като обесено бебе.

Krízis

Háromhete alkonyodik,
nem tud lemenni a Nap,
Isten torkán keresztben,
mint egy csirkecsont,
megakadt.

Próbálja lenyelni,
próbálja felköhögni.
Eredmény semmi.
Hívták konzíliumba
a leghíresebb orvosokat.
Testületileg
hümmögtek, harákkoltak sokat.
Tragikus redőkbe
vonták homlokukat,
diszkrétén átvették a
degesz borítékokat.

Kert

Pottyánó gyümölcsök:
körték, maradék diók
nem érzik súlyukat
a puha hóban.
Hirtelen tört a tél ránk.
Fél, nagyon fél
a szórtelen élőlény.
Piros alma
himbálózik a tar gallyak közt.
Mint akasztott csecsemő.



Кралица • Királyné

Аз

Загнило божие зрънце
грозде, което старият
господин държи за себе си
в заскрежената градина.

Женски глас

Сънувах съпугата ти ти. Нямах много смисъл:
утешавах я за нещо си
– имаше някаква съвсем делнична мъка.
Беше си загубила чантата или нещо си. И докато
й повтарях да се стегне,
не се е случило нищо особено:
постоянно си блъсках главата
защо не тя утешава мен.

Én

Isten egy szem
rothadt szőlője, amit
az öregúr magának tartogat
a zúzmarás kertben.

Női hang

A feleségedről álmodtam. Sok értelme nem volt:
vigasztaltam valamiért
– valami teljesen hétköznapi bánata volt.
Elvesztette a táskáját vagy mi. És miközben
azt ismétелgettem, hogy szedje össze magát,
nem történt semmi különös:
állandóan azon törtem a fejem,
hogy miért nem ő vigasztal engem?

Траур 1971

На масата ми няма нищо.
 Само снимката на
 Г-н професора (тази, на която
 Се усмихва между двата най-крайни реда).
 Май от последните години.
 И едно (ужжим парижко)
 Паве, изтръгнато от улицата –
 И то май от
 Последните години.
 Едни маси се сменят с други.
 Заднишком се измъкваме
 Измежду краката
 На ту такива, ту онаквива
 Маси.
 Търсим свободна маса.
 Като тази, на която сега пишем.
 Слагаме снимката на г-н Професора
 На тази маса.
 И я гледаме. Какво ли гледа?

Превод: Николай П. Бойков

Gyász 1971

Az asztalomon semmi.
 Csak a professzor úr
 Fényképe (az, amelyiken két
 Végsősoron közt mosolyogni tetszik).
 Majdnem az utolsó évekből.
 Meg egy (állítólag párizsi)
 Utcából kiszaggatott utcakő,
 Az ugyancsak majdnem
 Utolsó évekből.
 Asztalok cserélődnek.
 Kihátrálunk hol-ilyen-hol-olyan
 Asztalok
 Lábai közül.
 Keresünk szabad asztalt.
 Mint ezt, amin most írunk.
 Kitegyük a Professzor úr fényképét
 Erre az asztalra.
 És nézzük. Hogy mit néz?



Фрагмент • Töredék

За играта е нужна свобода

*Черногорски разговор
с Петер Естерхази*

Петер Естерхази посети Черна гора като гост на летния фестивал в Будва. Започвам разговора с един тривиален въпрос: с какво усещане е тръгнал насам. И въобще: как си е представял Черна гора?

Мисля, че съм точно толкова глупав по въпроса, колкото е по отношение на Унгария средният чуждестранен турист, който търси потвърждение на собствените си стереотипи – пустата, конярите, гулаша, Марика. Точно такива картини живеят и у мене: за огромни планини, които ме привличат изключително много, тъй като идвам от страна, където най-високата планина е хиляда метра. С Черна гора ме свързва и нещо лично – майката на Данило Киш беше от този край и когато чуя тази дума, винаги си мисля за майката на Данило Киш. Че и тя беше „черногорка“. Всъщност мога да кажа, че отъждествявам страната с майката на Данило Киш.

Отличителна черта на произведенията ти е хуморът, игривостта, и то не само като усещане, като атмосфера, а и като един вид позиция. Защо става така че с някои изключения – Йоркен, Манди, макар че и те са вече писатели от миналото – най-новата унгарска литература някак си не умее да се смее, или ако не и да се смее поне да се усмихва горчиво над абсурдите на този свят. Защо мнозинството от корифеите считат игривостта за нещо несериозно или повърхностно?

Не бих казал такова нещо за най-новата унгарска литература – защото точно тя проявява чувство за хумор. Имам предвид поколението на Гарази, те са много игриви писатели и в преносния, и в обикновения смисъл на думата. Унгарската литературна традиция наистина е сериозна. Има в нея нещо немско, продължение на немската линия, вижда се немският корен: светът е сериозно нещо, за което трябва сериозно да се дискутира. Не бих желал сега да държа защитна или обвинителна реч срещу сериозността, по-скоро бих казал, че трябва да има някакво равновесие, и в същото време и известно напрежение между сериозното и несериозността. Но то си е въпрос на дефиниция: играта е сериозно нещо, макар че предпочитаме да гледаме на играта като на нещо детинско, казваме, че децата играят. Не мисля, че това е така. Играта е един друг свят, където правилата са други, законите са различни от тези в света, в който живеем. Футболът е свят, където те наказват строго не заради неплащане на данъци, а защото си докоснал топката с ръка. Докато си попълваш данъчната декларация, спокойно можеш да стискаш топката в ръка. Условиата са различни. На футболното игрище е безразлично дали изневеряваш на жена си или не, тъй като жена ти не е обект във футболния свят. Тя не е обект и на математиката – с математиката е същото и затова я наричам игра, и по същия начин гледам и на литературата или на една

A játékhoz szabadság kell

*Montenegrói beszélgetés
Esterházy Péterrel*

Esterházy Péter a budvai nyári fesztivál vendégeként érkezett Montenegroba. Beszélgetésünket egy kézenfekvő kérdéssel kezdeném: milyen érzésekkel utaztál ide? Egyáltalán: hogyan képzelted el Montenegro-t?

Azt gondolom, ez ügyben ugyanolyan hülye vagyok, mint amilyen Magyarországgal szemben lenne egy átlagos külföldi utazó, aki a saját sztereotípiáit akarja viszont látni – a pusztát, a csikóst, a gulyást, a Marikát. Ugyanilyen képek vannak bennem erről: a hatalmas hegyeiről, amelyek iránt nagy vonzódást érzek, mert egy olyan országból érkeztem, ahol ezer méternél magasabb hegy nincs is. Egy személyes dolog fűz engem Montenegrohoz: Danilo Kiš mamája idevalósi volt, és ha én ezt a szót hallom, akkor mindig Danilo Kiš mamájára gondolok. Hogy az „crnagorác” volt. Lényegében azt kell mondanom, én Danilo Kiš mamájával azonosítom az országot.

Műveid egyik meghatározó jellemzője a humor, a játékosság, és ez nem csak az életérzés, vagy az atmoszféra kifejezője, hanem egyfajta állásfoglalás is. Miért van az hogy, néhány kivétellel – Örkény, Mándy, de ők is már a múlt írói – az újabb magyar irodalom valahogy nem tud nevetni, vagy ha nem is nevetni, de fanyarul mosolyogni a valós világ abszurditásain? Miért van az, hogy a játékosságot az ítések többsége valahogy komolytalanságnak, vagy felszínességnek veszi?

Ezt azért így nem mondanám, mert a legújabb magyar irodalomnak éppen hogy van érzéke a humorhoz. Garacziék nemzedékére gondolok, ők nagyon is játékos szerzők a szó átvitt vagy akár az általános értelmében. A magyar irodalmi hagyomány valóban komoly. Van benne valami németes, a német vonal folytatása, vagy a német gyökér látszik meg rajta: a világ valami komoly dolog, amelyről komolyan kell véleményt alkotni. Nem akarnék most védő-, vagy vádbeszédet tartani a komolyság ellen, inkább azt mondanám, hogy lennie kell valamiféle egyensúlynak, de ugyanakkor valamiféle feszültségnek is a komolyság és a komolytalanság között. Illetve mindez definíció kérdése: a játék igenis komoly dolog – bár a játékot szeretjük gyerekes elfoglaltságnak látni, azt mondjuk, hogy a gyerekek játszanak. Ezt én nem így gondolom. A játék egy külön világ, amelyben mások a szabályok, mások a törvények, mint abban a világban, amiben élünk. A футбол olyan világ, ahol nem azt büntetik keményen, ha adót csalsz, hanem azt, ha kézzel érinted a labdát. Adóbevallás közben nyugodtan fogdoshatsz egy labdát. Mások a szempontok. A futballpályán irreleváns az, hogy megcsalod-e a feleségedet vagy nem, hiszen a feleséged nem tárgy a futball világának. Nem tárgy a matematikának – a matematika ugyanilyen, és ebből a szempontból nevezem játéknak, és ugyanígy látom az irodalmat is, vagy egy könyvet. Egy könyv csak az, ami ott van a papíron, az a négyzet. Ilyen szempontból

книга. Книгата е само онова, което е върху хартията, върху онзи правоъгълник. От тази гледна точка още повече прилича на футбола. Все за правоъгълници става въпрос. Там има един зелен правоъгълник, а тук са правоъгълници, изписани с букви в определен ред. И това е светът, извън него няма нищо, т.е. няма значение дали авторът е фашист или демократ, или какво прави с жена си, дали е достоен човек или добър патриот, само това, което е върху хартията, само то има значение. Това е игра, но сериозна до смърт игра, ако – и доколкото – животът ни е донякъде сериозен. Забелязвам, че в това отношение рефлексите ми се променят. До преди 25 години унгарската литература беше сериозна до смърт, до степен на непоносимост. Това е характерно за малките страни, вечно си оплакват съдбата. Разбира се, че я оплакват, има и за какво, това е ясно, но за играта трябва някакъв излишък, известна... да, известна свобода. По време на диктатура е трудно да се създаде. Ала с течение на времето всичко пък стана много несериозно. Всичко се взема на присмех. Това вече пък на мен не ми харесва. Щом всичко е за присмех, на това му се казва цинизъм. А аз ненавиждам цинизма. Така че понякога човек се улавя, че поучава като учител, че... все пак не бива така.

Както и да се погледне, ти си абсолютно семейно-центричен човек. Пряк наследник си на семейство Естерхази, играло в хода на историята съществена роля не само в Унгария, но и в целия спедноевропейски регион. В този смисъл си наследник на една по-широка традиция. И това наследство си разработил по един ироничен начин в последната си книга.

Мисля, че това е само наполовина истина. От една страна иронията не е нещо, което човек избира, но днес не можеш да не си ироничен. Всичко, всъщност всичко възприемаме рефлексивно. За всяко нещо правим незабавно бележка под линия. Бележка под линия сега е иронията. И гледаме на света през тези бележки под линия, защото и живота ни е с бележки под линия. В Америка ходенето на психоаналитик е тривиалност, ама и у нас вече не е рядкост и тук става въпрос именно за това: винаги с поглед назад, с известна саморефлексия. Смятам, че характерното за тази книга е – и го казвам не като оценка, а описателно – че е иронична и трагична, т.е. че съм съумял да разкажа и нещо за трагедията на социалистическата диктатура. Разказвам и историята след 1945 г., не ясно, а иронично, по друг начин, не се разбира от само себе си, че е възможно и днес, понеже сам не знаех, че нещата така ще се получат.

Какви бяха дилемите ти по отношение на формата, когато се захвана с този материал. Произведението вече е готово – сега, впоследствие, как преценяваш: възможно ли е да се романизира историята? Освен ако не се върнем към романната техника на XIX в.

Що се отнася до мене, с най-голямо удоволствие бих се върнал към романната техника на XIX в., защото много обичам Балзак, Стендал или Фонтане и с удоволствие бих писал като тях, ако оставим настрана това, че са по-добри писатели от мене. Да де, ама е невъзможно. Същите са проблемите и при романизирането на историята. Основният ми проблем е, че семейният роман като форма е по-начало носталгичен. Толкова силно носталгичен, че не

мég inkább hasonlatos a futballhoz. Téglalapokról van szó. Ott egy zöld téglalapról, itt pedig azokról a téglalapokról, melyek tele vannak írva a betűk bizonyos sorrendjével. És akkor az a világ, azon kívül nincsen semmi, tehát nem számít az, hogy a szerző fasiszta-e, vagy demokrata, mit csinált a feleségével, hogy derék ember-e, vagy jó hazafi, csak az számít, ami a papíron van. Ez játék, de halálosan komoly, már amennyiben az életünk valamelyest komoly. Én ez ügyben azt látom, hogy változnak a reflexeim. Alig huszonöt évvel ezelőtt olyan halálosan komoly volt a magyar irodalom, hogy alig lehetett elviselni. Ez a kis országok sajátossága, hogy mindig a saját sorsukról siránkoznak. És persze, hogy siránkoznak, mert van mit siratni magukon, ez világos, a játékhoz viszont kell valamiféle fölösleg, valamilyen... hát bizony valamilyen szabadság. És a diktatúrában nehezebb ezt megteremteni. Ahogy aztán telt-múlt az idő, minden nagyon komolytalanná vált. Tehát minden hülyéskedés lett. Azt meg én nem szeretem. Ha minden hülyéskedés, azt akár cinizmusnak is lehet nevezni. A cinizmust meg utálok. Úgy hogy néha azon kapja magát az ember, hogy iskolamesteresen azt mondja: hát ezt... ezt azért mégse.

Te minden szempontból abszolút családcentrikus ember vagy. Annak az Esterházy családnak vagy a közvetlen lezármazottja, amely nemcsak Magyarország, de Közép-Európának is meghatározó tényezője volt a történelem során. Ily módon egy tágabb hagyomány örököse is vagy. És ezt az örökséget most, legutóbbi könyvedben ironikus módon dolgoztad fel.

Azt gondolom, hogy ez csak félig igaz. Egyrészt az irónia nem olyasvalami, amit az ember választ, hanem manapság nem lehet nem ironikusnak lenni. Tulajdonképpen mindent reflektáltan látunk. Mindenről rögtön lábjegyzetet készítünk. Most a lábjegyzet az irónia. És lábjegyzetelve nézzük a világot, mert az életünket lábjegyzetelve nézzük. Amerikában triviális, hogy az ember pszichoanalitikushoz jár, de végül is náluk sem számít ritkaságnak, és pontosan erről van szó: mindig kell valami visszacsatolás, valami ön-reflexió. De azt gondolom, hogy ennek a könyvnek az is jellemzője – vagy mondom így, értékelés nélkül, leírólag – hogy ironikus és tragikus, tehát hogy valamit a szocialista diktatúrának erről a tragédiájáról is sikerült elmondani. Egy 1945 utáni történetet is elmondok, nem tisztán, csak ironikusan, másképp, és nem magától értődő az, hogy ez ma lehetséges, hiszen én sem tudtam, hogy a dolgok így alakulnak majd.

Milyen dilemmáid voltak, a formát illetően, amikor ehhez az anyaghoz nyúltál. Létrehoztál egy művet – most, utólag, hogyan ítélnéd meg: lehetséges-e egyáltalán regénybe foglalni a történelmet? Hacsak persze, nem térnénk vissza a 19. századi regényírás technikáihoz.

Ami engem illet, nagyon szívesen visszatérnék a 19. századi regényírás technikájához, mert olvasóként nagyon szeretem Balzacot, Stendhált vagy Fontanét, szívesen is írnék úgy, mint ők, eltekintve most attól, hogy jobb írók, mint én. Csak, ugye, ez nem lehetséges. A történelem meg-regényesítésének is ugyanazok a problémái. Az én fő problémám is ezzel kapcsolatos: a családregény, mint forma, önmagában nosztalgikus. Olyan erősen nosztalgikus, hogy azt nem lehet ironikus megjegyzésekkel, vagy egyál-

може да се неутрализира с иронични забележки или дори с глобална ирония. Ако има нещо, което съм искал да избегна, то е именно носталгията, която е почти неизбежна при една такава тема: в сравнение с аристокрацията днешното общество е прекалено новобогаташко, прекалено снобско, ала не исках да подсилвам подобни чувства, защото ги ненавиждам. От друга страна, все пак исках да напиша хроника на едно семейство. Тук обикновено правя забележката, че това не е история или хроника на семейство Естер-хази, а хроника на едно семейство, което се създава именно чрез тази хроника. Това е нужно, за да изясним интертекстуалността. Ето защо, преди да изфабрикувам тази семейна хроника, трябваше да разчупя формата. Да се разруши наистина една форма, така че – не дотам точно, но казано с модерна думичка – да се деконструира, е много трудно. Много е трудно, понеже човек е затынал до уши в пристрастието си към целостта, нещата все пак си имат своя парабола, но всичко трябва да се разглоби, да се разпертушини. Първата част на книгата всъщност се гради в хода на това разрушаване, но рефлексите ми винаги са като на дете, не само руша, искам и да строя, така че разглобявам и подреждам. Струва ми се, че това се случва и в книгата, разглобявам и подреждам. Виждаш, че е невъзможно, че всичко е невъзможно, дори да се разкаже е невъзможно, тогава все пак заговаря един глас. Сякаш говориш на детето си или с непознат черногорец. От своя страна виждам че дивата бъркотия на първата част, граматическото ѝ пространство ми дадоха възможност така да се държа в това пространство, сякаш няма вече трудности пред разказа. Хандке има един израз, който после много ми хареса. Той казва *unverschamt erzdhlen*, което може да се преведе като „безочлив разказ“. Вече не си спомням за какво ставаше въпрос, вероятно не за същото, но аз съм си го запомнил и исках да разказвам безочливо, ала за това имаше много предпоставки.

Използваш израза „семеен роман“ – това е един традиционен термин в литературната история и критика – но употребяваш още две определения: веднъж нарече Harmonia Caelestis аристократичен роман, друг път го характеризира като роман за бащата.

Това са все междинни резултати. Романът за бащата не е литературен вид, ала бащата, това е вид. В европейската култура бащата е основополагащ вид. Все се говори за бащата, това е една патерналистична култура, бащата е поставен под много строго табу, той е недосегаем. В първата част непрекъснато разграждам бащата – а това е непристойно, не бива. Оказа се, че не е и толкова лесно. Това е същата не-леснотия, за която споменах при деконструкцията, защото е един много силен факт в нашата култура. Има в първата част да речем 370 кратки текста и герой на всеки от тях, така да се каже, е баща ми, независимо по кое време се развива действието. „В една прекрасна юнска утрин на 1682 ексекутираха баща ми.“ Има хиляди подобни текстове. Една част от тях се роди съвсем формално, верен на навиците си, вземам някакъв чужд текст, да речем изрезка от вестник: „вчера следобед висок мъж обра бензиностанция на централния площад в Белград“. И вместо това изречение се появява: „вчера следобед баща ми обра бензиностанция на централния площад

талán egy globális iróniával semlegesíteni. Ha valamit nem szerettem volna, az éppen valamiféle nosztalgia, ami nagyon is kézenfekvő lett volna egy ilyen tárgy esetében: az arisztokráciához képest ez a mostani társadalom nagyon újgazdag, nagyon sznob, de én nem akartam ezt az érzést erősíteni, mert ezt a gondolatot megvetem. Másfelől mégiscsak egy családról akartam krónikát írni. Itt meg szoktam tenni azt a megjegyzést, hogy ez nem az Esterházy családnak a története vagy a krónikája, hanem azon család krónikája, amely épp ezen krónika által keletkezik. Ezt csak azért, hogy az intertextualitást tisztázzuk. Ezért aztán nekem, mielőtt egy ilyen családi krónikát fabrikálhattam, ezt a formát össze kellett törnöm. Valóságosan egy formát összetörni, úgy hogy azt – kicsit pontatlanul, divatos szót használva – dekonstruálni, nagyon nehéz. Nagyon nehéz, mert az emberben belül-hátul nagyon sokáig megvan ez a vágy az egységre, hogy mégiscsak van valami íve a dolognak, és ezt kell szétszedni, szétzúzni. Tulajdonképpen a könyv első része ebben a szétszedésben keletkezik, de az én reflexem mindig olyan, mint egy gyereké, vagyis nemcsak rombolok, hanem építeni is szeretek, tehát szétszedni és összerakni. Azt gondolom, ez történik meg a könyvben: szétszedem és összerakom. Tehát amikor már látjuk, hogy nem lehetséges, hogy semmi sem lehetséges, hogy elbeszélni se lehetséges, akkor mégis valamiért elkezd egy hang beszélni. Mintha a gyerekedhez beszélnél, vagy mintha egy ismeretlen montenegrói emberhez beszélnél. Én úgy látom a magam számára, hogy az első résznek ez a vad összevisszasága vagy grammatikai tere teremtette meg azt a lehetőséget, hogy aztán ebben a térben én úgy tegyek, mintha az elbeszélésnek már nem volnának nehézségei. Peter Handke használt egyszer egy kifejezést, melyet én később nagyon megszerettem. Úgy mondta, hogy *unverschämt erzählen*, amit úgy lehetne lefordítani, hogy „pofátlan elbeszélés“. Arra már nem emlékszem, hogy ő mire vonatkoztatta, valószínűleg nem erre, de ezt én így megjegyeztem magamnak, és ezt akartam, pofátlanul elbeszélni, de ennek sok előfeltétele volt.

A családregeény kifejezést használtad – ez egy megszo-kott irodalomtörténeti terminus –, de használtál még két kifejezést is: egyszer a Harmonia caelestis-t mint arisztokrata regénynt, máskor pedig mint aparegényt jellemezted.

Ezek olyan részeredmények. Az aparegény ugyanis nem műfaj, ellenben az apa az műfaj. Az európai kultúrában az apa egy főműfaj. Minden az apáról szól, ez egy apakultúra, és az apára nagyon erős tabuk vonatkoznak, az apa érinthetetlen. Én az első részben folyamatosan érintem ezt, fölszámolom az apát – ezt pedig nem illik, ezt nem szabad. Kiderült, hogy ez nem is olyan egyszerű. Tehát ez ugyanaz a nem-egyszerűség, amiről a dekonstrukció kapcsán beszéltem, mert ez nagyon erős ténye a kultúránknak. Az első részben van, mondjuk, háromszázhetven kicsi szöveg, és mindegyiknek úgymond a hőse az édesapám, függetlenül az időtől. „1682 egy szép júniusi délelőttjén édesapámat kivégezték.“ És ezer és ezer ilyen szöveg van, ezek egy része formálisan keletkezett, tehát én szokásomhoz híven vettem valamilyen idegen szöveget, mondjuk egy újságkivágást: „tegnap délután, Belgrád főterén egy magas férfi betört a benzinkútba“. És akkor e mondat helyet az van, hogy „tegnap délután Belgrád főterén édes-



Портата на предците • Ōsök каруја

в Белград". Не правя нищо, само намирам подлога и го заменям с думата „баща ми". На пръв поглед не изглежда кой знае какво, не е и голяма работа, ала се оказва много продуктивно, понеже езикът извършва вместо мене определена работа и то точно в посока на табуто, всъщност, когато трябва да взема решение дали имам смелост да напиша някои неща, в такъв случай не се налага да размислям, тъй като езикът мисли вместо мене, езикът е по-смел от мене. Аз не бих се осмелил да напиша някои неща, но те са си написани, ама моля ви се, казвам коварничко, аз не правя нищо, само сменям една дума с друга. Да става каквото ще, след мен и потоп. Това съм го правил и друг път, например, когато в „Спомагателни глаголи на сърцето" взех един цитат на Томас Бернхард. Понеже Томас Бернхард умее най-възхитително, по един невероятен начин да хули нацията, собствената си нация. Това го умеят само големите патриоти. Аз също съм един добър патриот, но у мене я няма тази страст, както при Томас Бернхард. По-уравновесен тип съм. Започна ли да хуля страната си, което е първостепенен дълг на всеки патриот, защото какво друго би могло да се каже за една страна, освен да се хули, тъй като любовта може да се изрази само по този начин, аз го правя по-уравновесено и се получава едно „от една страна-от друга страна", от което да ти настръхне косата. В дадения момент обаче имах нужда не от това, а от страстния томасбернхардовски бълвоч. И взех този прекрасен откъс – може би си спомняш – че това е страна, където лъжата е всичко, и само лъжата води напред, лъжа и лъжа, чак до под ноктите всичко е лъжа... Чувствах точно същото, ала не бях в състояние да го формулирам, но ето че една друга книга ми дойде на помощ. Ето тъй функционира литературата. А тук в още по-чист вид, не една книга, даже не и литературата, а самият език ми дойде на помощ, за да мога да осъществя това нападение срещу бащата. Впоследствие видях, че са се получили ужасяващи текстове, тъй като думата баща е силна дума, останало е нещо от светостта ѝ или и аз не знам какво, и текстът наистина става скандален. Написвам да речем, – по описания по-горе метод – че баща ми, този мръсник, подъл не знам какво си и това стои там, направо ужасно, потресаващо. Когато човек постави думата баща в подобен мрачен контекст, тя запазва сиянието си, аурата си и създава невероятни интерференции. Струва ми се, че това предава на цялата първа част огромно напрежение и всъщност води до разграждането на бащата, разгражда основите на културата ни. Това е много опасно нещо.

Значително по-скромно нещо е аристократичният роман. В Унгария има един-два чисто аристократични романа: на Зилахи, на Миклош Банфи, но не са истински добри, т.е. чувства се липса. Когато пишех книгата, все пак се надявах, че ще напиша аристократичен роман. Но не бях съвсем сигурен, имаше прекалено много други неща, които трябваше да следя. Под аристократичен роман разбирам това, което и Лампедуза, което значи романът да предаде нещо от начина на мислене и стила на живот, както например Балзак пише за Париж, ако щеш и в социологически аспект. Въобще не бях сигурен, че ще се получи, и когато свърших, тогава видях, че все пак има нещо и то не по начина, по който големите аристократи като Тол-

пам апам betört egy benzinkútba". Tehát én nem csinállok semmi mást, csak megnézem az alanyt, és az alanyt kicserélem ezzel a szóval, hogy édesapám. Ez elsőre nem látszik valami nagy dolognak, nem is nagy dolog, de nagyon termékenynek bizonyult, mert a nyelv elvégez helyettem bizonyos munkát, mégpedig éppen a tabu irányában végez, tehát amikor nekem döntést kellene hoznom, hogy valóban le merek-e dolgokat írni, akkor ezen nem kell gondolkodnom, mert a nyelv gondolkodik helyettem, és a nyelv bátrabb, mint én. Én nem mernék bizonyos dolgokat leírni, de le van írva, én kérem szépen, mondom magamnak, álságosan, nem csinállok semmi mást, csak kicserélek egy szót egy másikkal. Lesz, ami lesz, utánam a vízözön. Ezt máskor is megtettem már, amikor mondjuk a *Szív segédigéi*-ben, vettem egy Thomas Bernhard idézetet. Ugyanis Thomas Bernhard tudja leggyönyörűbben, valami elképesztően szidni a nemzetet, a saját nemzetét. Ilyet csak nagy patrióták tudnak csinálni. Én elég jó patrióta vagyok, szerintem, de nincs meg bennem a Thomas Bernhardnak az elfogultsága. Én kiegyensúlyozottabb típus vagyok. Ha én elkezdem szidni az országomat – ami alapvető kötelessége egy patriótának, mert mi mást lehetne egy országot, mint szidni, hisz a szeretete csak így tud megnyilatkozni –, akkor én ezt kiegyensúlyozottabban teszem, és akkor kialakul egy olyan „egyrészt-másrészt", amitől a falnak lehet menni. Nekem meg nem erre volt egy adott ponton szükségem, hanem erre a Thomas Bernhard-i szenvedélyes okádásra. És vettem ezt a gyönyörű részt – talán emlékszel rá – hogy ez olyan ország, ahol csak hazugság van, és minden csak a hazugsággal megy előre, és hazugság és hazugság, a körme piszkáig minden hazugság... Pont ugyanezt éreztem, de én már képtelen voltam rá, hogy megfogalmazzam, s akkor ott van egy másik könyv, mely megsegít nekem. Így működik az irodalom. Itt pedig most besegít tisztábban, nem is egy könyv, nem is az irodalom, hanem maga a nyelv volt időnként a segítségemre, hogy ezt az apatámadást el tudjam végezni. Utólag láttam aztán, hogy ebből igazán rettenetes szövegek keletkeztek, mert az *apa* erős szó, és megmarad valami a szentségéből, és valóban botrányos lesz egy szöveg. Ha leírom, hogy az apám, az a szemét, aljas nem tudom micsoda – ami szintén úgy keletkezik, ahogy az előbb leírtam – amikor aztán így ott áll, az valami rémes, rettenetes. Mert amikor belelelész az ember egy ilyen sötét szövegkörnyezetbe, az *apa* szónak megmarad ez a fénye, aurája, és ettől hihetetlen interferenciák jönnek létre. Azt gondolom, hogy az egész első könyvnek ez a nagy feszültsége, és ez vezet tulajdonképpen az *apa* fölszámolásához, ez számolja föl a kultúránk alapját. Ez pedig nagyon veszélyes.

Ennél kisebb úgy az arisztokrata regény. Magyarországon van egy-két ilyen tiszta arisztokrata regény, Zilahy, Bánfy Miklósi, de ezek nem igazán jók, tehát ez hiányzik. Amikor ezt a könyvet írtam, egy kicsit reméltem, hogy ezt az arisztokrata regényt is megírom. De közben nem voltam ebben annyira biztos, annyi minden másra kellett figyelnem. Arisztokrata regényen tulajdonképpen azt érteném, amit a Lampeduzán, tehát hogy egy regény mégis közvetíten valamit ebből a gondolkodásmódból vagy életformából, ahogy például Balzac Párizsból, akár szociológiai értelemben is. És egyáltalán nem voltam benne biztos, hogy

стой или споменатия Лампедуза са писали, т.е. посредством разни истории, а отново рушейки табутата, така че човек да може да надникне, да види как е изглеждал отвътре този живот. Всичко това някак автоматично, но все пак се излъчва от романа.

Ще ми се да продължа да те разпитвам за специфичните трудности на създадения от тебе писателски атиюд. Ото Толнаи пише в „Улица Вираг 3”: „ужасно е да седиш в осветената витрина на нощта и да пишеш”. На друго място Толнаи цитира Ласло Немет, който разсъждавайки върху Атила Йожеф казва колко „ужасно е пълното себеразголване”. Въвличате в литературата самите себе си. Случвало ли ти се е да те обхване чувството, че това което правиш е ужасно? В един от откъсите на „Една жена” намекваш за този проблем с един единствен въпрос „Може ли?”

Мисля, че всеки си изгражда защитни механизми. Моята защита е, че това не е обект на мисленето ми. Петдесетгодишен съм и съм наясно, че животът ми, както и да се погледне, е предмет на писането ми, и поради това и отношението към живота ми е друго. Не ми се налага непрекъснато да се конфронтирам с мисълта, че има нещо, което съм аз, което си е само мое, и да натяквам това на всички, а гледам на нещата така, сякаш си е найестественото нещо на този свят, макар че далеч не е естествено. Понякога си казвам, че един джентълмен не прави такива неща. Не би имало конфликт, ако бях монах: седя си в килията и вместо да се моля правя тази своя профанизирана молитва. Но аз имам семейство, и не бих казал, че е ужасно, тъй като дамите и господата, с които живея, са много литературни. Имам четири деца и една жена към тях, пет души, и петимата са невероятно великодушни, не ми се налага да се конфронтирам. Ужасът се състои в казаното от Ото, да седим сам в осветената витрина на нощта – има я витрината, има я нощта, има я и самотията. Много странно, но в света от преди деветдесета, за каквото и да пишеше човек, дори и без да е с политическо съдържание, не беше сам. Имаше някаква неестествена колективистичност, в която писателят живееше и пишеше и която прикриваше основното противоречие между него и читателя. Нещата не са толкова прекрасни: да пишеш за читателя, да обчуваш с читателя – пишеш и *против* него, понеже пиша ли против себе си, пиша и против тебе. Това по необходимост води дотам, че човек остава сам, ужасно сам, че писателите не са фини хора. Те всъщност не бива да бъдат допускани в салоните. Не че ги пускат, ама днес нали всеки може да ходи където поиска, защо пък точно писателите да не могат, макар че нещата са принципни, би трябвало да ги изолират на някой отделен остров. Ама не искам да говоря така, все едно че се хваля какъв ужасен човек съм, след като се вижда, че не съм толкова ужасен, добре съм възпитан, в автобуса отстъпвам място на бременни фашистки, всичко си е съвсем наред, ала вгледаме ли се внимателно за какво става въпрос, ще се натъкнем на един непрекъснат скандал. Но това не е някаква непрекъсната лична борба, която протича в рамките на споменатия вече езиков ефект, нито е непрекъснато прекриване на границите на собствения ми свят, не усещам нищо подобно и в същото време си мисля, че съм свенлив

ez így van, és amikor készen lettem, akkor láttam, hogy ez mégis benne van, mégpedig nem azon a módon, ahogy a nagy arisztokraták, mint Tolsztoj, vagy az említett Lampeduza is írtak, tehát a történeteken keresztül, hanem megint egy tabutörő módon, hogy be lehet pislantani ebbe az életbe, megnézni, milyen is az belülről. Mindez, valahogy automatikusan közvetítődik a regényben.

Továbbra is az általad művelt írás-attitűd sajátos nehézségeiről kérdeznék. Tolnai Ottó írja a Virág utca 3-ban: „borzasztó ülni az éj kivilágított kirakatában és írni”. Tolnai másutt idézi Németh Lászlót is, aki József Attiláról értekezve ír arról, hogy milyen „borzasztó a teljes kitárulkozás”. Magatokat viszitek bele az irodalomba. Veled megesik-e az, hogy támad egy olyan érzésed: borzasztó az, amit csinálsz? Az Egy nő egyik darabjában jelzed is e dilemmát, egyetlen egy kérdőjeles szóval: „Szabad?”

Ez ügyben azt gondolom, mindenki kiépíti a maga védekezési módjait. Az én védekezésem úgy látom az, hogy ez nem tárgya a gondolkodásomnak. Ötven éves vagyok, tudomásul veszem hogy az én életem olyan, hogy egyszerűs mind anyaga az írásaimnak, és ettől más is a viszonyom az életemhez. Tehát nem kell folyamatosan konfrontálódnom azzal, hogy van valami, ami én volnék, ami csak rám tartozik, és azt most kikiabálom mindenkinek, hanem úgy tekintem a dolgot, mintha ez a világ legtermészetesebb dolga volna, miközben hát ez minden, csak nem természetes. Néha meg-megjegyzem, hogy úriember ilyen nem csinál. Ez nem volna konfliktusos, hogy ha szerzetes volnék, ülnék a szobámban, és fohászok helyett ezt a profán imádkozást végezném. De én családban élek, és azt nem mondanám szörnyűnek, mert nagyon is irodalmiak azok a hölgyek és urak, akikkel én együtt élek. Nekem négy gyerekem van, és hozzá egy feleségem, öt ember, és mind az öt elképesztően nagyvonalú, tehát nem kell ezzel konfrontálódnom. A szörnyűség abban áll, ami Ottó idézetéből való, hogy egyedül ülni az éj kivilágított kirakatában – tehát részint van a kirakat, részint az éjszaka, részint az egyedülség. Nagyon furán, a kilencven előtti világban, bármiről is írt az ember, még ha nem is volt politikai tartalma, mégsem volt egyedül. Tehát volt valami nem-természetes közösségiség, amiben az író élt és írt, és ez elfedte azt az alapvető ellentétet, ami közte és az olvasó között van. Hogy nem csak olyan szépen van az, hogy az ember az olvasóért ír, és az olvasónak ír, hanem az olvasó ellen is, mert viszony saját magam ellen írok, tehát teellened is írok. Ez bizony szükségszerűen vezet oda, hogy az ember egyedül legyen, szörnyűségesen egyedül, oda, hogy egy író az nem finom ember. Őt tulajdonképpen nem lenne szabad beengedi a szalonokba. Nem is engedik be, illetve, ugye manapság már mindenkit mindenhova beengednek, miért pont egy író ne engednének be, de azért itt elvileg volna valami, ezeket el kellene zárni egy külön szigetre. De nem beszélek én így, mert ez olyan, mintha dicsézném magam, hogy micsoda egy szörnyűséges ember vagyok, miközben láthatóan nem vagyok szörnyűséges ember, jól nevelt vagyok, a buszon átadom a fasiszta terhes asszonyoknak a helyemet, minden rendben van, de ha valóban utánanéznénk annak, miről is beszélünk, akkor itt valóban folyamatosan valami botrány zajlik. Ez nem afféle folyamatos személyes harc, mely az említett nyelvi effektust keretein belül

човек. По време на писане не ме измъчва мисълта, какво мога и какво не мога да напиша. Непрекъснато се вглеждам в себе си – и това не е хвалба, а описание – външно и вътрешно, разплаках се, когато дъщеря ми разказа, че миналата вечер сънувала баща ми (баща ми почина преди две години), разговаряли в съня й. Баща ми обещал на дъщеря ми в съня й, че може да го сънува и следващата вечер, тогава аз казах на дъщеря ми, малко патетично, попитай го тогава дали ме е обичал. И както го казах, не мога да се изразя по друг начин, кански се разчувствах и веднага излязох от стаята, за да не гледа дъщеря ми, че съм се разплакал. Защото и това си е в реда на нещата, не трябва да се придържам към баналните незначимости за мъжественост, плача, когато ми се плаче, и си се разплаках, отидох в банята и гледам как този петдесетгодишен мъж реве с размазано лице. Гледам в огледалото и току ми идва на ум, че тази сцена може да се използва за нещо. И това не означава, че съм някакъв неискрен палячо, защото си плачех съвсем истински, с истинска мъка, сърцето ми изпита истинска горчилка, всичко си бе съвсем истинско. Но истински беше и моментът, в който погледнах в огледалото и си казах: да не се забравя, това може да се използва много хубаво някъде. Тогава какво е това? Аз незабавно използвам всичко, използвам страха си, правя си даже и записки, защото така се страхувам, че ме е страх да не би да забравя страха си. Да не се забрави: такъв е страхът. Но от това страхът не намалява, нито е по-малко истински. За мене писането не е психотерапия. В действителност сигурно е но аз не го изживявам така, пиша за баща си, не за да уредя конфликтните си отношения с него. Пък и нямам добро мнение за психологията, казано примитивно. И така нататък, във всеки случай това не е някаква психотерапия, гледам на всичко това не толкова цинично, колкото естетично. Гледам не душата си, не морала, а красотата. Така ми се струва...

Кога забеляза, кога осъзна значението на бащиното си име?

Обичайната формула е, човек да каже, ето как похабих доброто име на баща си. Името ми, което е име на моя баща, е много силно име. То означава не нещо повече, а нещо различно и това трябваше да се държи постоянно пред очи. Целият ми живот премина така, ето защо не му придавах голямо значение, не съм бил в конфликт с него. Поначало да си член на такова семейство си е нож с две остриета. Но когато опознавах семейството си, бях се родил в него, тогава то бе вече семейство на поражението, а не онова всевластно семейство, което употребява властта си, а който употребява властта си, той винаги злоупотребява с нея, т.е. това не беше някаква всевластна олигархия, срещу която човек би трябвало да се разбунтува. И аз не се разбунтувах срещу баща си, баща ми живееше в онова поражение, в което живеят обикновено синовете. Малко прилича на ситуацията, в която опознах католическата църква. Представите ми за църквата и до ден днешен са неоснователно много позитивни, защото аз опознах църквата, която съществуваше по време на диктатурата. Естествено познавах не висшето диховенство, а нисшия клир, който се преборваше с диктатурата всекидневно. Не виждах, защо-

заялик, még csak nem is folyamatos átlépkedés a saját szemérmességemen: ezt én nem érzem, s min e közben azt gondolom, hogy én szemérmes ember vagyok. Tehát írás közben nem harcolok azzal, mit merjek leírni, mit nem. Én folyamatosan, mert ilyen alkattal vagyok – és ez megint nem dicséret, hanem leírás – kívülről-belülről látom magam, miközben elsírom magam, mert a lányom elmeséli, hogy az előző éjszaka az apámról álmodott (apám két évvel ezelőtt halt meg), beszélgettek is álmában. Apám megígérte a lányomnak álmában, hogy másnap is álmodhat róla, és akkor mondtam a lányomnak, kicsit patetikusán, hogy akkor kérdezd meg tőle, hogy szeretett-e engem. Amint ezt kimondtam, nem tudom ezt másként fogalmazni, kurvára meghatódtam saját magamtól, és azonnal kifordultam a szobából, hogy ne lássa a kislányom, hogy elsírtam magam. Mert ugye ez is hozzátartozik, nekem nem kell a férfiaság hagyományos ízéhez tartanom magam, akkor sírok, amikor akarok, el is sírtam magam, és hogy kimentem a fürdőszobába, látom ezt az ötven éves hülye férfit pacs-magos arccal sírni. Nézem a tükröt, és rögtön az jutott eszembe: ez a jelenet szépen fölhasználható valamihez. Ez nem azt jelenti, hogy én egy őszintétlen bohóc vagyok, mert rendesen sírtam, rendes fájdalommal, rendesen keserű volt a szívem, rendesen minden valóságos volt. Az a pillantás is valóságos volt, ahogyan belenéztem a tükörbe, és azt mondtam: nem elfelejteni, ez még valahol szépen fölhasználható. Na most akkor ez mi ez? Tehát én azonnal mindent fölhasznállok, a félelmemet használom, azonnal jegyzeteket is csinállok, mert annyira félek, már attól is félek, hogy a félelmemet elfelejtem. Nem elfelejteni: ilyen a félelem. De ettől nem lesz kisebb a félelem, és nem lesz kevésbé valóságos. Nekem az írás nem pszichológiai munka. Nyilván valóságosan az, de ezt én nem így élem meg, tehát én nem azért írok az apámról, hogy az apámmal való konfliktusos viszonyomat rendezzem. Nem is sokat tartok a pszichológiáról, mondom primitíven. És így tovább, tehát nem valamilyen lelki munka ez, én ezt ennél sokkal, nem cinikusabban, hanem „esztétikusabban” látom. Nem a lelket nézem, nem a morált nézem, hanem a szépésszetet. Azt hiszem...

Mikor eszméltél rá, mikor tudatosodott benned, édesapád nevének jelentése?

Szokásos fordulat, hogy az ember azt mondja: hát akkor meghurcoltam édesapám jó nevét. Az én nevem, amely az édesapám neve, nagyon erős név. Tehát azt, hogy ez a név – ha nem is többet, de legalább is – mást jelent, azt folyamatosan látni kellett. Az én életem elég erősen ennek a jegyében telt, következésképpen ennek nem is tulajdonítottam nagy jelentőséget, nem voltam vele konfliktusos viszonyban. Egy ilyen családhoz tartozni amúgy nagyon is kétséges dolog. Amikor én ezt a családot megismertem, mert beleszülettem, akkor ez a vereség családja volt, akkor ez nem egy hatalmas család volt, amely élt a hatalmával, és aki él a hatalmával, az mindig vissza is él a hatalmával, tehát nem egy hatalmas oligarchia volt, amely ellen lázadni kellett volna. Én nem is lázadtam az apám ellen, apám is ugyanabban a vereségben élt, amiben a fiúk szoktak élni. Tehát ez egy kicsit hasonlít ahhoz a helyzethez, ahogy én a katolikus egyházat megismertem. Az egyházzal való elképzelésem a mai napig is indokolatlanul nagyon

то не трябваше да виждам, нищо от съмнителната власт на църквата.

Семейството ми помогна най-вече да стане само по себе си разбираемо отношението ми към страната, цялото ми отношение към историята, присъствието на историята винаги е било съвсем привычно за мене, тъй като винаги виждах как името ни върви през вековете и това я правеше от една страна близка, от друга пък действителна. И понеже у родителите ми нямаше никаква историческа обида, наследих тяхното великодушие, в смисъл, че макар и семейството да е било притежателско, не притежанието е било негова същност, в смисъл, че след като вече не притежава нищо, то няма какво толкова да се предъква. Не е имало някакъв момент, в който аз изведнъж е трябвало да прозра тези неща. Гледам на тях не като човек, на който са му отнели половината Унгария и все някога ще му я върнат, значи не носталгично, а по-скоро поетично, положението е такова и това положение ми е дадено, само на мене, името ми е тъждествено с едно име, и от това може да се направи нещо. Правил съм го неведнъж и в „Книга на Храбал“, и в „Производствен роман“, рефлексите ми са такива, то винаги е в тях. Струваше ми се, че съм го написал в „Производствен роман“ и съм вече далече от тези неща. Писах романа през седемдесет и седма, излезе през седемдесет и девета, има вече двайсет години. Но като минаха десет-петнайсет години, взех да усещам, че не е така, че трябва да напиша книга, която да засяга не само в рефлексите тези неща, те просто преминават през книгата, а да бъдат отразени и в предмета ѝ. И от това написването на тази книга стана много трудно и продължи девет години. Сякаш си бях загубил свободата в известен смисъл, не аз решавах какво да пиша – което и без това си е доста двуяко нещо. Сещам се за прекрасната поанта на Хайне, че лошите писатели пишат това, което им кажат, добрите писатели пишат това, което могат, а *Herr Гьоте* пише това, което иска. В случая не съм *хер Гьоте*, не пишех точно това, което аз исках, но поне това, което можех. Сякаш ми бяха вързани и ръцете, и краката с това, че сега трябва да напиша точно едни-какви си, и това много затрудни нещата, трябваше да се преборвам с много съмнения. Защото не можех да се откажа от работата само затова че си имаше предмет, затова е и малко по-различна тази ми книга, защото си има предмет. Ти добре каза, че един от проблемите на книгите ми е, че е трудно да се каже за какво става въпрос в тях. А читателите не обичат много такива неща, читателите обичат да знаят за какво става въпрос. Е, аз ги разбирам... От книгите ми най-много се купуват онези, които поне от малко малко имат някакъв предмет, като „Графиня Хан-Хан“, там е Дунав, или „Спомагателни глаголи на сърцето“, погребението на майката, защото предметността дава повод за легитимно недоразумение. Не считам недоразумението за нещо негативно, то е нещо, от което може да се тръгне. От тази гледна точка тази книга е още по-щастлива, предметът ѝ е строго определен, но той направи работата ми много трудна.

Ще ти поставя един изключително труден въпрос във връзка с това. Какво е литературата? Или: за какво служи литературата? Защо трябва да се пише, защо не се заемем с някаква екзактна професия, например с

позитив, mert én olyan egyházat ismertem meg, amely diktatúrában élt. Természetesen nem a főpapságot ismertem, hanem az alsót, akik a mindennapokban küzdöttek egy diktatúrával szemben. Semmit nem láttam, mert nem kellett látnom abból a kétséges hatalomból, ami az egyház.

Az én családom főleg arra volt jó, hogy az országhoz való viszonyomat tegye magától éretetőbbé, az egész történelemhez való viszony, a történelem jelenléte nekem mindig is kézenfekvő volt, mert láttam ezt a nevet átvonulni az évszázadokon, és akkor ez részint közelivé tette, részint pedig valóságossá. És minthogy szüleimben semmi történelmi sértettség nem volt, így ez ügyben örököltem valami nagyvonalúságot, olyan értelemben, hogy noha ez a család a birtoklás családja volt, mégsem a birtoklás maga lett a lényeg, vagyis amikor nem birtoklunk semmit, azon nem volt érdemes sokat vacakolni. Tehát nem volt egy olyan pont, amikor nekem erre rá kellett volna döbennem. Nem úgy tekintettem minderre, mintha valakinek elvették volna a fél Magyarországot, és majd egyszer visszaadják, tehát értelemszerűen nem nosztalgikusan álltam a helyzethez, hanem tulajdonképpen poétikailag: ez egy helyzet, ami nekem, és csak nekem adatott meg, hogy az én nevem azonos evvel a névvel, és hogy ezzel valamit lehetne kezdeni. Ezt többször is megtettem, a *Hrabal könyvé*-ben, a *Termelési regény*-ben, tehát a reflexeim olyanok, hogy ez állandóan benne volt. És magamban azt gondoltam, hogy a *Termelési regénnyel* ezt meg is írtam, túl vagyok rajta. Hetvenhétben írtam, hetvenkilencben jelent meg, azaz ennek már húsz éve. Tíz-tizenöt év elteltével mégis éreztem, hogy ez nem így van, kell egy könyvet írnom, mely nem csak a reflexeiben vonatkozik erre, mert ez a reflex csak úgy átvonul a könyveken, hanem tárgyában is. Ettől lett aztán olyan nehéz nekem ennek a könyvnek a megírása, és tartott kilenc évig. Ez most olyan volt, mintha bizonyos értelemben elveszítettem volna a szabadságomat, vagyis nem én határozom meg egészen, mit írok – ami amúgy is kétséges dolog. Eszembe jut *Heiné*nek az a gyönyörű poénja, hogy a rossz írók azt írják, amit mondanak nekik, a jó írók azt írják, amit tudnak, és *Herr Goethe* írja azt, amit akar. Ez ügyben azért én nem vagyok *Herr Goethe*, tehát nem egészen azt írtam én, amit akartam, de azért azt, amit tudtam. És ez valamelyest olyan volt, mintha összekötözték volna kezem-lábam, hogy most ezt kell megírnom, és ez nagyon nehézé tette a dolgot és sok kétséggel kellett dolgoznom. Mert nem térhettem el ettől a dologtól, mert adva volt a tárgya, ettől is más egy kicsit ez a könyvem, mint a többi, mert van tárgya. Igazad van abban, hogy az én könyveim egyik problémája az, hogy nehéz megmondani miről szólnak. Az olvasók pedig ezt nem nagyon szeretik, szeretik tudni, miről szól. Jó, én megértem őket... Azokat a könyveimet, amelynek van tárgya, mint a *Hahn-Hahn grófnő*nek a Duna, vagy a *Szív segédigéinek* az anyja temetése, mindig nagyon hálásan veszik, mert egy tárgy az alkalom a legitím félreértésre. A félreértést nem tekintem negatív dolognak, az valami, amiből el lehet indulni. Ebből a szempontból ez a könyv még szerencsésebb, nagyon határozott a tárgya, de az én munkámat nagyon nehézé tette.

Mindezek kapcsán egy felettébb nehéz kérdést tennék fel. Mi az irodalom? Vagy pedig: mi végett az irodalom? Miért írni, nem pedig valami egzakt foglalatosságot úzni, mint

математика. Дали в човешката си безпомощност писателят не обръща гръб на действителността, за да потърси убежище във фикцията? Данило Киш убедено твърдеше, че писането е начин да споделим: животът ни е претърпял провал.

Хубаво казано. Ще те изненадам, като отговоря на въпроса ти. Здравомислещ човек не би се наел да каже за какво служи литературата, който се занимава почтено с литература, не би могъл да отговори на такъв въпрос. За мен литературата е стил, стил на говорене, който се различава от говорния стил на науката, различава се и от този на религията. По един начин говори писателят, по друг математикът, попът или учителят. Да не говорим за политиците. Да вземем само попа, учителя и учения. Това са все начини на говорене, които разказват за света, какъв е той, към тези начини на говорене се присъединява и литературата, и всички те са приспособени да дават информация за света. И я дават по начин, по който другите не могат. В този смисъл математиката въобще не е поекзатна от един сонет. Ето защо нямам навик да разсъждавам за бъдещето на литературата и за заплахата от Интернет. Важността и мястото на литературата се мени, сменят се основните изразни средства, оказва се че има не език, на който говорим, а езици, всичко се е превърнало в диалект. И въпросът не е в това, дали Бог е мъртъв, както сме учили от Ницше, не, Бог не е мъртъв, а аз си имам мой собствен Бог, и ти си имаш твой Бог, и от това, че и аз имам, нищо не следва за твоя Бог. Това е нещо като диалектите, основен проблем на литературата на ХХ век е дали може да се обърне към някого или всеки си мърмори под носа и когато се обръщаме към някого дали не се превръща веднага в лъжа, в някакъв голям идеологически буламач. Въпросът е в това до каква степен можем да вярваме някому, който не сме ние, и ако можем да вярваме само на себе си, ако вярваме само на аз-а, до каква степен той може да каже нещо и на другите, не само на себе си. Затова е толкова странна според мене литературата на ХХ век. А залогът всъщност е да стигне от аз до ние. И в това виждам легитимността на литературата, че е такова описание на света – и тук имам предвид света в най-широк смисъл, – което в сравнение с другите описания не е нито по-добро, нито по-лошо, а различно. А аз защо го правя? Ами защото колкото и да се фукам, че съм завършил математика, никога не съм бил математик. Има една жена, с която живея, тя казва понякога: „ако безкрайната ми любов стане крайна, без мен ще си само един посредствен математик.“

Петер Балаша, един от най-значимите критици на твоето поколение, пише, че в книгите ти „жанрове, глагове, топоси, реминисценции на образи и ситуации, под формата на маскирани или явни цитати и пародии, се редят в бароков, помпозен, небрежно приповдигнат ред“. Интересуват ме реакциите на преводачите ти, какви са впечатленията ти от тях.

Тук на помощ на човек идва невеществото, това че не говори три-четири езика, както си е редно за един истински аристократ, и не може да прецени какво точно се случва. Сигурен съм, че не съм бисера на преводачите, ето и сега в разговора все се позовавам на езика и се уповавам на него. Това означава, че импулсите ми не са

például a matematika. Visszavonul-e az író emberi tehetlenségében a valóságtól, és mintegy a fikcióban keres menedéket? Danilo Kiš határozottan azt mondta, hogy az írás egy módozat arra, hogy kimondjuk: elrontottuk életünket.

Сзép. Avval foglak meglepni, hogy tudok válaszolni a kérdésre. Épeszű ember azért nem vállalkozna arra, hogy megmondja, mire való az irodalom, legalább is az, aki becsületesen foglalkozik az irodalommal, az nem nagyon tud erre válaszolni. Úgy látom, hogy az irodalom egy mód, egy beszédmód, amely különbözik a tudomány beszédmódjától, és különbözik a vallásétól. Másképp beszél egy író, másképp beszél egy matematikus, másképp egy pap, egy tanító. A politikusokról nem is beszélve. De vegyük most csak a papot, a tanítót és a tudóst. Ezek mind olyan beszédek, melyek a világról szólnak, hogy mi is ez, és ehhez a beszédmóddhoz kapcsolódik az irodalom, amely szintén valamelyest alkalmas arra, hogy erről a világról hírt adjon. Éspedig úgy adjanak hírt, ahogy más nem tud. Ebből a szempontból egyáltalán nem egzaktabb a matematika, mint egy szonett. Ezért is nem gondolkodom én például az irodalom jövőjéről, az Internet fenyegetéséről. Az irodalom fontossága és elhelyezkedése hullámzik, mások a főbeszédmódok, kiderül, hogy nem egy nyelv van, melyet beszélünk, hanem nyelvek vannak, minden nyelvjárás lett. És nem az a kérdés, hogy halott-e az Isten, ahogy Nietzsche-től megtanultuk, mert nem, nem halott az Isten, hanem nekem is van egy Istenem, és neked is van egy Istened, és ha nekem van egy Istenem, abból semmi nem következik a te Istenedre vonatkozóan. Ez ugyanaz, mint a nyelvjárás, a 20. századi irodalomnak az alapvető problémája az, hogy lehet-e valakihez szólni, vagy pedig személyes motyogásaink vannak, és ha szólunk valakihez, az vajon nem hazugság-e rögtön, nem ideológiai duma-e. A kérdés az, mennyiben hihetünk valakinek, aki nem mi vagyunk, és ha csak magunknak hihetünk, ha csak az én-nek hihetünk, akkor mennyiben tud ez bárki másához is szólni, mint csak saját magadhoz. Ettől olyan furcsa szerintem ez a 20. századi irodalom. A tétje pedig valóban az, hogy valahogy elérjen az én-től a mi-ig. Egyszerűen az irodalom legitimitását is ebben látom, hogy olyan fajta leírása a világnak – és akkor a világot a legtágabb értelemben kell érteni –, amely más leírásokhoz képest se nem jobb, se nem rosszabb, hanem másmilyen. Hogy pedig én miért ezt csinálom? Mert ugye szívesen büszkélkedek avval, hogy matematika szakot végeztem, de én matematikus sose voltam. Van ez a nő, akivel együtt élek, s ő azt szokta mondani, hogy „ha végtelen szerelmem végesre vált, nélkülem csak egy közepes matematikus volnál“.

Balassa Péter generációd egyik legjelesebb kritikus írója könyveidről, hogy azokban „műfajok, hangok, toposzok, alak- és szituáció-reminiszcenciák maszkos vagy köndözetlen idézetekként és paródiákként sorakoznak barokkos, színpompás, lomposan lendületes sorrendben“. A fordítói reakciói érdekelnek, egyáltalán milyenek a tapasztalataid velük.

Hát itt nagy segítségére van az embernek a műveletlensége, az, hogy nem beszél három-négy nyelvet, ahogy egy rendes arisztokratához illene, tehát nem tudja nagyon megállapítani, mi történik ez ügyben. Azt gondolom, hogy nem vagyok a fordítók gyöngye, mert ugye a beszélgetés-



Жена • Asszony

5

драматургични, не са свързани с действието – естествено че са и такива, защото разказват за фигури, защото обичам – не умея много, но обичам – да разказвам, т.е. ще ми се да не се забравя тази древна задача на литературата или на прозата, макар че на мен не ми се удава особено. Ала езикът си е там непрекъснато, има някакво единство във времето, сякаш изречението се ражда сега. Текстовете ми са такива, ако са направени добре, сякаш ги виждаме в момента на раждането им. Това само по себе си поставя един теоретичен въпрос дали преводът трябва да рефлектира и това, или да се държи така, сякаш е оригинален текст. И за това е необходим огромен усет, и то не само езиков, от преводача се очакват неща (не от моя страна, а от страна на текста), които не могат да се искат. Ако девет години седя над един роман, това не е защото съм мързелив, а тъкмо обратното, много съм старателен и всяко изречение го изпипвам до край. Преводачът може да посвети една десета от това време. Изходната ситуация е следната: стигаме до определено място в текста, за което има пет възможни решения, тогава струва ми се добрият литературен текст е този, който избере шестото. Сещам за футбола, когато веднъж играхме с бай Нанди Хидегкути, който е играл в златния отбор на Пушкаш, по онова време беше около шейсетгодишен, аз трийсет и няколко, и играхме на малки вратички в двора на училището. Тогава имах същото усещане – като за трета или четвърта дивизия съм направо добър футболист, особено на такъв приятелски мач, минавам за професионалист. И гледам, че има три възможности, топката е при мен, до мене стои бай Нанди, значи насам може да отиде, натам може да отиде и ей-натам може да отиде, веднага прецених коя от трите е най-добрата, сигурно и бай Нанди ще отиде натам. И както си беше ситуацията, старият отстъпи малко назад. И целият свят се промени. От трите възможности той избра четвъртата, натам трябваше да се подаде и той подаде. Аз дори не я видях, но той, геният, я видя и веднага промени света. Онова пространство. Истинският футболист непрекъснато променя пространството и в това пространство – защото е добър, защото си разбира от работата – избира най-доброто. Ако един добър текст стигне до такова разклонение с пет възможности, и писателят си разбира от работата, тогава ще избере най-доброто от петте. Ала който е истински добър ще избере шестото. От преводача не бива да се очаква и дори е опасно да търси шестото, най-доброто от петте и тогава всичко е наред. А и отношенията са други-ги: моите отношения с езика са много побезочливи, защото му казвам отвреме навреме „ще ти кажа аз на тебе“ – така функционират нещата, една добра книга може да промени езика. Преводачът не може да го промени, ама човек все се надява, че като му преведат някоя книга, тя ще промени и нещо в езика на приемащата страна. Това е един много деликатен въпрос, как се вмъква една книга в новата езикова среда. Когато през десетте или двайсетте години Костолани навлиза в унгарската литература, той променя невероятно унгарското изречение. Защото старинната, по-дълга форма на унгарското изречение, която да речем е използвал Жигмонд Кемен или в по-ведра, фантастична форма Миксат, той променя с една латинска строгост така сурово, че стои

ben is állandóan hivatkozom a nyelvre, tehát reá hagyatkozom. Ez azt jelenti, hogy a szempontjaim nem dramaturgiaiak, nem cselekménybeliek – persze azok is, mert figurákról beszélek, meg szeretek – nem nagyon tudok, de szeretek – mesélni, tehát az irodalomnak vagy a prózának ezt az ősi feladatát szeretném nem elfelejteni, bár ez nekem nem nagyon sikerül. Viszont folyamatosan ott a nyelv, tehát valami jelenidejűség, mintha a mondat most születne. Az én szövegeim azok, ha jól vannak megcsinálva, akkor olyanok minthogyha épp látnánk, hogy születik. Ez már önmagamban is felvet egy elméleti problémát: reflektáljon-e a fordítás erre, vagy csináljon úgy, mintha éppen az eredeti szöveg volna. Ehhez nem csak nyelvi érzék kell, hanem olyasmis váratik el, azt hiszem, a fordítótól (nem én várom el, hanem a szöveg), ami nem elvárható. Ha én kilenc évig ülök egy regényen, az nem azért van, mert lusta vagyok, hanem ellenkezőleg: nagyon szorgalmas vagyok, és minden mondatnál jó hosszú ideig vacakolok. A fordító időben ennek a tized részét fordíthatja rá. Az alaphelyzet a következő: ha elérkezünk egy ponthoz a szövegben, ahol öt lehetőség van, akkor én azt gondolom, hogy az a jó irodalmi szöveg, amely a hatodikat választja. Eszembe jut a futball, amikor egyszer futballozhattam a Hidegkúti Nándi bácsival, akkoriban a hatvanas éveiben járhatott, én olyan harminc-valahány voltam, egy kispályán játszottunk az iskolaudvaron. Akkor volt ugyanez az élményem – én olyan harmad- vagy negyedosztályú szinten jól futballozom, pláne ilyen úrbuli meccsen, tehát profi izének számítok. És akkor láttam, hogy van három lehetőség, ugye nálam volt a labda, mellettem állt a Nándi bácsi, hát ugye ide lehet menni, oda lehet menni, amoda lehet menni, én láttam is rögtön, hogy a három közül melyik a legjobb, hát nyilván majd oda fog menni a Nándi bácsi. És ahogy ez a helyzet előállt, az öreg egyet hátralépett. Amitől az egész világ megváltozott. Tehát ő a három helyett a negyediket választotta, oda kellett passzolni, és ő lepasszolta. Én ezt nem is láttam, de ő, a zseni, ezt látta, és azonnal megváltoztatta a világot. Tehát azt a teret. Ugye az igazi futballista állandóan a teret változtatja, a jó futballista az látja ezt a teret, és ebben a térben – mert jó, mert érti a szakmát – a legjobbat választja. Ha egy jó szöveg odaér ehhez az öt elágazáshoz, és az író érti a szakmáját, akkor a legjobbat kiválasztja az öt közül. De az igazán jó a hatodikat választja. Egy fordítótól nem várható el, mert veszélyes is, hogy ezt a hatodikat keresse, hanem az öt közül a legjobbat, és akkor az már rendben van. Mások is a viszonyok: az én viszonyom a nyelvhez sokkal profátlanabb, mert azt mondom időnként a nyelvnek, hogy „majd én megmondom” – mert így is működik a dolog, egy jó könyv, az meg is változtatja a nyelvet. Egy fordító nem változtathatja meg, miközben azért az ember azt reméli, hogy ha egy könyvet lefordítanak, akkor az a könyv a befogadó országban is csinál valamit a nyelvvel. Az egy nagyon kényes dolog, hogyan huppan bele egy könyv egy új nyelvi közegbe. Kosztolányi a tízes vagy a húszas években jelent meg a magyar irodalomban, és hihetetlenül megváltoztatta a magyar mondatot. Mert a magyar mondatnak ez a régiesebb, hosszabb formáját – amit mondjuk Kemény Zsigmond, vagy kedélyesebb, fantasztikus formában Mikszáth használ – ő latinos szigorúsággal megváltoztatta: olyan szigorúan hogy máig kikezdehetetlen, ez pedig nagy

непокътната и до днес, а това е голяма рядкост. Това означава, че ако някой е писал през двайсетте години, тогава късото изречение е имало някаква специална роля. Ако се преведе такъв текст на немски – представа нямам какво е било немската съдба на късото изречение през 1920, дали въобще е означавало нещо, най-вероятно не е означавало нищо, и така нататък. Това е едно езиково състояние – и още не сме говорили за всички останали неща, какви са проблемите на тогавашния духовен живот, какви на обществения живот. Така че аз понякога се учудвам защо въобще се превежда. Защото когато човек е във Франкфурт, в Германия, вижда, че там има съвсем различни проблеми, хората си говорят за други неща, защо им е да се превежда една унгарска книга? Но ако човек или книгата имат късмет, тогава понякога се случва така, че успява да каже нещо, отвреме навреме. Ала защо става така не бих могъл да кажа.

Когато романите на Имре Кертес се появиха преди четири-пет години на немски език, авторът каза следното: „със съдържано задоволство наблюдавам, че всичко онова, което съм написал, ще бъде съхранено на един велик език. Защото на унгарски това е твърде съмнително.” И твоите книги са преведени на всички световни езици – но освен това и на много „малки” езици – в сравнение с унгарския навярно още по-малки и изолирани. Какво означава за тебе – като се има предвид и споменатият по-горе цитат на Имре Кертес – да излезеш на сръбски език?

Не само уважавам, а и много обичам Имре Кертес, но това негово изречение ми е чуждо. Аз не считам, че като ми излезе книга на някой от големите езици това ще допринесе по някакъв начин за трайността на текста. За мене това са много чужди, много екзотични неща, единствено излизането на унгарски е нещо реално. Все пак това е само половината истина, защото е много поучително какво остава в един такъв превод, какво се появява. Понякога си мисля, че една книга получава истинския си езиков облик именно в многото преводи. Поне така се надявам, защото виждам, че в сръбски превод в една от книгите ми на преден план е излязла друга една страница, явно тя и досега си е била там, но не сме ѝ обръщали достатъчно внимание, или не е била забелязана от когото трябва. Това е нещо приказно, приказно в смисъл, че е нещо далечно, почти недействително, че нещо хубаво се е случило с книгата. Но в подобни мечтания и радости има и някакво лошо усещане, нещо мъчително, чувстваш се като лош ученик, който в следващия миг ще бъде скъсан, защото какво всъщност има в една такава книга, написана отгоре на всичко на кирилица или на японски, какво ли може да има в нея? Името ми стои отгоре, а вътре има думи, с които нямам нищо, ама нищо общо, и това не е въпрос на доверие или недоверие, има тук някаква голяма хитрина: защо се мъдри върху корицата името ми, след като вътре има думи, с които нямам нищо общо, а през целия си живот твърдя, че имам общо единствено с думите, от думи създавам баща си, от думи създавам любовта си (имам навик да говоря такива дивотии, ама те са верни). Идеалният превод за мене би бил, например когато в идеалния сръбски превод има само унгарски думи. В същия ред, както в оригинала.

ритkaság. Ez azt jelenti, hogy ha – mondjuk – valaki a húszas években írt, akkor a rövid mondatnak valami speciális szerepe volt. Ha ezt a szöveget lefordítják németre – mit tudom én, hogy 1920-ban mi volt a rövid mondatnak a német helyzete, hogy ez jelentett-e egyáltalán valamit, valószínűleg nem jelentett semmit, és így tovább. Egy nyelvi állapotba megy bele – és akkor nem is beszélünk minden másról, mi a problematikája az akkori szellemi életnek, mi a társadalmi életnek. Tehát én időnként elcsodálkozom, egyáltalán miért is fordítanak bármit. Mert ha az ember ott ül Frankfurtban, Németországban, látom hogy ott egészen mások a problémák, egészen másról beszélnek az emberek, miért is kéne akkor egy ilyen magyar könyvet lefordítani? De ha az embernek, vagy a könyvnek szerencséje van, akkor mégis történik néha valami, és mégis valamihez hozzá tud szólni időnként. De hogy ez miért történik, nem nagyon tudom.

Amikor Kertész Imre regényei négy-öt évvel ezelőtt megjelentek német nyelven, az író a következőket mondta: „visszafogott elégedettséggel figyelem hogy egy nagy nyelven meg lesz mentve mindaz, amit írtam. Mert magyar nyelven mindez eléggé kétséges”. A te könyveidet is számos nyelvre lefordították, köztük több „kisebb nyelvre” is. Mit jelent számodra – az előbb idézett Kertész Imre szavait is figyelembe véve – megjelenni szerb nyelven?

Én nemcsak tisztetem, hanem szeretem is Kertész Imrét, de ez a mondata nekem idegen. Nem tekintem úgy, hogy ha a nagy nyelveken megjelenik a könyvem az, bármit is hozzátенне a szöveg időtállóságához. Nekem ezek nagyon távoli dolgok, nagyon egzotikusak, egyedül a magyar megjelenés az, ami igazából valóságos. De azért ez csak félig igaz, mert az roppant tanulságos aztán, hogy mi marad meg egy ilyen fordításban, vagy mi keletkezik. Néha azt gondolom, hogy egy könyv a sok fordításban kapja meg az igazi nyelvi alakját. Legalábbis ezt remélem, mert úgy látom, hogy a szerb fordításban egy könyvemnek más oldala kerül előtérbe, olyan, amely nyilván eddig is ott volt, csak valahogy nem figyeltünk rá, vagy nem figyelt rá az, aki figyelt rá. Ez mesés dolog, abban az értelemben is, hogy valami távoli, alig valóságos szép dolog történik a könyvvel. Ám ez a vágyakozás és öröm együtt jár valami rossz érzéssel is, valami kínossal, úgy érzed magad, mint a rossz diák, aki a következő percekben lebukik, mert vajon mi is lehet egy ilyen könyvben, pláne ha még cirill betűkkel van írva, vagy japánul, hogy mi lehet ott benne? Oda van írva a nevem, belül pedig szavak vannak, melyekhez nekem az égadta világon semmi közöm nincs, és ez nem bizalom vagy bizalmatlanság kérdése, hanem hogy itt van valami úri huncutság: miért az én nevem feszít ott a fedőlapon, amikor belül olyan szavak vannak, melyekhez nincs semmi közöm, miközben egész életemben azt mondom, hogy nekem csak a szavakhoz van közöm, szavakból építem fel az apámat, szavakból építem fel a szerelmemet (szoktam mindig mondani ezeket a marhaságotokat amelyek igazak). Tehát én az ideális fordítást azért mégis úgy látnám, hogy az ideális szerb fordításban csak magyar szavak szerepelnének. Mégpedig ugyanabban a sorrendben, mint az eredetiben.

Hasonlóan kétségbeesett Danilo Kiš is, aki egyszer így sóhajtott fel: „Istenem, ha tudnám, mi minden rejlik azokban

По подобен начин бе объркан и Данило Киш, който веднъж въздъхна: „Боже, поне да знаех какво има в книгите ми, които излизат на чужди езици с моето име...” Даже веднъж докара едва ли не до бой разногласията си с американския си преводач, защото бе открил, че вместо „гъстата му коса падаше по раменете му”, той превел „гъстата му коса се спускаше като водопад по раменете му”. Дьорд Конрад разказваше, че когато една от книгите на Данило излязла на шведски, незабавно си купил шведско-сръбски речник, за да сравнява с оригинала. Ти докъде стигаш в такива случаи?

В унисон с рефлексите си се държа невероятно безотговорно по този въпрос, и през ум не ми минава да проверявам „водопадните коси”, защото сигурно бих потънал в неутешима скръб. С течение на времето обаче, особено под въздействие на критичните бележки на приятеля ми Петер Надаш, според който съм безотговорно копеле, у мен все пак се формира известна отговорност по отношение на книгите ми. Винаги съм подпомагал с готовност работата на преводачите. Макар че не мога чак толкова много, след като не познавам езика. В някои неща все пак мога да помогна, ако например от три неща едно не може да се предаде, помагам им да решат, кое да отпадне. Унгарският език дава големи възможности за недоразумения и заради липсата на родове, и поради структурата на изречението, при подчинените изречения това води дотам, че връзката между отделните части е доста лабилна, може да се свърже и с едното, и с другото, и в това има нещо хубаво – в недоразумението, – ала когато сменяме езика, тогава трябва да се вземат решения. И в повечето от случаите запазването на едната връзка е по-добро от другата, ала външен човек не винаги може да забележи тези неща, ето защо си заслужава да се обсъдят. След като е вече готов, човек не се занимавам много кое как е. Защото тогава го обхваща едно мъчително чувство, безнадеждност. До такава степен ме ангажира и натоварва това, което пиша и което работя (за щастие работя непрекъснато, от 1974), че не ми остават страсти за други неща. Не мога да гледам пристрасно на тях, аз съм си старателна, бюрократична душа – винаги съм бил отличник, доста антипатична черта, даже не е истински антипатична и от това става още по-антипатична – затова всичко правя учтиво и както трябва, но без особени страсти. Всичките си страсти пазя за писалищната маса... Всъщност не би трябвало да съм толкова откровен... Отнасям се доста благовъзпитано към тези неща, а ако книгата ми предизвика страсти, тогава съм много благодарен. Когато срещна в едно норвежко село човек (място за самохвалство), който цитира мой пасаж, това е прекрасно, това е – малко ще рискувам – голямо нещо. Да си представя един черногорски читател, истински читател, в това има нещо много вълнуващо, струва ми се, че това е нещо много важно. Макар че и то би могло да се релативизира, защото и то не може да ти помогне, ако си в беда. Ако човек изпадне в беда край писалищната маса, тогава всички тези неща нямат значение. Нищо, което човек пише, няма значение. Затова и отношението ми към книгите, които съм написал, е доста хладно. Метафората, че книгите са като деца, считам за много лоша, аз имам четири деца, знам какво е отношението ми към тях, то

а könyveimben, amelyek idegen nyelven jelennek meg az én nevem alatt...” Sőt, egy alkalommal majdnem tettlegeségig fajult a helyzet amerikai angol fordítójával, mert felfedezte hogy „dús haja a válláig hullott” helyett azt fordította, hogy „dús haja zuhatagokban hullott vállára”. Konrad György mesélte, hogy amikor megjelent Danilo egyik köteté svéd nyelven, azonnal elment svéd-szerb szótárt vásárolni, hogy összevessa az eredetivel. Te meddig mész el ilyen ügyekben.

Reflexeim szerint hihetetlen felelőtlenül viselkedem ez ügyben, tehát eszem ágában sincs megnézni a zuhatagos hajakat, mert vélhetően búskomorságba esnék. De az idők során, főleg Nadas Péter barátom kritikai megjegyzéseire, miszerint egy felelőtlen fráter volnék, valamilyen felelősség azért kialakult bennem könyveim iránt. Tulajdonképpen mindig is szívesen segitettem a fordítók munkáját. De igazából nem nagyon tudok, pláne ha nem ismerem a nyelvet. Bár bizonyos dolgokban segítségükre lehetek, ha például három dologból egy elvész, segítek eldönteni, hogy akkor inkább mi vesszen el. A magyar nyelv tudvalevően nagyon alkalmas a félreértésekre, a nemek miatt is, a mondatszerkezetek miatt is, az a mellérendelés jellege a magyar nyelvnek, ami odavezet, hogy bizonyos mondatrészek kapcsolódása laza, kapcsolódhat ide is, meg amoda és ez jó is – ez a félreértés – de amikor egy másik nyelvre váltunk, akkor bizony döntéseket kell hozni. És az esetek többségében az egyik kapcsolódáshoz való döntés jobb, mint a másik, ám ezt egy külső ember nem mindig látja, és akkor ezt érdemes megbeszélni. De amikor már megvan, nem nagyon bonyolódna bele, hogy mi micsoda. Mert akkor elfog a kínosság, tehát a reménytelenség érzése. Engem olyan fokon leterhel és megterhel az, amit és éppen írok, az, amin dolgozom (szerencsére az életemben egyfolytában dolgozom, 1974 óta), hogy nem marad igazán szenvedélyem másra. Nem tudom ezt a dolgot szenvedélyesen nézni; én nagyon szorgalmas, amolyan bürokrata lélek vagyok – mindig ilyen jó tanuló voltam, ez elég antipatikus tulajdonság, de még csak nem is igazán antipatikus, amitől aztán még antipatikusabb – ezért aztán én udvariasan és rendesen elvégzem ezeket a dolgokat, de nincs mögötte szenvedély. Az összes szenvedélyem az íróasztalra marad... Tulajdonképpen nem kéne ennyire őszintének lennem... Én ilyen udvariasan viszonyulok ezekhez a dolgokhoz, aztán ha a könyvem szenvedélyeket vált ki, hát azért nagyon hálás tudok lenni. Amikor egy norvég halászfaluban találok egy embert (ez most az öndicséret helyett) aki fel tud mondani egy passzust a könyvemből, az valami olyan csodaszzerű, az – megkockáztatom – valami nagy dolog. Tehát egy montenegrói olvasót elképzelni, egy valóságos olvasót, abban van valami egészen megható, úgy értem, valami nagyon fontos. Miközben ezt is valamelyest relativizálni kell, mert hogy végső soron ez sem olyasmi, ami segít, ha az ember bajban kerül. Mármint ha az ember bajban van annál a bizonyos íróasztalnál, akkor hát értelemszerűen mindez nem számít. Mert hogy semmi nem számít, amit az ember írt. Ezért az én viszonyom a könyveimhez nagyon hűvös. Tehát azokat a metaforákat, hogy a könyvek olyanok, mint a gyermekeim, ezeket nagyon rossznak tartom, nekem van négy gyerekem, tudom milyen a viszonyom, az egyáltalán nem hűvös, hanem folya-

вобщо не е хладно, а си е непрекъснато пристрасно. Докато към книгите, които вече съм написал, нямам никакво отношение. Никакво. Дори не смятам, че някоя от тях е по-добра или по-лоша, виждам че едната я превеждат повече и я обичат повече, има по-голям тираж, ала отношенията са хладни или обективни и това в още по-голяма степен важи за преводите. Но ако се случи с тях нещо – суета човешка – човек е благодарен, когато вижда как книгата се раздвижва в чужбина, изпращат ти изрезки от вестници. Глупаво би било да твърдя, че не ме интересува – естествено, че ме интересува, ама после с един жест можеш да се отърсиш, защото точно когато имаш нужда, тогава не помага. Защото когато имаш нужда, тогава нищо не може да ти помогне, тогава човек е сам. С удоволствие бих гледал на книгите си като фантастични постижения, даже и срамът не би ме спрял, безсрамно бих се радвал на собствения си талант, или на каквото и да е, ако това би улеснило живота ми. Но не го улеснява. И затова не гледам така на тях, написвам една книга и след месец все едно, че нищо не съм правил. Все едно не съм направил нищо. Даже ми се струва, че така е по-добре, защото както си тече животът на човека и броя на книгите му смутително расте, неизбежно започва да го обзема известно задоволство, че все пак съм направил нещо, написал съм двайсет книги. Това „все пак“ е много опасно, писателят по това се различава от много други професии: написал си двайсет и пет книги и си същият никой, както ако не беше написал нито една. Това е същата онази трудност, за която говорихме в началото, деконструкцията, защото да си мислиш наистина, че не си направил нищо, не е толкова просто, защото коварно се просмуква в човека, да де, добре, естествено, скромни си, но пък не само си направил много, ами и не е какво да е. Има едно такова двойно завъртане, защото душата е много изобретателна в такива случаи. Самоизмамата си има безброй форми, и скромността е една от тях... Няма разрешение, дори и да си много прилежен, да живееш като монах, не значи, че това е добре. Не е сигурно! Аз живея в известен смисъл, така казват, като незадоволена монахиня, живея монашески, но от друга страна, има някои сетивни неща като ядене, пиене, жени, които са много важни за мене в живота, и в същото време животът ми, ходът на дните ми е като на монах: сутрин ставам, в девет часа сядам... В същото време знам, че това не е пътя за бягството, бягството няма път, отърване няма. Може би пък е добре човек да хукне по курви и след това да седне, и пак се оказва, че това е добрият момент, или години да не прави нищо, но на мене ми се струва, че ако един-единствен ден не правя нищо, тогава вече няма да мога да го свърша, тогава греша, предавам самия себе си, и затова съм като някакъв подплашен егоист, който си пази времето и си го трупа. Най-фантастичното е, че не се знае кое е добре. Аз съм един уравновесен унгарски господин, ама не е сигурно, че това е добре. Може би е по-добре да си глупак. Няма рецепта. И това не е рецепта, да знае човек, че няма рецепта.

*Интервю: Арпад Вицко
Будва, 4 август, 2000 г.*

Превод: Светла Кьосева

matosan szenvedélyes. Viszont a megírt könyveimhez való viszonyom semmilyen. Semmilyen. Nem is tekintem az egyiket jobbnak vagy rosszabbnak, azt látom, hogy az egyiket többet fordítják, vagy jobban szeretik, vagy nagyobb példányszámot ér el, de nagyon hűvös, vagy tárgyilagos a viszony, a fordításokhoz pedig értelemszerűen még inkább az. Amikor azonban történik velük valami, akkor – persze minden van az emberi hiúságban – akkor az ember hálás, amikor úgy külföldön elkezd mozogni a könyve, küldik az újságkivágásokat. Szamárság volna azt mondani, hogy nem jelent semmit – persze hogy jelent, de ahhoz a halmazhoz tartozik, amit aztán megint egy mozdulattal el lehet hessenteni, merthogy éppen nem segít, amikor kéne. Mert amikor kéne, akkor nem segít semmi, akkor ott van az ember magában. Tehát én szívesen tekintenék úgy a saját könyveimre, mint fantasztikus teljesítményekre, ebben a szégyen nem korlátozna, tehát szégyentelenül örülnék a saját tehetségességemnek, vagy bárminek, hogy ha ez megkönnyíthetné az életemet. De nem könnyíti meg. Következésképpen én nem is tekintek így rájuk, megírok egy könyvet és egy hónap után olyan, mintha nem csináltam volna semmit. Még azt is tudni vélem, hogy ez jó, hogy így van, mert ahogy múlik az ember élete, és zavarba ejtően szaporodik könyveinek száma, akkor óhatatlanul előállhatna az, hogy valami kicsi meglegedettség volna, azért mégis csináltam valamit, megírtam húsz könyvet. Ez a mégis nagyon veszélyes, egy író ettől különbözik sok más szakmától: megírtál huszonöt könyvet, és ugyanolyan senkiházi vagy, mintha egyet sem írtál volna. Ez ismét ugyanaz a nehézség, amelyről az elején beszéltünk, a dekonstrukcióról, hogy igazán azt gondolni, hogy nem csináltál semmit, az nem egyszerű, mert ravaszul beszivárog az emberbe, hogy jó, jó, persze, szerény is vagy, vagy nemcsak hogy sokat csináltál, de még nem is tekinted semminek. Ez egy ilyen kettős csavar, a lélek nagyon leleményes ilyen ügyekben. Az öncsalásnak rengeteg formája van, a szerénység is az... Nincs megoldás, nem úgy van az, hogy például szorgalmasnak kell lenni, és úgy élni, mint egy szerzetes, mert akkor biztos, hogy jó. Nem biztos! Én, ugye, úgy élek bizonyos értelemben, ahogy mondani szokták, mint egy kéjvágó apáca, tehát szerzetesként élek, de másrészt szeretek bizonyos érzéki dolgokat, evést, ivást, nőket, mindez nagyon fontos az életemben. Miközben az életem, tehát a napjaim leforgása olyan, mint egy szerzetesé: reggel felkeni, kilenckor leülni... Azt azért tudom, hogy ez nem a menekvés útja, a menekvésnek nincs útja, nincsen menekülés. Lehet hogy az a jó, ha az ember hétszámra kurvázik, és aztán leül, és akkor mégis az a jó pillanat, vagy hogy évekig nem csinál semmit, miközben én meg úgy érzem, hogy ha egy napig nem csinállok semmit, akkor már nem tudom megcsinálni, akkor hibázom, akkor elárulom saját magamat, ezért aztán mint egy rémült, önző ember, aki az idejét félti, kaparom egybe a saját időmet. Az a fantasztikus ebben, hogy nem lehet tudni, mi a jó. Én kiegyensúlyozott magyar úr vagyok, de nem biztos, hogy ez a jó. Lehet, hogy hülyének kell lenni. Nincs recept. És az se recept, ha az ember tudja, hogy nincs recept.

*Vickó Árpád interjúja
Budva, 2000. augusztus 4.*

ПЕТЕР ЕСТЕРХАЗИ

Harmonia Caelestis

(Откъс)

ESTERHÁZY PÉTER

Harmonia Caelestis

(részlet)

33. Щом засвиреше Химна и Бог почнеше да раздава весел нрав на маджарина¹, да го подкрепя в ден тревожен, щом го враг напада, трябваше да станем прави, примерно, когато предаваха мач на националния отбор; баща ми се изправяше с мрачна тържественост, а синовете му като да се съпротивляваха всеки път, във всеки случай изчакваха докато баща ми, стигнал предела на строгостта и раздражението си, хвърли поглед назад и едва тогава се изправяха. Враг напада, долу-горе тогава. И правеха разни физиономии, стараяйки се все пак баща ми да не забележи. Ако в такъв момент звъннаше телефонът или възвреше водата за чая синовете на баща ми го възприемаха като потвърждение на правотата си. Химнът издига човека над ежедневието, издига го в безвремието на вечността, телевизията обаче не издига никъде: това противоречие бе въплътено в двете поколения. Тази силна привързаност на баща ми правеше разбираеми яда и негодуванието, с които той, баща ми, реагираше на, да го наречем релативизма на най-големия син на баща ми. Реагираше истерично. Ако например синът на баща ми дадеше израз на радостта си при вида на семейството – какво голямо семейство, има едногърби, двугърби, герой и предател и така нататък, тогава баща ми незабавно скачаше от възмущение, какъв предател?! За кого конкретно става дума?! Не може да се говори така! Явно, че считаше за принципно изключено подобно *наличие*. Синът на баща ми свиваше рамене, не разбираше баща ми, за него бе напълно безинтересно дали е имало или е нямало предател в семейството. В миналото. Миналото е наше не защото е славно; но понеже е наше ние сме богати и този вид богатство умножава свободата. А иначе баща ми е добър пример за т.нар. баща-предател. Мнозина са го презирали, бил е малко по-

33. Ha megszólalt a Himnusz, ha elkezdte Isten áldani a magyart, jó kedvvel, bőséggel, föl kellett állni, például válogatottmeccs közvetítéskor; édesapám komor ünnepélyességgel fölemelkedett, fiai minden egyes alkalommal mintha ellenálltak volna, mindenestre megvárták, míg édesapám a szigorúság és ingerültség határán hátrapillant, s csupán ekkor tápáskodtak föl. Ellenséhhéggel, kábé ekkor. És arckat vágtak, ügyelve, hogy édesapám ne vegye észre. Ha ilyenkor megszólalt a telefon, felforrat a teavíz, azt édesapám fiai igazuk igazolásaként látták. A Himnusz kiemeli az embert a napból, az öröklét időtlenségébe emeli, a televízió azonban nem emel sehová: ez az ellentét öltött testet a két nemzedékben. Édesapám e szép ragaszkodásából érthető meg fölháborodása és indignálódottsága, mellyel édesapám édesapám legidősebb fia, mondjuk így, relativizmusára reagált. Hisztérikusan reagált. Ha például édesapám fia örömének adott hangot, látván, milyen nagy család ez, van benne egypúpú, kétpúpú, hős és áruló, és így tovább, akkor apám azonnal fölháborodottan kikérte magának, hogy milyen áruló?! Konkrétan kicsoda?! Így nem lehet beszélni! Láthatóan elvileg tartotta kizártnak egy ilyen létezését. Apám fia vállat vont, nem értette apámat, ő teljeséggel érdektelennek tartotta, hogy van-e vagy nincs áruló a családban. A múltban. A múlt nem azért a miénk, mert dicsó; de mert a miénk, gazdagok vagyunk, és ez a fajta gazdagság növeli a szabadságot. Egyébiránt éppenséggel édesapám a jó példa az ún. áruló édesapámra. Sokan megvetették őt, hajszállal labancabb volt annál, mint amit a jóízlés javasol (persze ifjabb csesznecki ág – amúgy is a leglabancabb hajtás). Édesapám mint Styrum, Forgách majd Ebergényi labanc regimentek vezénylő ezredese, nem átallott nekimenni saját roko-

Петер Естерхаз (1950) е писател на свободна практика от 1978 г. Той е изтъкнат представител на писателското поколение, което се появява на сцената през 70-те години. В произведенията му могат да се открият редица от особеностите на постмодерната проза. Текстовете му понякога изискват от читателя по-голямо усилие, но в същото време го въвеждат много по-активно в творческия процес, заличавайки границата между романия и извънроманен свят. На български са издадени книгите му „Спомагателни глаголи на сърцето“, „Погледът на графиня Хан-Хан“ и „Една жена“. Представеният откъс е от най-новия роман на писателя, който носи името *Harmonia caelestis*, т.е. Небесна хармония.

Esterházy Péter (1950) 1978 óta szabadfoglalkozású író. A 70-es években feltűnt írónemzedék kiemelkedő képviselője. Műveire jellemzők a posztmodern próza sajátosságai. Regényeinek olvasása gyakran nagy erőfeszítést igényel, azonban az alkotás folyamatába is nagyobb bepillantást enged, mivel eltörlí a határt a regény világa és a regényen kívüli világ között. Bolgár nyelven a *Szív segédigéi*, a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* és az *Egy nő* című könyvei jelentek meg. Az itt közölt részlet az író legújabb regényéből való, amely *Harmonia caelestis* címmel látott napvilágot.

лабанц², отколкото препоръчва добрия вкус (е да, най-младият чеснешки клон – те и без това са били най-лабанцовата издънка). Като военачалник на лабанцките полкове на Щирум, Форгач и по-късно на Еберген, той не се поколебавал да тръгне и срещу собствените си роднини (Антал, Даниел и т.н.), заради което от страна на куруците са го презирали с пълна сила, ама дори и неутралните членове на семейството кривели лица. Баща ми бил дебел и мургав човек, кожата му била гладка и силно лъщяла, направо да ти се прище да го погалиш. На трийсет и пет години станал подполковник при Палфи, ала го амбицирала не жаждата да прави кариера; липвало му търпение. Направо се уморил от непрекъснатото съсредоточаване, от което в края на XVII в. нямало как да избягаш (да се измъкнеш). Да се съобразяваш с Хабсбургите, да се съобразяваш с турците, да се съобразяваш с Трансилвания, да се съобразяваш с кралството, да се съобразяваш с националните интереси, да се съобразяваш с интересите на семейството, да се съобразяваш със собствените си интереси – писнало му. Станал войник, който получава нареждания и ги изпълнява според способностите си. Не мразел куруците, ала считал позицията им за късогледа. У Ракоци безспорно има величие. Ама би било ужасно, ако беше победил. Пакт с турците, ново кокетничене с Франция. И посъле накъде. Куруцът, това е един върхов миг. Преди и след него лелеле-малеле. Баща ми е един от най-омразните членове на фамилията. Портретът му се намира във Фракно. Синовете му и до днес стават пред телевизора в началото на мача, има в тях някаква пружина, която ги вдига. Внуците на баща ми бавно се изправят след тях.

34. Баща ми не обичаше Кошут, считаше го за суетен и повърхностен тип, каприз, във всички конфликти заставаше на страната на Сечени, ликуваща тълпа на Бродеуй? хайде, хайде, да го погребат наново, това да, за това става, общо взето не обичаше протестантите, струваха му се прекалено опърничави, прекалено земни, за тях, според него, Бог е само фраза, важна фраза, от която ги дебне съдбата, ама въпреки това, и винаги се чувстват засегнати, тази мъжка мъка, дете се стели наоколо им, не обичаше плебейската им надменност (баща ми), сякаш страданието е изобретение на Лутер и привилегия на последователите му, баща ми общо взето не обичаше куруците, прекалено много пушилка, песни, малко мисъл и работа, кич!, кич и носталгия, и само съжаление, не обичаше Кошут – а, това вече беше – и въпреки това, въпреки това го обесиха в онзи трагичен октомврийски ден³. Баба пратила хора в Арад да донесат тялото изпод бесилката, баща ми лесно можел да се познае по голямата брада. Да, ама големи бради имали и Ланер, и Дамянич, така че и те били донесени, и тримата са в парка на замъка, в Мача, областта Арад, мир на праха им.

naiknak sem (Antal, Dániel stb.) amiért kuruc oldalon különösen lenézték, de a semleges családtagok is fintorogtak. Édesapám kövér, barna bőrű férfi volt, a bőre simán, fényesen csillogott, az ember szerette volna megsimogatni. Állandóan simogatni. Harmincöt évesen lett alezredes Pálffynál, de nem a karriervágy ösztökélte; a türelem hiányzott belőle. Beleféradt abba a folyamatos figyelembe, amelyet a XVII. század végén nem lehetett elkerülni (megúszni); a Habsburgokra ügyelni, a törökökre ügyelni, Erdélyre ügyelni, a királyságra ügyelni, a nemzet érdekeire ügyelni, a család érdekeire ügyelni, saját érdekekre ügyelni – elege lett ebből. Mindenesztül katonára lett, aki utasításokat kap, melyeket tehetsége szerint végrehajt. A kurucokat nem utálta, szempontjaikat azonban rövidlátónak tartotta. Rákóczi-ban van nagyság, kétségtelen. De kicsoda rémes dolog volna, ha győzedelmeskedne. Paktum a törökkel, föltámadó francia kokettálások. És hogyan tovább. A kuruc a fényes pillanat. Előtte, utána macskajaj. Édesapám a leggyűlöletesebb családtagok egyike. Arcképe megvan Fraknón. Fiai mind a mai napig fölállnak a meccsközvetítés elején, van bennük egy rugó, amely emeli őket. Édesapám unokái lassan tápászkodnak utánuk.

34. Édesapám nem szerette Kossuthot, hiú, fölületes alaknak tartotta, kapriciózusnak, minden konfliktusban Széchenyit pártolta, ünneplő tömeg a Broadwayn?, ugyan, ugyan, újratemetni, azt igen, arra kiváló, általában nem szerette a protestánsokat, túl nyakasak voltak neki, túl evilágiak, akik számára, szerinte, Isten csak egy szófordulat, fontos szófordulat, a sorsukat kémlelik benne, de akkor is, és mindig meg vannak sértődve, az a férfias bú, ahogy ott leng, nem szerette ezt a plebejüst gógot (édesapám), mintha a szenvedés Luther találmánya és követői kiváltsága volna, általában nem szerette édesapám a kurucokat, túl sok rőzseláng, nóta, kevés gondolkodás és munka, giccs!, giccs és nosztalgia, és önsajnálát, nem szerette Kossuthot – ja, ez már volt –, és mégis, mégis fölakasztották ama tragikus októberi napon. Nagymama Aradra küldetett, hogy hozzák el a holtestet a bitó alól, s hogy édesapám jól fölismerhető volna a nagy szakálla miatt. Ám nagy szakálla volt Lahnernak és Damjanichnak is, úgyhogy azok is el lettek hozva, ott vannak mind a hárman a kastély kertjében, Mácsán, Arad megyében, békében nyugosznak.
35. Nagyurak, édesapám nagy úr volt, revizor a Vitukiban, hatodmagával, de!, de primus inter pares. ♦ Édesapám nagy úr volt, nagy, még annál is nagyobb, vagy hát annál nem nagyobb, ám nagyon nagy, elgondolhatatlanul nagy. Mert ha csak a földet nézzük, hogy egy faluban, például mit számít nagy-

35. Големи господари, баща ми беше голям господар, ревизор във Витуки⁴, заедно с още шестима, но! no primus inter pares. ♦ Баща ми беше голям господар, много голям, даже и от това по-голям или не, от това не беше по-голям, ама много голям, невъобразимо голям. Защото ако вземем само земята, коя земя е голяма в едно село например, на богатия селянин, който има там такава власт, че може да постигне всичко, а от всичко по-голямо няма, той диктува живота в селото и така нататък, ама действително и така нататък; и тогава какво означава ако тази власт, влияние и така нататък трябва да се умножи по сто? По хиляда. Тогава вече нищо не означава. ♪ Народът е толкова пристрастен по отношение на големите господари, по отношение на баща ми, това пристрастие по отношение израза на лицето му, интонацията му, цялото му поведение е толкова всеобщо, че би се разраснало до обожание, ако на баща ми поне веднъж му бе хрумвало да бъде добър, добър човек. ♦ Баща ми има едно огромно предимство в сравнение с другите хора: вкусна храна, богато обзавеждане, ловни хрътки, коне, маймуни, джуджета, клоуни, ласкатели – добре („халал да са му“), за завиждане обаче е, че го обслужват (служат му) хора, които по сърце и по душа са му равни, а понякога даже го надминават. ♦ Баща ми се гордее, когато изсича алея сред стар елак, когато с дълги-дълги защитни стени опасва определена територия, когато варакосва тавани, поръчва водни бъзикни или просторна зимна градина; но да ощастливи едно вярно сърце, да достави радост, да помогне на гладния, да предотврати беда, това вече не е сред любимите му занимания. ♦ На баща ми, големия господар, дотолкова нищо не му струва да обещава и да се отплаща с красиви думи, а и високият му сан до такава степен го освобождава от дълга на дадената дума, че може да се приеме за скромност дори и това, че обещава само толкова, колкото. ♦ Дърт и похабен, каза баща ми за бай Фери Дийнст⁵, nomen est omen, съсипал се е от работа, за да ми служи, ама сега какво по дяволите да го правя? Онзи, който ще лиши стареца от последната му надежда, онзи другият, по-младият, ще получи тази служба само защото бай Фери Дийнст е служил прекалено всеотдайно. ♦ Понякога е по-добре човек да зареже баща ми, отколкото да се оплаква от него. ♦ Баща ми гледа от високо на човека на духа, защото има само дух, човекът на духа гледа от високо на баща ми, защото има само блестящ ранг. Почтеният човек удостоява с някоя и друга дума всяка къща, където битува дух или ранг – без каквато и да е добродетел. ♦ Презрението, което баща ми храни по отношение на народа, прави баща ми нечувствителен към изказваните от народа хвалебствия и ласкателства и възпира надменността на баща ми. Ако кралят или Бог не презираха моя старец, то кралят или Бог също биха били надмени. ♦ Ако баща ми би желал да опознае себе си и своите подчинени, навярно би се срамувал да играе ролята на господар. ♦ Не е на добре, ако човек (мо-

nak, nagyparasztnak, akinek ott annyi a hatalma, hogy mindent el tud érni, és a mindennél nincsen nagyobb, meghatározza a falu életét satöbbi, valóban satöbbi; és akkor mit jelent, ha ezt, ezt a hatalmat, befolyást satöbbit, meg kell százzal szorozni? Ezerrel. Ez akkor már nem jelent semmit. ♦ A nép oly elfoglult a nagyurak iránt, édesapám iránt, az arc kifejezése, hanghordozása, egész viselkedése iránti elfogultság annyira általános, hogy egészen az istenítésig fokozódnék, ha apámnak egyszer is eszébe jutna, hogy jó legyen, jó ember. ♦ Van egy hatalmas előnye édesapámnak a többi emberrel szemben finom ételek, gazdag berendezés, vadászkutyák, lovak, majmok, törpék, bolondok, hízelgők – legyen („gönnolom neki“), de az valóban irigylésre méltó, hogy olyan emberek állnak a szolgálatában (szolgálatára), kik szellemben s szívben fölérnek vele, sőt olykor fölül is múlják. ♦ Édesapám arra büszke, ha allét vágat az ősfenyvesbe, ha nagy, hosszú védfalakkal területeket biztosít, ha mennyezetet aranyoz, vízbizbaszt csináltat vagy egy tágas télikertet; ám egy hú szívét boldoggá tenni, örömet okozni, inségben segítségére lenni, bajnak elejét venni, ez már nem tartozik kedvteléseik közé. ♦ Ígéretet, szép szavakkal fizetni édesapámnak, nagy úr, olyannyira nem kerül semmibe, magas méltósága olyannyira fölmenti az adott szó kötelessége alól, hogy már az is szerénységnek hat, ha csak annyit ígéret, amenyit. ♦ Vén már s elnyűtt, mondotta hatalmas apám Dienst Feri bácsira, nomen est omen, agyondolgozta magát a szolgálatomban, most mi a fityfenét csináljak vele? Az, aki majd megfosztja az öregot utolsó reményétől, az a másik, fiatalabb, csakis azért kapja meg ezt a tisztséget, mert azt a Dienst Feri bácsi túlon túl megszolgálta. ♦ Sokszor jobb faképnél hagyni édesapámat, mint panaszkodni rá. ♦ Édesapám lenézi a szellem emberét, mert csak szelleme van, a szellem embere lenézi édesapámat, mert csak fényes rangja van. A becsületes ember szóval illeti mindazon ház elejét, hol szellem vagy rang honol – minden erény nélkül. ♦ A megvetés, mit apám a nép iránt táplál, érzéktelenné teszi apámat a nép részéről megnyilvánuló dicsérettel és hízelkedéssel szemben, és fékezi apám göggyét. Ha a király vagy az Isten, nem vetné meg az öregemet, ő, a király vagy az Isten szintűgy göggyösebb volna. ♦ Ha édesapám óhajtaná önmaga és alárendeltjei megismerését, tán szégyellené az urat játszani. ♦ Az nem vezet jóra, ha az embernek ugyanaz (lehet) a neve, mint a plebsnek. A nép neve (meg az apostoloké): Péter, János, Jakab. Édesapámé azonban: Hannibál, Caesar, Pompeius. Lukrécia. És ki akadályozná meg, hogy Jupiternek, Merkúrnek vagy Vénusznek vagy Adonisznek hívják (édesapámat)? ♦ Az élet kellemei, a bőség, a dőzs, a nyugalom, a határtalan boldogság – mindez annyi örömet hagy apámban, hogy bármikor elneveti magát egy törpén, majmon, félkegyelműn, egy bolondos csínyen; azok, akik kevésbé boldogok, csak a megfelelő helyen nevetnek, ott, ahol kell. ♦ Édesapám a champagne-t szereti,

же да) има същото име, като племето. Имената на народа (и на апостолите) са: Петър, Йоан, Яков. А тези на баща ми са: Ханибал, Цезар, Помпей. Лукреция. И кой би попречил (баща ми) да се нарича Юпитер, Меркурий или Венера, или Адонис? ♦ Цялата прелест на живота, цялото изобилие, ситост, спокойствие, безмерно щастие – всичко това достига на баща ми толкова радост, че винаги може да се надсмее над лудориите на някое джудже, маймуна, идиот или луд; тези, които са по-малко щастливи, се смеят само на подходящото място, там, където трябва. ♦ Баща ми обича шамрагне и презира долнопробните вина; упоива се с по-благородни течности от децата на народа; това е единствената разлика, която гуляят оставя между висшето съсловие и коняра. ♦ Да виждаш заслугата, дори да я издирваш и да ѝ отдадеш признанието, което ѝ се полага: баща ми рядко е способен да извърши тези две големи крачки, бързо една след друга, както е нужно. Горкият, с тия крака... ♦ Вече си голям и eichner⁶, рече баща ми, но това не е достатъчно, дръж се така, че да те почитам и да ми причинява болка и огорчение, ако ме лишиш от благосклонната си милост или пък не я заслужи. ♦ Цялото богатство на баща ми няма да стигне, да заплати дори и най-малката добронамереност или всеотдайност – ако се замислим какво струва тя на онзи, когото желае да възнагради (баща ми); властта му едва достига да го накаже, при положение, че строгостта на наказанието е съразмерна с извършената несправедливост. ♦ Би било чисто лицемерие, ако баща ми не заемаше незабавно високото положение, за което е роден и му се полага: нищо не му струва да е скромен, да се смеси с тълпата, която в същия миг започва да отстъпва назад, или да бъде последен, защото веднага от последен ще стане пръв. За простосмъртния скромността е горчиво занимание: попадне ли в тълпата, ще го стъпчат, седне ли в края на масата, ще го оставят там. ♦ Баща ми не си падаше много по следрайските времена, по далечното минало, налагаше се с неудоволствие да установи, че всички сме братя и сестри, по-малка сестра, по-голяма сестра, по-малък брат, по-голям брат. Хората са едно голямо семейство: повече или по-малко нещата зависят от степента на родството. ♦ За баща ми човек по-добре да мълчи: да се говори добро за него е почти винаги ласкателство; да се говори лошо е рисковано, при положение, че е жив и страхливо, ако е умрял (баща ми).

36. Едно е сигурно – фикс – че в дома на баща ми са хвърляли повече пари за храна, отколкото у Хабсбургите; язваджийска сган, искат, образно казано, от кухнята да си наваксат, загубеното на испанската митница, никога не са имали свестен готвач, ама и да са имали, не си е проличало, толкова нисък е бил нормативът на глава. Нужно е да се яде. (Нужното е нужно.) На кралската трапеза си говорели, че в района на Теплице, край пътя са се навъдили много практикантки на най-древната професия; направо

és megveti a pancsolt borokat; vagyis jobb nedűvel kábítja magát, mint a nép gyermeke: ez az egyetlen különbség, melyet a dorbéz meghagyott egy főrend és egy istállófiú közt. (Az érdemet meglátni, kifürkészni, és fölismervén megadni neki, ami jár: e két nagy lépésre, melyet gyors egymásutánban kell megtenni, apám ritkán képes. A lába, szegénynek...)

♦ Nagy vagy és eichner, szólott édesapám, de ez nem elég, úgy cselekedj, hogy tiszteljelek, hogy fájjaljam, keserítsen el, ha kiesnék pártoló kegyedből vagy nem nyerném el azt. ♦ Édesapám összes gazdagsága nem elég arra, hogy akár a legkisebb jóakaratot vagy szolgálatkészséget megfizesse – ha meggondoljuk, mibe kerül ez annak, akit meg kíván jutalmazni (édesapám); hatalma arra alig elegendő, hogy megbüntesse az illetőt, ha a bűnhődés mértékét az így elkövetett igazságtalanság jelöli ki. ♦ Puszta képmutatás volna, ha édesapám nem töltené be azonnal azt a magas méltóságot, amely megilleti, s amely a világ szerint jár is neki: nem kerül neki semmibe szerénynek lenni, a tömeg közé keveredni, amely tüstént visszahőköl, vagy utolsónak lenni, mert ő utolsóból azonnal első lesz. A közönséges halandó számára a szerénység keserű passzió: ha tömegbe kerül, agyonnyomják, ha az asztalvégre ül, otthagyják. ♦ Édesapám nemigen kedvelte az Édenkert utáni időket, a hajdant, kelletlenkedve kellett megállapítania, mindannyian testvérek vagyunk, hűg, nővér, öcs, báty. Az emberek egy nagy család: a többé és kevésbé csupán a rokonság fokában különbözik. ♦ Édesapámról hallgatni kell: róla jót mondani, az szinte mindig hízelkedés; róla rosszat mondani veszélyes, ha él, és gyávaság, ha meg van halva (édesapám).

36. Az fix – holtbizonyos –, hogy édesapámék több pénzt nyomtak a kajázásba, mint a Habsburgok; gyomorbajos népség, amit vesztek a spanyol vámon, képesen szólva, azt a konyhában akarták behozni, soha nem volt egy tisztességes szakácsuk, vagy ha volt, nem derült ki, oly szűkkeblűen lett a fejkvóta megállapítva. Enni kell. (A kell kell.) Arról beszélgettek a király asztalánál, hogy Teplice környékén, az út mentén elszaporodtak a világ legősibb mesterségét űzők; egymás sarkára hágnak. Édesapám akkor a királyné kezére hajolt, és egy könnyű tréfát engedett meg magának, angyalom, a konkurencia, valami ilyesmit, nyeglén, kedvesen, suttogva, ám úgy, hogy a terem legtávolabbi sarkában is jól kivehető volt minden egyes szó, angyalom satöbbi. A nassau hercegnő fölugrott, és sikoltozva kirohant. Édesapám utána! Gróf, suttogta a király maga elé, ám úgy hogy a terem legtávolabbi sarkában is jól kivehető volt minden egyes szó, gróf. Apám megtorpant, úgy állt ott, mint egy viaszfigura. Csinálná vissza, de nem lehet; elfogta a magánytól való gyáva félys. Gondolatban végigfutott az évszázadokon, a tizenkilencediken, a tizenhatodikon, a tizenhatededikon, s az utóbbiból eszébe jutott egy

една през друга. И тогава баща ми се навел да целуне ръката на кралицата и си позволил една невинна шега, ангел мой, конкуренцията а?, нещо такова, небрежно, мило, шепнешком, ама така, че дори и в най-отдалечения ъгъл на залата добре отеквала всяка дума, ангел мой и така нататък. Херцогинята на Насау скочила и побягнала с писък на уста. Баща ми след нея! Графе, прошепнал кралят, ама така, че дори и в най-отдалечения ъгъл на залата добре отеквала всяка дума, графе. Баща ми застинал, стърчал като някаква восьчна статуя. Искал да си глътне думите назад, ама не можело; обхванал го плах уплах от самота. Пробягал мислено през вековете, през деветнайсти, през шестнайсти, през осемнайсти и тук именно се сетил за един израз, който много му харесвал: Скръбта, господарю, е вид безпомощност. В тази безкрайна и мъчителна минута всички гледали към него. Отвън се чували хълцанията на нейно сиятелство. Гледал го и кралят. Страхът му отминал, сърцето му се обляло в гъделичкаща топлина. Всяко нещо, което е хубаво, е морално, извикал той и аха да тръгне след хубавото. Но не помръднал, баща ми не помръднал.

37. Баща ми се е родил сяп. Стои там.
38. Развалям: Баща ми се е родил сяп, на мястото на очите му стои ужасяващо нищо. Стои там. (Стои там на ъгъла, свири на цигулка, скрибуца, опърничаво, на инат, Интернационала, меко, нежно, протяжно, като валс.)
39. След като отмъкнал майка ми от съпруга ѝ и двамата убили този голям и достоен човек, една сутрин баща ми смаяно се огледал наоколо и с плахо задоволение установил, че всичко, ама всичко е негово. Кой да предполага, че богатото имение на онзи човек тъй внезапно ще се падне на него? О, блажено щастие, бъди благословено, че донесе на днешния ден тази голяма наслада и радост на баща ми, щото вси богати господари, велики князе, всемогъщи крале слушат онзи, който владее цялото Отвъддунавие, заедно с жена си. Баща ми избилства с непристъпни калета и приказни градища. Вкратце: нужно е да се въздаде и на плътта, щом е дадено всичко. Сподобил се е с отлични ловни терени, има съкровища дост, и не ги е спечелил нито с оръжие, нито с кръв, нито с пот, нито с много усилия, лесно дошло, лесно си отишло. Да ги обитаваме, докато може, това бе девизът, баща ми го обяви, освен това огласи нов дворецов ред и провъзгласи какво ли не. Първата му грижа бе свирачите да са безчет: мандолина, цигулка, свирка, тъпан, тромпет; да се веселят, младите да се радват, все хубавци да вият танц около баща ми. Все нещо реновира, планира, показва колко е привилегирован, току дарява господарите, набавя всичко на часа, варакосва замъци, под път и над път стели скъпи килими и златотъкани кадифета; баща ми иска да се страхуват от него и

mondás, ami nagyon megtetszett neki: A bánat, Uram, a tétlenség egy neme. A végtelen és nyomorúságos pillanatban mindenki őt nézte. Kívülről behallatszott a fenséges asszony zokogása. A király is őt nézte. Elmúlt a félelme, zszibongó meleg öntötte el a szívét. Ami szép, az erkölcsös is, kurjantotta, és ment volna a szépség után. De nem mozdult, édesapám nem mozdult.

37. Édesapám vakon született. Ott áll.
38. Rontás: Édesapám vakon született, a szeme helyén két szörnyű semmi. Ott áll. (Ott áll a sarkon, hegedül, pocsekül, akaratosan, truccolva, az Internacionálét, lágyan, édesen, nyújtózva, mintha egy kerिंगőt.)
39. Miután elszerette anyámat az urától, ketten álnoksággal meg is ölték azt a jámbor nagy embert, édesapám hökkenten nézett egy reggel körbe, és ijedt gyönyörrel észrevételezte, hogy minden, de minden az övé. Kicsoda hitte volna, hogy annak az embernek a gazdag urasága ily hirtelen reá maradna? Ó boldog szerencse, mely áldott vagy te, hogy ez a mai nap ily nagy gyönyörűséget és örömet édesapának hoztál, mert ím egész Dunántúlt annak az embernek mind feleségével egyetembe bírja, gazdag urak, nagy fejedelmek, hatalmas királyok hozzája hallgatnak. Erős várakkal, kécncses városokkal apám nagy bőséges. Rövideden: valami testének kell, minden elég vagyon. Jeles vadászóhelyei vagynak, kécncse torkig vagyon, kiket sem fegyverrel, sem vérével, sem verítékével, sem nagy fáradtsággal nem keresett, de csak könnyen talált, könnyen ismét elkölt. Lakjunk, meddig lakhatunk, ez volt a jelszó, és az apám odanyilatkozott, ezentúl új udvart tetet, mindeneket behirdettet. Első gondja is az, hogy lantos, hegedűs, sípos, dobos, trombitás számtalan legyen; mindenek vigadjanak, ifjak örvendjenek, úgy szép személyek apám előtt táncoljanak. Mindeneket megújítat, tervezgette, kiválságot ezzel megmutat, urakat ajándékoz, frissen mindent szerzettet, az palotákat vont arannyal, drága kárpitokkal, aranyas bársonyokat mind bevonat; azt akarja apám, minden úgy félje, úgy tisztelje, mint királt. Ha az az ember nem tudott belőle élni, tudok én!
40. Egy reggel mikor apám kitántorogván a konyhából, mert szinte elájult a dögszerű elmosogatlan edények akkora tömegétől, különösképpen egy ezüst-, de inkább alpakka tálcától, melybe teljesen beleragadt a sárgás tojásmaradék, s bemenvén a fürdőszobába nem találta a fogkefáját, a fogmosópoharát, a borotváját s a WC-kagylót, és nem találta az



Тяло • Corpus

да го почитат като кралю честити. Щом той не умее да живее, аз пък мога!

40. **Е**дна сутрин, когато баща ми, измъквайки се от кухнята, защото едва не припаднал при вида на купищата вонящи от нечистотия съдове, и особено при вида на един поднос от сребро, или по-скоро от алпака, по който били размазани жълтеникави петна от яйце, и влизайки в банята не намерил четката си за зъби, чашата, бърсначката и тоалетната чиния, не намерил лицето си в огледалото, и след това дотърчайки се до вътрешната стая видял леглото си разхвърляно и в него някаква жълтокоса женица, свита на кълбо като котка, тогава отишъл до писалището си, подпрял се на него и се поизправил, после погледнал сина си право в очите (на снимката погледът на момчето бил строг, устните му издадени напред) и казал: Огосподарил си се, шефе, къде вириш нос.
41. **В**ие сте ведър и добронамерен и състрадателен и милозлив, интелигентен събеседник, ярка личност, дето съзира навсякъде необходимостта, не иска да променя света, а го приема, приема всичко, което съществува и дори не се сеща, че светът би могъл да бъде и друг, по-точно не че не се сеща, вас ви задоволява самото изобилие на битието, приемате го, изобилието, в него злото и грозотата не уравновесяват доброто и красотата, не ги неутрализират, а ги множат, не поотделно, а като цяло – и е така, защото още не сте заставали пред рота за екзекуция, казал на баща ми началник-ротата за екзекуция, в работно време.
42. **Б**аща ми вече отдавна бил надор, със златно руно⁷ и пръв приближен, когато прозрял, никога не успя да се освободи от тези си съмнения, че целта на сътворението не е от етическо естество, няма начин да е, и тази си мисъл той никога не успя да прогони веднъж завинаги, т.е. не постъпи както Бог в случая с първата човешка двойка, вярно, че са уреждали делата си не от една и съща позиция.
43. **Ч**овек рисува оттук, показва към сърцето си художникът. След това в спора, който сякаш полека-лека клонеше на страната на баща ми, баща ми извади последния си коз, и обръщайки нещата, наново цитира изречението, право в лицето на художника, човек рисува оттук, показва баща ми към сърцето си. Настъпи кратка тишина. Тогава художникът с неподражаемо по плавност и мъдрост движение хвана китката на баща ми, фино, с два пръста, леко и тъжно като стар семеен накит, като медалион, о седемстотин светиин!, и със зла и примитивна усмивка премести ръката на баща ми в лявата страна на гърдите. Баща ми, вечният губещ, се изчерви.
44. **Б**аща ми свиреше един от кратките танци на Пърсел. Свършвайки, извика тържествуващо: Катедрала! Това е катедрала! А сега ще ви покажа камъни-
- arcát a tükörben, majd onnan a belső szobába imbolyogván látta az ágyát feltúrva, benne a sárga hajú kis nőt, mint egy macskát gömbölyödni, akkor odament az íróasztalához, rádúlt kissé s egyben megtámaszkodott, majd erősen a fia szemébe nézett (a fényképen a fiú tekintete szigorú volt, szája csücsörítve), és azt mondta. Elúrhodott, nagyfőnök, rajtad a kevelység.
41. **M**agas derús és megértő és belátó és elnéző, egy intelligens társalgó, egy színes valaki, aki mindenben keresi a szükségszerűt, aki nem akarja megváltoztatni a világot, hanem elfogadja, elfogad mindent, ami létező, és eszébe sem jut, hogy a világ lehetne másképp is, pontosabban nem ez jut az eszébe, magát kielégíti a létezés gazdagsága, ez az, amit elfogad, ez a gazdagság, ahol a rossz, a csúnya nem kiegyenlíti a jót, a szépet, nem semlegesíti, hanem növeli, nem emezeket, hanem egymást – és mindez azért van így, mert nem állt még sose kivégzőosztag előtt, mondotta édesapámnak a kivégzőosztag vezetője, munkaidőben.
42. **É**desapám már rég nádor volt, aranygyapjas és belső és titkos, midőn elismerte, soha nem volt képes szabadulni attól a gyanútól, hogy a teremtés célja nem etikai természetű, nem lehet az, ezt a gondolatot soha nem bírta magából végérvényesen kiűzni, vagyis nem úgy járt el, mint az Úristen az első emberpár esetében, meglehet, nem azonos pozícióból kellett az ügyeiket intézniök.
43. **A**z ember innét fest, mutatott a festő a szívére. Később édesapám a vitában, amely lassan az ő javára látszott eldőlni, mintegy végső tromfként, mintegy visszafordítva, mintegy a festő mellének szegezve, újra fölidézte a mondatot, az ember innét fest, mutatott édesapám mintegy a szívére. Kurta csönd lett. Azután a festő egy utánozhatatlan lágy, bölcs mozdulattal megfogta apám csuklóját, finoman, két ujjal, könnyen és szomorúan, akár egy régi, családi ékszer, násfát, a hétszázát!, és gonosz, primitív mosollyal átvette apám kezét mellkasának bal oldalára. Apám, örök vesztes, elpirult.
44. **É**desapám Purcell egy kis táncát játszotta. Befejezvéen diadalmasan fölkiáltott: Katedrális! Egy katedrális! Most pedig megmutatom a köveket, mert minden katedrális kövekből áll össze! Kövekből és lstenből, vakkantott közbe édesanyám. Hogyne, hogyne. Technikailag nem játszott édesapám különösen jól, de a zenét játszotta, a zenéből, a zene szerint; jól járt a zene, ha ő játszotta. Dúdolt, mint Gould, nyüsztítve. Ez itt teljesen iskolás, nemde, kérdés-válasz, kérdés-válasz, hopp, nézzük csak, ugyanarra a kérdésre egészen más válasz? hát illik

те, защото всяка катедрала е направена от камъни! От камъни и Бог, изджафка майка ми. Да де, да. Баща ми не свиреше особено издържано в техническо отношение, но свиреше музика, от самата музиката, според музиката; когато той свиреше, беше добре за музиката. Подсвиркваше си като Гулд⁸, сякаш скимтеше. Тук си е съвсем ученическо, нали така, въпрос-отговор, въпрос-отговор, хоп-хоп, я да видим, на същия въпрос съвсем различен отговор? ама бива ли така? и скача веднага, и то как!, това, нали, е с три диеза, а това е си-бемол, и скача понататък, и това през 1691, нали, да не забравяме! Простичко, просто, съвсем просто. Хоп-хоп, ето тук има едно пренапрежение, направо атоналност, нали, ама че акорд!, Бах никога не би посмял, никога. Пърсел е англичанин, не бива да забравяме. И след това тук накрая, ето, сложил е един тон, който до този момент го е нямало, за този тон се е готвил от край-докрай, пазел го е през цялото време, от това малко парче на Пърсел може да се проумее композирането въобще, нали. Забележката на майка ми, че все пак има разлика между 1691 и сега, очевидно не можа да разбере. Последвалата забележка, според която Бог се е превърнал в частен проблем, очевидно въобще не схвана; явно не оцени и отстъпката, която направи майка ми, в смисъл че той, баща ми, не е в положение да твърди, няма ли Бог, или има, ама е умрял, и каквото и да каже, то си се отнася само до него, до баща ми, не и до съседа му. През цялото време докато свиреше плачеше, о *Wort, du Wort, das mir fehlt!* Слушаше разплакан майка ми и кимаше щастлив. Майка ми се опитваше да не показва раздражението си. Виртуозно представление, мили Йозеф!

45. Баща ми се натаралянка. Взе сериозно да предлага на Хайдн струнно трио. Ама Хайдн хич не се пазари, беше се закучил.

46. Осемнайсти век: Баща ми пасе гъски край пътя (моят баща никога не е пасал гъски край пътя), събира трева в долчинката (не е събирал трева в долчинката), закача гърне на оградата (гърне не), вади вода от кладенеца (не; как да не, всичко е бил той (нищо), вади вода от кладенеца, точки мотика в сайванта (точки мотика), храни прасе в кочината, раздражда крава в обора, гори дървени въглища в трапа, в храма плочи мете, в гробището гроб подравнява, в ковачницата желязо нажежава, пуска на кобилата жребец, хвърля мърша в Реката, цани си цървули при обущаря, лочи ракия при евреина, купува сол от катунарите, търси правда при съдията, вкъщи бие жена си, крие мангизи в дюшека, гони кучето по двора, вършее ръж на хармана, търкаля мома в сеното, кара десетъка си на господаря, яде боб на сян-ка, пуска пръдня в гащите – и сред най-усилното жътварско време историята се шляе като идиот из селото.

ez?, és aztán rögtön ugrik, és hogyan ugrik!, ez, nemde, háromkeresztes, ez meg egy bés, és megugorja, és 1691-ben, nemde, ezt ne feledjük! Egyszerűen, egyszerűen, egyszerűen. Hopp, íme, itt van egy túlfeszítés, szinte atonális, nemde, micso-da akkord!, ezt Bach sose merte, soha. Ez a Purcell angol, ezt ne feledjük. És akkor ide a végére, íme, odatesz egy hangot, amely ez idáig még nem szerepelt, erre az egy hangra készült végig, ezt óvta egész idő alatt, erre vigyázott, ebből a kis darab Purcellből megérthető az egész komponálás, nemde. Édesanyám közbevetését, miszerint volna azért különbség 1691 és a most között, láthatóan nem értette. Az újbóli közbevetést, miszerint Isten magánygy lett, láthatóan föl sem fogta; édesanyám engedményét, miszerint ő, édesapám, nincs abban a helyzetben, hogy állíthatná, Isten nincs vagy van, de halott, de mondjon bármit, az csak óréa, apámra vonatkozik, a szomszédjára már nem, láthatóan nem értékelte. A játék alatt végig sírt, *ó Wort, du Wort, das mir fehlt!* Sírva hallgatta anyámat is, s boldogan bólogatott. Bosszúságát anyám igyekezett nem mutatni. Magisztrális előadás, édes Joseph!

45. Édesapám betütükélt. Komolyan javasolta Haydn-nak, hogy vonóshármas. De Haydn nem alkudott, valamiért kötötte az ebet a karóhoz.

46. Tízennyolcadik század: Édesapám az úton libát terrel (az én édesapám úton libát sose terelt), az árokban fűvet szed (árokban fűvet nem szedett), a kerítésre köcsögöt tesz (köcsögöt nem), a kútból vizet húz (nem; dehogynem, lett ő minden (semmi), a kútból vizet húz, a félszerben kapát élez (kapát élez), az ólban disznót etet, az istállóban tehenet ellet, a boksában szentet éget, a templomban követ seper, a temetőben sírt egyenget, a kovácsműhelyben vasat tüzesít, a csődörrel kancát fedeztet, a Patakba dögöt vet, a suszternél bocskort rendel, a zsidónál pálinkát vedel, a vándorárústól sót vesz, a bírónál igazságot keres, a házban asszonyt ver, az ágyban dohányt rejteget, az udvaron kutyát kerget, a szérún rozstót csépel, a kazalban lányt hemperget, a földesúrhoz hányadot szekerez, az árnyékban babot eszik, a gatyába szellentést enged – és legnagyobb dologidőben félkegyelműként lézeng a faluban a történelem.

47. Lássuk. Többen szemére lobbantják édesapámnak, hogy a Wesselényi-összeesküvést követően édesapám meglehetősen és következetesen megszedte magát. Valóban. Zrínyi Miklós halálával összezavarodott a helyzet, melyet a fater se bírt széjjeltisztítani. Széjjelment érzés és értelem (ott a XVII. század második felében). A nemzet elveszítette nagy fi-

47. Да видим. Мнозина все му натриват носа на баща ми, че след заговора на Вешелени баща ми доста и последователно се е замогнал. И наистина. След смъртта на Миклош Зрини положението така се забатачва, че и фатера не е могъл да го избистри съвсем. И чувства, и разум, всичко се попиляло (някъде през втората половина на XVII в.) Нацията загубила своя велик син, от когото очаквала спасение; Вешелени довел отчаянието до такава безизходица, че започнал да мисли за лек, по-опасен и от напад, за съюз с турците, за да не тормозят повече страната, да не връхлитат крепостите, селата, да не грабят покорените; братът на Зрини, Петер, бил ограничен човек, и понеже и сам осъзнавал слабостите си, приемал на драго сърце съветите и водачеството на другите, и макар че Леополд го назначил за бан на хърватите (24 ян.), що се касае до националните възжеления, той не се оказал на висотата на брат си. След краткия, но пълен с надежди период, през който насърчаващо отеквал гордият девиз „не закачай унгареца!“, дошли мрачни години на междусобици, там, наред ужасията, сякаш даже вече имало не унгарци, а само куруци и лабанци. (Който вижда и отвъд плета и се стреми да обхване държавните работи с разума си, а не на парче, за когото нравите не са коварство, а изгода за политиката, е безсърдечен безродник, а този, който се възхищава с най-неподправени чувства на родината си, е гола ливада. Детински работи са това, страната е дете и до ден днешен, защото не може да подкастри бяновете си според ежедневието, миналото по настоящето, не намира преход от пораженията към победите и обратно. И се тръшка, като дете. По-късно баща ми в качеството си на надор би могъл да се опита да се справи с тази двойнственост, би могъл да прокара мост, ала нямало бряг и не му вярвали нито неговите унгарци, нито неговият крал, а натрупаните клевети и милости пресушавали и доверието към него. Не случайно се е случила и онази неблагодарност, че не той – надорът, а Палфи уредил мир-ния договор с Ракоци. Както и да е. Баща ми не се обидил, навестила го известна меланхолия и подаграта. В центъра на деанията му било поставено семейството. Което всъщност означавало личното му благоденствие. Което пък още повече подкопало доверието към личността му. Ама да не избързваме толкова напред.) Баща ми изпаднал в тази ужасна криза, когато отслужвал военния си дълг в отсамдунавските крайнини. Като капитан на Хедяйа, след заговора на Вешелени и сие той получил заповед да заеме имотите на недоволниците, което, макар и не на драго сърце, направил. Една част от реквизираните имения на баджанака на обезглавения Ференц Надашди получил като възнаграждение, а именно Сарвкьо, като заплатил 20,000 форинтовия залог, който по-късно му бил възмезден, после ипотекирал същото имение за 200,000 форинта, а на 13 август (един ден преди смъртта на майка ми) то му било дарено с доплащане от 65 000 форинта; освен това Капувар, за



Жена • Asszony

ат, kitől a megváltást remélhette; Wesselényit annyira tanácsalanná tette a kétségbeesés, hogy a betegségénél is veszélyesebb orvosságra gondolt, szövetséget a törökkel, hogy az ne zaklassa többé az országot, ne csipdesse el várait, falvait, ne sanyargassa a hódoltságot; Zrínyi öccsége, Péter korlátolt felfogású ember volt, s e gyöngéjét mintegy maga is érezvén szívesen hajlott mások tanácsára, vezetésére, így hiába nevezte ki őt Leopoldus horvát bánján (jan. 24.), a nemzet vágyait illetően nem pótolhatta bátyját. Így a rövid reményteli korszakra, melyben biztatóan hangzott föl a büszke szó, „ne bántsд a magyart!“, sötét évei következtek most a belviszálynak, melynek iszonyatai között mintha nem is élne már magyar, hanem csak kuruc és labanc. (Ki túllát a sөvényen, s országa dolgát serénykedik értelemmel fogni s nem szigetelve, ki az uzust a politica hasznának és nem ármányának tudja, az üres szívű hazátlan, az ki pedig honját természetes érzülettel rajongná, az gyөpös maradék. Gyermekség az ilyen, gyermek az ilyen ország, az mindmáig, mert álmait nem képes nappalaival egybeboronálni, múltját jelenével, nem talál átjárást a vereségeiből a gyөzelmeibe és fordítva. Duzzog is, miként a gyermek. Édesapám későbbben nádorként igyekezett volna fölszámolni ezt a kétarcúságot, vert volna hidat, de nem volt part, nem hittek benne sem a magyarjai, se királya, rágalomokkal és kegyekkel való elhalmozása megcsökkenté az iránta való bizalmat. Nem véletlen, hogy az a hallatlan dolog történt, hogy nem ő, a hivatalban lévő nádor, hanem Pálffy

който трябвало да плати 50 000 форинта, понеже ги дължал от по-рано, и най-накрая потендорфската част, заради тези придобивки си навлякъл огромно негодувание. Ама не успял да прибара имуществото на Хомонаи: най-прекрасният план на баща ми, да ожени едно от децата си за дъщерята на по-голямата си сестра Мария, издънка на рода Хомонаи, който останал без наследник по мъжка линия, претърпял корабкрушение поради упоритата съпротива на големия му враг, епископ Колонич. (За съжаление, в двора все повече и повече тачели покваряващото нацията направление на Колонич, което направило безрезултатна ролята на баща ми като „медиатор“, както в посока нагоре, така и в посока надолу; именно това безумно направление пъха оръжието на националния отпор в ръцете на същия оня Ракоци – ала това едва ли е утешение за баща ми – който в младостта си бил възпитаван от Колонич. Имало е и други придобивки, и други негодувания, ала не бива да се изтърва из очи, че в онази епоха и другите прочути мъже, които не симпатизирали на баща ми, наред с цялата им глорификация, скрити зад националните аспирации, общо взето търсели начин да задоволят личните си интереси. Пред лицето на тази съпротива баща ми развил тезата за „невидимата ръка“ (правейки логическа и емоционална грешка, понеже искал логически да разреши един емоционален конфликт); според нея всяка личност – докато преследва изключително своя собствен интерес – сякаш водена от една добродетелна и невидима ръка, се насочва към най-пълноценно служене за доброто на цялата общност. Така се превръща в истина твърдението, че всичко се прави „не от налудничавост или за единия разкош, а за родината“. Баща ми не поставял парите начело, дори пръснал голяма част от ипотеката на пицната си къща, но от друга страна пък допълнил древните имоти с такива забележителни придобивки, че при смъртта си оставил на наследниците не едно-две имена, а цяло княжество. Враговете му не го оставили на мира дори и тогава и разпространили мълвата, че загинал, разкъсан от собствената си ловна хрътка. (Такива подобни, само вметвам, ги говореха и за баба ми, че дни наред лежала в безсъзнание на кухненския под и котките ѝ, защото имаше страхотно много котки, си похапвали от нея.)

¹ Началните стихове на унгарския химн: „На маджарина дай, Боже, /весел нрав, наслада,/ подкрепи го в ден тревожен,/ щом го враг напада“ – прев. Георги Крумов

² Лабанц – прозвище на имперските (хабсбургски) войници, които са се биели срещу куруците на Тьокьоли и на Ракоци, (края на XVII в.).

³ 6 октомври 1849 г. – в Арад са екзекутирани 12 генерали от унгарската армия, взели участие в освободителната борба срещу Хабсбургите (1848–1849).

⁴ Съкращение на Vízügyi Tudományos Kutató Intézet – Научен институт за изследване на водите

⁵ Dienst (немски) – служба, работа

⁶ Nagy & Eichner – известна фирма в миналото (nagy = голям)

⁷ Орден на Златното руно – основан през 1430 г. от бургундския херцог Филип Добрия. До преди Първата световна война се счита за най-голямото отличие в Хабсбургската империя.

⁸ Глен Гулд (1932–1982) – канадски пианист, неподражаем интерпретатор на Бах, Бетовен, Моцарт.

intézte a békekötést Rákóczi-val. Na mindegy. Édesapám nem sértődött meg, némi melankólia vett rajta erőt, meg a köszvény. Tevékenysége homlokterébe a család került. Ami bizony a személyes boldogulást jelentette. Ami tovább csökkentette a személyes hitelét. De ne szaladjunk ennyire előre.) E borzasztó válság édesapámat a dunáninneri végek hadi szolgálatában találta. Mint hegyaljai főkapitány Wesselényi és társai összeküvése következtében parancsot kapott az elégtelenek javait lefoglalni, amit, bár kelletlenül, meg is tett. A lefejezett Nádasdy Ferencnek, sógorának elkobzott birtokai egy részét adományul nyeré, nevezetesen Szarvkőt, 20 000 forint zálogösszeg lefizetése mellett, mely neki később visszafizettetvén, ez uradalmat 200 000 forintért ismét zálogba vette, míg augusztus 13-án (egy nappal édesanyám halála előtt) adományul nyeré 65 000 forint felülfizetés mellett; továbbá Kapuvárt, melyért 50 ezer forintot kellett fizetnie, mellyel korábban még adós volt, és végül a pottendorfi részt; ezen aquisitióért nagy ingerültséget vont magára. Nem sikerült azonban a Homonay-vagyont lenyúlni: édesapám legszebb terve, összeházasítani gyermekei egyikét Mária nővére leányával, a fiágon kihalt Homonnay-nemzetség sarjával, nagy ellenfele, Kollonics püspök konok ellenállásán szenvedett hajótörést. (Sajna az udvarnál inkább Kollonics nemzetbontó irányzata emelkedett érvényre, amely édesapám „mediator“ szerepét hatástalanná tette fel- és lefelé egyaránt; ez az esztelen irányzat nyomta a nemzeti visszahatás fegyverét annak a Rákóczinak a kezébe – és ez apámnak vigaszul aligha szolgált –, kit éppen Kollonics nevelt ifjúságában.) Még más szerzések és még más reá vont ingerültségek is voltak, de illő szem előtt tartani, hogy ezen epochában az édesapámmal éppen nem rokonszenvező vezérférfiak is, minden nagy dicsőítések mellett, a nemzeti aspirációk mögé rejtőzve, nagyjában személyes érdekeik kielégítését szintén keresték. Látva az ellenkezést, édesapám kifejtette a „láthatatlan kéz“ elvét (elkövetvén azt a logikai és érzelmi hibát, miszerint logikailag akart egy érzelmi konfliktust megoldani); eszerint minden egyént – miközben kizárólag saját személyes hasznát keresi – mintha egy jótékony, láthatatlan kéz vezérelne a közösség együttes javának a lehető legjobb szolgálata felé. Így volna igaz az, hogy mindezt „nem bolondságból vagy a maga pompájáért, hanem hazájáért tette“. A pénzt édesapám nem rakta élére, sőt nagyfényű háza hitelét is meglehetősen igénybe vette, de másrészt oly tekintélyes szerzeményekkel gyarapította ősi birtokait, hogy elhunytával nem egy-két uradalmat, hanem valószínűleg fejedelemséget hagyott maradékaira. Ellenségei még ekkor sem hagyták békében, azon hírt terjesztvén, hogy vadászebe által szétmargolva múlt volna ki. (Ilyesfélét, jelzem, a nagymamámról is híreltek, hogy napokig feküdt volna eszméletlenül a hideg konyhakövön, és a macskái, mert rengeteg macskája volt, lakmároztak volna belőle.)

АНДРАШ ЧЕРНА-САБО

Девета глава, в която българският кондуктор дядо Димо се среща с елегантния детектив и едва не почва нов живот

Трябва да ви разкажа тази история – каза дядо Димо една зимна вечер пред камината, седнал в стола люлка, заобиколен от сюррия внуци, в устата му димеше лула, бе завил колената си с одеяло.

Трябва да ви я разкажа, в края на краищата всеки момент мога да умра – да се спуска някой капиляр я в сърцето, я мозъка ми, а съм сигурен, че друг едва ли е преживял нещо, подобно на това, което аз преживях.

Дядо Димо оправи четирите рехави побелели косъма на темето си и подхвана разказа.

Значи, беше през нощта – почна.

Минаваше вече полунощ, бързият препускаше с мене през непознати планини и села. Бяхах. От Пловдив, от дългата ръка на правосъдието. В организацията с батко се бяхме озовали още млади-зелени. Във Варна си пиехме с батко в едно кръчме, когато двама мъже в кожени палта седнаха на нашата маса, поръчаха ракия и като изтрезняхме, аз и брат ми, Боиклиев, бяхме вече анархисти. Бяхме извършили около десетина атентата, когато войската ни залови. Отведоха ни в Пловдив, няколко дни ни млатиха, мен и брат ми, и още шестима наши другари. После ни завлякоха на една поляна край града и ни застреляха всичките.

Щом изрече тези думи, дядо Димо се надигна от стола и ни показа, на нас, внуците си, трите белега от куршум, разположени току над сърцето и отзад на гърба – под плешките, където куршумите бяха излезли.

Единствено аз оцелях – продължи дядо Димо без прекалено да се разчувства.

Един милослив селянин ме намери и ме приюти на тавана на къщата си, и за да ме излекува с помощта на мест-

Андрaш Черна-Сабо

Роден съм през 1974 г. в Сентеш.

През 1998 г. излезе първата ми книга със заглавие „Три и половина“.

Втората ми книга излезе през 2001 г. и се казва „Шест и половина“. От 1998 до 2000 г. бях редактор за белетристика в литературното списание „Шарканфю“ (Змейско биле).

От 1998 съм сътрудник в гастрономическия журнал „Унгарска кухня“. Около Коледа ще излезе редактираната от мен литературно-гастрономически сборник „Пресни литературни мръвки“.

Един от сравнително прочутите ми и богати колеги, някой си Стефен Кинг, каза веднъж, че той е литературният вариант на Македоналдс. Аз пък съм литературният вариант на „Пътническо обслужване“. Това въобще не е шега. Всички ние сме пътници и през целия си земен път мечтаем единствено някой да се погрижи за нас (като за кървяща рана). Всеки си получава заслуженото: накрая пуква. Но поне по пътя да бъде обслужен както трябва: малко студена бира, люта рибена чорба, тютюн за лула, добра дума, червендалести сервитьорки. Е, и някоя и друга история, за да не скучае докато седи в отходното помещение на РСВ. Защото, тръгне ли влака, и без това ще му се скъса сърцето.

CSERNA-SZABÓ ANDRÁS

A kilencedik fejezet, melyben Dimó nagyapó, a bolgár kalauz találkozik az elegáns detektívvel, s majdnem új életet kezd

Ezt el kell mesélnem nektek – szólt Dimó nagyapó a kandalló előtt egy téli estén, hintaszékében ülve, unokáinak népes seregével körbevéve, szájában pipa, térdén puha pokróc.

El kell mesélnem, végre akármikor meghalhatok, egy hajszálér megpattan a szívemben vagy az agyamban, s másvalaki, ebben biztos vagyok, ilyesmin, amin én átmentem, nem ment át sohasem.

Dimó nagyapó megigazította fejbúbjában maradék négy szál ősz haját, és belevágott a mesébe.

Hát éjszaka volt – kezdte.

Már éjfél is elmúlt. Vágtatott velem a gyors, ismeretlen hegyek és falvak között. Szökésben voltam. Plovdivból menekültem a törvény elől. A szervezetbe Várnában még zöldfülűként keveredtünk a bátyámmal. Egy kiskocsmában iszogattunk, mikor két bőrkabátos férfi ült az asztalunkhoz, pálinkát rendeltek, s mire kijózanodtunk, én és a bátyám, Boikliev is a bolgár anarchisták tagjai voltunk. Vagy tucatnyi merényletet követtünk el, mire a katonaság elfogott minket. Plovdivba vittek, pár napig ütöttek, engem és a bátyámat és még hat társunkat. Aztán a város melletti rétre hurcoltak, s agyonlőttek mindannyiunkat.

Dimó nagyapó ahogy ezt mondta, felállt a karosszékéből, és megmutatta nekünk, az unokáinak a három, szorosan egymás melletti gépfegyverbelövést a szíve fölött, meg a hátát lapockája alatt, ahol a golyók kijöttek.

Én éltem túl egyedül – folytatta Dimó nagyapó, s nem túlzottan meghatódva.

Jólelkű paraszt talált rám, felvitt a háza padlására, és a helyi orvos segítségével hoztak rendbe hosszú hónapok alatt. De tudtam, hogy ezzel nem úsztam meg a dolgot, s

Cserna-Szabó András:

1974-ben születtem Szentesen.

1998-ban jelent meg első könyvem, *Fél négy* címmel. A második könyvem 2001-ben, a címe: *Fél hét*.

1998 és 2000 között a *Sárkányfű* című irodalmi folyóirat prózaszerkesztője voltam. 1998 óta a Magyar Konyha gasztronómiai magazin főmunkatársa vagyok.

Karácsonyra jelenik meg az én szerkesztésemben a *Friss Irodalmi Hú-sok* című irodalmi-gasztronómiai könyv.

Az egyik viszonylag híres és gazdag kollégám, bizonyos Stephen King, azt nyilatkozta egyszer, ő a McDonald's irodalmi változata. Akkor én meg az Utasellátó irodalmi változata vagyok. Ez egyáltalában nem tréfa. Mindannyian utasok vagyunk, s egész földi utunk alatt másra se vágyunk, mint hogy valaki (mint egy nyílt sebet) ellásson bennünket. Mindenki megkapja, amit érdemel: megdöglik a végén. Legálább közben legyen ellátva rendszeren, némi hideg sör, csípős halászlé, pipadohány, jó szó, pipacsveres pincérlányok. Na és pár történet, hogy amíg a resti mellékhelyiségében trónol, addig se unatkozzék. Amikor elindul a vonat, a szíve úgys megsgzakad.



Тяло • Corpus

ния доктор, трябваше да минат дълги месеци. Знаех си обаче, че не съм се отървал; знаех, че полицията е по петите ми. Реших да избягам в Турция, там да изчакам и после да хвана пътя на запад. Дни наред дебнах на гарата в Пловдив и чаках благоприятния момент. И той скоро се появи. Пиян кондуктор се клатушкаше край линията с ракиено шише в ръка и си пееше, беше тъкмо по залез слънце. Прокраднах се зад него, халосах го по главата с парче тухла и го съблякох гол. На бързия за Истанбул се качих в униформата на кондуктора. Проверих билетите, вече беше един и половина през нощта, лето хиляда деветстотин двадесет и четвърто, прокрадвах се в коридорите с фенерче в ръката, за да си намеря някакво скривалище във влака, където бих могъл да се прислоня, докато стигнем турската граница.

На това място лулата на дядо Димо угасна, той извади кибрит и разпали отново тютюна.

Та значи прокрадвам се аз по коридора, – продължи дядо Димо.

И тогава внезапно пред мен застана един елегантен господин. Личеше си, че иска нещо от мен. Искаше да говорим. Така ме хвана шубето, че дружелюбно присветнах с фенерчето и с очи. Може пък и да не е детектив, успокоявах се аз. Знаех от батко, че детективите са много елегантни господа, високомерни, мълчаливи и винаги започват разпита като ти предлагат цигара, обикновено с позлатено крайче, и едва по-късно, след продължително мълчание, почват да крещат и удрят. Щеше да е твърде подозрително, ако хукна да бягам, затова си стоях до него сачисан. И тогава елегантният господин ми предложи цигара. Естествено на български, повече не можеше и дума да става да е някой скитащ по света чужденец. Няма спор, това е български детектив, помислих си, и когато щракна табакерата си и почтително ми я поднесе, видях че е пълна с цигари с позлатено крайче. Искаше ми се от страх да се скрия вдън земя. Извадих кибрит и сигурно съм смънкал нещо като *заповядайте*. Детективът запали, но се държеше много апатично и небрежно. Във въображението си виждах как отново ме отвеждат на поляната, сега вече сам-самичък, и отново ме застрелват. Но се стегнах и се опитах да се държа спокойно. Само да успее някак да се измъкна от този капан. И си пушихме ли, пушихме весело в задушевната тишина, сякаш сме стари приятели. Лицето на детектива ставаше ту сериозно, ту любезно. Ту сбръчкваше чело, ту се прозяваше, ту въздишаше. После постави ръка на рамото ми, вдигна високо вежди, така че те се извиха като две огромни питанки, наведе напред глава и промърмори – Е?

И шестдесет години след случилото се мустахът на дядо Димо трепна от тази единствена дума, а одеялото се свлече от колената му.

Трябваше да кажа нещо, в такива случаи мълчанието е най-подозрително – каза дядо Димо.

Та значи, заговорих за детството си. Как израснах в едно село край Варна с батко. Такава сиромашия беше, че веднъж изядохме кучето, толкова гладни бяхме. Да ви разкажа ли тази история, казах нагло на детектива. Ставах все по-безразсъден от страх, но после все пак се уплаших от собствената си дързост. Млъкнах и зачаках. Но тогава за моя най-голяма изненада детективът каза: Да. Повече не ми и трябваше и подхванах разказа си. Казах му за ма-

tudtam azt is, hogy a rendőrség a nyomomban van. Elhátároztam, Törökországba szököm, ott kivárok, s aztán majd nyugat felé veszem az irányt. Napokig álltam lesben a plovdivi vasútállomáson, s vártam a kedvező pillanatra. Ami csakhamar érkezett. Részeg kalauz dülöngél a sínek mellett, kezében pálinkásüveg, s dalolt bele a naplementébe. Mögé lopakodtam, féltéglával fejen ütöttem, aztán meztelenre vetkőztettem. A sztambuli gyorsra már a kalauz egyenruhájában szálltam fel. Lekezeltem a jegyeket, éjjel fél kettő volt, ezerkilencszázhuszonnégy nyarán, s lámpával kezemben a folyosón lopakodtam, hogy valami búvóhelyet keressek magamnak a vonaton, ahol a török határig meghúzhatom magam.

Dimó nagyapónak ekkor kialudt a pipája, gyufát vett elő, és újra beizzította a dohányt.

Szóval lopakodok a folyosón – folytatta Dimó nagyapó.

És akkor hirtelen elém állt egy elegáns úr. Látszott rajta, hogy akar tőlem valamit. Beszélgetni akart. Nagyon begyulladtam, így aztán barátságosan rávillantottam a lámpám és a szemem. Talán nem detektív, nyugtattam magam. A bátyámtól tudtam, hogy a detektívek mind nagyon elegáns urak, fölényesek, hallgatógok, s mindig azzal kezdik a kihallgatást, hogy udvariasan cigarettával kínálnak, többnyire aranyvégű cigarettával, s csak később, hosszú hallgatás után kezdenek el kiabálni és ütni. Nagyon gyanús lett volna, ha elfutok, úgyhogy csak álltam mellette tanácstalanul. S akkor az elegáns úr cigarettával kínált. Természetesen bolgáruul, szó se lehetett többé arról, hogy valami nemzetközi világjáró az illető. Semmi kétség, ez egy bolgár detektív, gondoltam, s amikor szétkattintotta cigarettatárcáját, s mély tisztelettel nyújtotta felém az aranyvégű cigarettával teli kis dobozt, hát szerettem volna a föld alá bújni félelmemben. Gyufát vettem elő, s valami olyasmit rebeghettem, hogy: parancsoljon. A detektív rágyújtott, de nagyon is fásultan és hányavetin viselkedett. Lelki szemmel láttam, ahogy újra a rétre visznek, immáron egyedül. S újra agyonlőnek. Mégis összeszedtem magam, s megpróbáltam nyugodtan viselkedni. Hátha kibújhatok még ebből az egérfogóból. Vidáman füstölögtünk így meghitt csendben, mintha régi barátok lennének. A detektív arca hol komoly lett, hol nyájas. Hol homlokát ráncolta, hol ásitott, hol sóhajtott. Aztán vállamra tette kezét, magasba vonta szemöldökét, úgy, hogy mindkettő egy-egy óriási kérdőjellé görbült, fejét előrevetette, s annyit mormogott: – Na?

Dimó nagyapó bajsza hatvan évvel a történetek után is megremegett ettől az egy szótól, s leesett térdéről a pokróc.

Mondanom kellett valamit, a hallgatás a leggyanúsabb ilyenkor – mondta Dimó nagyapó.

Hát elkezdtem beszélni a gyerekkoromról. Hogy Várna mellett nőttem fel a bátyámmal egy kis faluban. Olyan nagy szegénységben, hogy egy ízben még a kutyánkat is megettük, mert már olyan éhesek voltunk. Talán mesélhetnék erről, mondtam a detektívnek szemtelenül. A félelemtől egyre vakmerőbb lettem, aztán mégis megijedtem kicsit saját merészségemtől. Elhallgattam és vártam. De akkor legnagyobb meglepetésemre a detektív azt mondta: igen. Nekem se kellett több, belevágtam a történetbe. Meséltem neki anyámról, aki tizenhét éves volt, mikor felcsinálta egy

ма, как, като била седемнайсетгодишна, един поп ѝ надул корема, баща ѝ се отказал от нея, а попът изчезнал. Накрая един селянин се оженил за нея, моят баща, ала не много след като съм се родил, умрял, и така си останахме сиротни в онова село с мама, батко – да, и с Борис. Говорих му за кучето ни, което веднъж дори заведохме на фотограф, когато на батко отнякъде му бяха паднали големи пари. После пак млъкнах, страхувах се, че наглостта ми ще накара детектива да избухне, да закрещи, и току виж ме застрелял още тук на място, в коридора, с револвера си. Но той каза само едно леко недоумяващо и учудено а-ха?. Помислих си, да става каквото ще, ще му разкажа как направихме с батко шиш-кебап от кучето. Най-добрия шиш-кебап става от овнешка плешка, да, ама ние тогава дори и на сън не смеяхме и да си мислим за нещо подобно, му казах. И заразправях, разказах му всичко от игла до конец, как наръгахме Борис с ножа за белене на картофи, как източихме кръвта му, как го нарязвахме на парчета. Имаше вкъщи малко олио, два домата, две чушки, няколко глави лук, дори чесън се намираше в килера, лют червен пипер и сол поискахме от съседите, а лимон батко открадна от пазара в града. Смесихме олиото със сока от лимона, с дребно нарязания чесън и малко червен пипер. В тази марината оставихме да престои три часа нарязания на дребни късове бут на Борис. После нанизахме месото на шиш, като го редувахме с резенчета лук, чушки, домати и ги опекохме на дървени въглища. Така се наядохме, такъв разкошен пир му ударихме тогава с Боиклиев, за чудо и приказ. Докато разправях всичко това на елегантния господин, той си пушеше цигарата с позлатено крайче и безмълвно ме наблюдаваше. Накрая толкова се одързостих, че ту му намигах, ту се смеех и той реагираше необяснимо любезно на веселостта ми. Вече от час и половина говорех за Борис, от когото бяхме направили шиш-кебап, когато приближихме някаква гара. Трябваше да престана да се правя на артист, понеже ако не слезех, щеше стане ясно, че не съм кондуктор. Грабнах фенера, помолих за извинение детектива и скочих от влака, като си помислих, че е най-добре да си плюя на петите, докато не е късно. Да, ама тогава до мен пристъпиха три пребрадени селянки, които изглеждаха досущ като клетата ми майчица, и ме попитаха за вагоните трета класа. Детективът, облегнат на прозореца, наблюдаваше. Бях принуден да упътя селянките, върнах се във влака и продължих разказа си. Няма да ми повярвате, г-н детектив, казах му заливайки се от смях, а пък от дреболиите на Борис сготвихме курбан чорба на другия ден. Тресях се целият от смях. После бръкнах в джоба си и ми показах последното писмо на Боиклиев – смачкана, мръсна хартийка, – в което си спомняше и за този необуздан пир с месото на кучето. Детективът го прочете, после кимна, сякаш казваше: *това е животът*. Когато ми върна писмото, показах му снимката на Борис, дете навремето я прави варненският фотограф. Докато гледаше снимката детективът издаде напред устни, сякаш много обича кучета. Нямахме как, налагаше се да му покажа единственото нещо останало на тоя свят от Борис. Онези две зелени кокалени копчета за мъжко палто, издялани от батко. Детективът закачливо потракваше с тях в длан, сякаш се готвеше да играе. Тогава не издържах, грабнах копчетата от ръката му, обърнах се и заплаках. Защото много обичах

görögkeleti pap, anyámat az apja kitagadta ezért, a pap meg eltűnt. Mamát egy paraszt vette feleségül, ő volt az apám, de nemsokra rá, hogy én megszülettem, ő meghalt, így maradtunk abban a faluban magányosan anyámmal és bátyámmal, na és Borisszal. Beszéltem neki a kutyánkról, akit egyszer még fényképészhez is elvittünk, amikor a bátyám valahonnan nagyobb pénzhez jutott. Aztán újra elhallgattam, féltem, a detektív szemtelenségem hatására kitör, ordítani kezd, talán rögtön agyon is lő, itt nyomban a folyosón a revolverével. De ő csak kissé értetlenül és csodálkozva annyit mondott: Igen? Gondoltam, lesz, ami lesz, elmondom, hogyan készítettünk a bátyámmal a kutyánkból siskebabot. A siskebabhoz legjobb az ürücomb, de hát mi arról álmodni se merhettünk akkoriban, mondtam neki. És elmeséltem töviről hegyire, hogyan szúrtuk le Boriszt egy krumplipucoló késsel, hogyan folyattuk ki a véré, hogyan transziroztuk szét a testét. Volt még otthon egy kis olaj, két paradicsom, két paprika, pár vöröshagyma, még fokhagyma is akadt a spájzban, erős pirospaprikát meg só, a szomszédától kértünk, citromot meg a bátyám lopott a városi piacról. Az olajat elkevertük a citrom levével, az apróra vágott fokhagymával, kevés erős pirospaprikával. Ebben a pácban hagytuk állni Borisz kockákra vágott combját három órán át. Aztán a húsdarabokat a hagyma-, a paprika- és a paradicsomszeletekkel felváltva nyársra húztuk, és faszénparázon megsütöttük. Olyan jól laktunk, olyan fenséges lakomát csaptunk mi akkor a Boiklievvel, hogy az csuda. Miközben ezt meséltem az elegáns detektív úrnak, az csak szívta aranyvégű cigarettáit, és némán figyelt rám. Végleg elszemtelenedtem, hol kacsintottam rá, hol nevettem, s ő érthetetlenül kedvesen reagált vidámságomra. Már másfél órája meséltem Boriszról, akiből siskebabot csináltunk, mikor állomáshoz közelítettünk. Abba kellett hagynom csacsogó színészkedésemet, hiszen ha nem szálllok le, kiderül, nem is vagyok kalauz. Kaptam hát a lámpám, bocsánatot kértem a detektívtől, leugrottam a vonatról, és azt gondoltam, jobb elfutnom, amíg nem késő. De akkor hozzám lépett a kis falucska állomásán három kendős parasztasszony, éppen úgy festettek, akár szegény anyám, s a harmadosztályú kocsikat keresték. A detektív meg az ablakon kikönyökölve figyelt. Kénytelen voltam útbaigazítani az asszonyokat, visszaszállni a vonatra, s folytatni a mesét. Nem fogja elhinni, detektív úr, mondtam neki röhögve, a Borist aprólékából meg csitit főztünk másnap, és úgy hahotáztam, hogy a hasam rengett. Aztán a zsebembe nyúltam, és megmutattam neki Boikliev utolsó levelét, egy gyűrt, piszkos papírt, amiben ezekről a féktelen kutyalakomákról is megemlékezik. A detektív elolvasta, aztán csóvált egyet a fején, mintha csak ezt mondaná: ilyen az élet. Mikor visszaadta a levelet, megmutattam neki a Boriszról készült fényképet is, amit a várnai fotográfus készített annak idején. A detektív csücsörített szájával, miközben a képet nézte, akár valami nagy kutyabarát. Nem volt más hátra, megmutattam neki azt is, mi maradt Boriszból az árnyékvilágban. Azt a két, férfikabátra való zöld gombot, amit a bátyám faragott Borisz csontjaiból. A detektív úr csörgette játékosan a gombokat, mintha mindjárt nekiállna velük gombfocizni. Ekkor nem bírtam tovább, kikaptam a kezéből a gombokat, elfordultam, és sírni kezdtem. Mert én a Boriszt nagyon szerettem, annyira, mint az anyámat, s

Борис, обичах го колкото мама и ако не бяхме на косъм от гладната смърт, нямаше никога да го убия. Съвестта ми се пробуди и така се разревах, че плешките ми взеха да потреперват, а устните ми да се гърчат. Детективът ме хвана здраво за рамената и ми изкрещя *не, не и не*. Всичките ми сили ме напуснаха. Признах му, че Борис е само първият ми грях, и че след като станах анархист, съм взривил десетки хора. Казах му, ако желае, може да ме застреля на часа. И рязко го притиснах с въпросите си: Е, защо не стреляш вече? Защо не ми слагаш белезници? Какво чакаш? В отговор детективът ме прониза с хладен поглед отгоре до долу, обърна се и влезе в купето си. Аз пък аз го зяпнах, без да разбирам нищо.

Дядо Димо тръсна пепелта от лулата си, с носната си кърпичка изтри очи и продължи.

По обед вече бяхме в Турция. Потропах на прозореца на купето на детектива. Той вдигна глава от смачканата си възглавничка и аз пристъпих към него. Предупредих го, че на следващата гара трябва да слезе. И започнах да се изповядвам. Казах му, имам безчет грехове, но, мисля, искрено се кая, и чувствам, имам достатъчно сили отново да почна живота си, като вляза в правия път. Детективът ме погледна хладно. Оправих куфарите му и ги изнесах в коридора. Когато ги предавах на носача, детективът, който слизаше по стълбите, ме погледна безмълвно, и погледът му казваше: „това, което досега си вършил, не е било хубаво, но да се греши е човешко, този път ти прощавам“. После ми извика: *Да*. Застанал мирно, с благодарно лице, аз му отоддох чест, макар вече да знаеше, че не съм кондуктор. Така се трогнах, че застинах на прозореца на влака и дори забравих да слеза. Никога повече не видях детектива, изчезна завинаги, за вечни времена от живота ми.

Дядо Димо заспа с кротка усмивка, лулата му падна на пода. Ние, внуците му, които вече не знаем български, погалихме старите му колена, покрити с одеяло, и го оставихме да си почива. Изтичахме при татко да ни разкаже преди лягане историята за онзи ден, когато през хиляда деветстотин двадесет и седма година дядо Димо слязъл от влака на гара Нюгати и пред будката за вестници зърнал прекрасна, русокоса унгарка, която не била коя да е, а баба Ержи.

И когато татко стигна до момента, в който дядо Димо, едва поскопитил се от любовта, се озовал в редиците на нелегалната комунистическа партия, където го привлякъл бащата на баба Ержи, пращядо Фери, ние също почнахме да позадряваме. Така че по-нататък татко си разказваше сам и за саботажите, и за подривната дейност, и за партизанските борби, и за всички геройства, които пращядо Фери и дядо Димо извършили. В легендарните времена...

Превод: Николай П. Бойков

ha nem álltunk volna az éhenhalás szélén, akkor sohasem öltem volna meg. Rámtört a lelkiufordulás, és úgy bőgtem, hogy a lapockáim belereszkettek, a szám meg vonaglott. A detektív keményen megragadta a két vállam, és rámkibált: *nem, nem, nem, Minden erőm elhagyott. Bevallottam neki, hogy Borisz csak az első bűnöm volt, s miután anarchista lettem, vagy tucatnyi embert robbantottam fel. Azt is megmondtam neki, hogy ha akar, lőjön le azonnal. És még kurtán döfködtem is a kérdéseimmel: – Na, miért nem lósz már? Miért nem rakod rám a bilincset? Mire vársz még? Erre a detektív metsző hidegséggel mért végig, sarkon fordult, és a fülkéjébe ment. Én meg csak bámultam, nem értettem semmit.*

Dimó nagyapó kiverte pipájából a hamut, zsebkendővel megtörülte szeméit, és folytatta.

Délben már Törökországban voltunk. Megkocogtattam a detektív fülkéjének ablakát. Ő felvetette fejét a gyűrött kispárnáról, s én beléptem hozzá. Figyelmeztettem, hogy a következő megállónál le kell szállnia. Aztán belekezdtem a gyónásba. Elmondtam neki, bűnöm tengernyi, de azt hiszem, megbánásom őszinte, s hogy úgy érzem, van elég erőm, hogy újakezdem az életem, immáron a helyes útra térve. A detektív hűvösen nézett rám. Becsomagoltam bőröndjeit, s kivettem a folyósóra. Mikor csomagjait átadtam a hordárnak, ő a lépcsőn lefelé lépdelve némán rámpillantott, mely pillantás ezt fejezte ki: „Az, amit tettél, nem volt szép, de emberi dolog, ez egyszer megbocsátok.“ Majd azt kiáltotta felém: Igen. Feszés vigyázban, hálás arccal tisztelegtem neki, pedig már tudta, hogy nem vagyok kalauz. Annyira meghatódtam, hogy csak álltam a vonat ablakában megmeredve, s még leszállni is elfelejtettem. A detektívet soha többé nem láttam, eltűnt, örökre, mindörökre a szemem elől.

Dimó nagyapó szelíd mosollyal aludt el, pipája a szőnyegre esett. S mi, az unokái, akik már nem is tudtunk bolgárul, megsimogattuk az öreg pokróccal takart térdét, és hagytuk pihenni. Apuhoz futottunk, hogy lefekvés előtt még mesélje el nekünk annak a napnak a történetét, mikor Dimó nagyapó ezerkilencszázhuszonhétben leszállt a vonatról a Nyugati pályaudvaron, s az újságosbódé előtt megpillantott egy gyönyörű, szóke magyar lányt, aki nem volt más mint Erzsi nagyfi.

S amikor apu odáig jutott el a mondókájában, hogy mire Dimó nagyapó magához tért a szerelemből, máris a magyar illegális kommunisták soraiban találta magát, ahová Erzsi nagyfi apja, Feri dédipapa szervezte be, nos akkor már mi is kezdtünk szenderegni. Így azután apu már csak magának mesélte a robbantásokat, az aknamunkát, a partizánharcot, és mindazokat a sok hőstetteket, amiket Feri dédipapa és Dimó nagyapó hajtottak végre. A legendás időkben...

АТИЛА БАЛАЖ BALÁZS ATTILA

Граничен случай Határeset

(в казана; последната дума на другата глава)

По едно време дойде тоя другия човек. Мъкнеше огромен камък, едва престъпяше. Хвърли го пред мен, за малко на крака ми, после се изправи, опипа си кръста, придържа мръсния си панталон, отри от чело потоците пот и ми съобщи, че дотук всичко си е негово.

– Кое? – запитах усмихвайки се, защото ми заприлича на шега. – Кое по-точно?

– Всичко – отвърна хладно, макар че все още се задъхваше.

Всичко е негово, това каза, всичко от другата страна на камъка, откъм него. Даже и кучешкият лай.

– И той ли? – хлъцнах аз.

– И той.

– И облаците, и птиците? – посочих към небето.

– Всичко – кимна.

– А реката?

– И реката до чертата на камъка.

Не можех да се начудя. Взех да си вадя цигара, та да спечеля време. Поканих го, ама не прие. Духнах дима над камъка и видях, че тутакси стана нервен.

– Не духай насам! – завика, махайки ядно с ръце. – Имам си собствен дим.

– Дума да няма – успокоих го, – ама на какво основание става все пак всичко това?

Отговори, че на каквото си ща основание, историческо, психологическо и т. н., ама най-добре ще е да го оставя на мира, и още сега да приема нещата такива, каквито са и вечно ще бъдат, докато денят е ден, а нощта е нощ. И да си дам сметка, че всъщност не съм случил лошо, защото той самият познава немалко случаи, дето никак нямаше да са толкоз великодушни към мен: не биха ми оставили частта от тая страна на камъка, дето е откъм мен. И тук въпросът не е в това, къде, под чии нозе земните червеи са потъли, къде втасва по-хубаво хлябът, къде са по-дребни семките на динята, по-хубаво виното, или пък къде е по-сладък медът и къде сянката е по-дебела, при него или при мен, не това е важно.

Защото, ако не дай боже, вземем да ги разискваме тия неща, работата съвсем ще се закучи и е ясно като бял ден, че аз ще опера пешкира. Така че да си налягам парцалите, по живо, по здраво! Да се радвам на това, дето си имам, и хич да не се опитвам да променям нещата, защото ще си изпата.

Атила Балаж е роден през 1955 г. във Войводина. Завършва университет и започва работа в Нови Сад, където излизат и първите му книги с разкази, романи, радиопиеси и телевизионни сценарии. От 1991 г. живее в Унгария. Последният му роман „Чия бащиния е светът?“, излязъл през 2000 г., получи много добри критични отзиви. Носител е на редица литературни награди.

(katlanban; a másik fej végszava)

Egyszer csak jött ez az ember. Hatalmas követ cipelt, alig bírta vinni. Úgy dobta le elém, hogy majdnem a lábamra, aztán felegyenesedett, megtapogatta a derekát, rántott egyet a koszos nadrágján, kitörölte homlokából a patakozó verejtéket, majd közölte velem, hogy ez idáig az övé.

– Mi? – kérdeztem mosolyogva, mert tréfát sejtettem. – Ugyan mi?

– Minden – válaszolta hűvösen, bár még mindig zihálva.

Minden az övé, mondta, ami a kötől arrafelé az ő oldalán van. Még a kutyaugatás is.

– Az is? – esett le az állam.

– Az is.

– A felhők meg a madarak is? – mutattam az égre.

– Minden – bólintott.

– És a folyó?

– A folyó is a kő vonaláig.

Nem győztem csodálkozni. Cigaretét kotortam elő, hogy időt nyerjek. Megkínáltam, de nem fogadta el. Átfújtam a füstöt a kő fölé, s ettől, láttam, hirtelen ideges lett.

– Ne fújd át! – kiabálta dühödten hadonászva. – Van nekem saját füstöm.

– Szó se róla – nyugtattam –, ám szeretném tudni, milyen alapon történik mindez?

Azt válaszolta, hogy amilyen alapon csak akarom, történelmi, lélektani és egyéb, de ezentúl legjobb lesz, ha békén hagyom, s egyszerűen elkönyvelem a dolgokat így, ahogy mostantól vannak, s ettől a pillanattól kezdve mindörökké lesznek, amíg a nappal nappal, az éjszaka pedig éjszaka. Különbözik meg, gondoljak bele, egészen jól jártam, hiszen jómaga szép számban ismer olyanokat, akik bizony nem lettek volna ily jólelkűek velem szemben: nem hagyták volna meg nekem a kő felém eső oldalán elterülő részt. Ez pedig olyan biztos, mint amilyen biztos, hogy ő ott áll. S itt most nem lényeges, hol, kinek a talpa alatt kövérebbek a giliszták, hol sikerül jobban a dagasztott kenyér, hol van kevesebb mag a dinnyében, jobb bor a fröccsben, vagy hogy hol édesebb a méz és hol vastagabb az árnyék, nála vagy nálam, nem fontos.

Mert ha ezt netalán elkezdenénk feszegetni, akkor az nagyon-nagyon rossz vért szülne, s egészen biztosan én húznám a rövidebbet. Menjek hát dolgomra, isten hírével!

Balázs Attila (1955) az egyetem elvégzése után Újvidéken kezd dolgozni, itt jelennek meg elbeszélések, regényeket, rádiójátékokat és televíziós filmek forgatókönyveit tartalmazó első könyvei is. 1991 óta Magyarországon él. 2000-ben megjelent *Ki tanyája ez a világ* című regényének kritikai visszhangja nagyon jó volt. Sok irodalmi díjat kapott.

Познавайки обстановката, истината е, че можеше да мине и за великодушие, да ама никак не беше толкоз просто да се примирия. Оная вечер много трудно заспах и без прекъсване, чак до зори, сънувах всякакви кошмари. На сутринта не казах нищо на жена си, но децата ги предупредих, че ей в онова поле е сложен някъде един камък, досега не са го виждали, ама ако им се изпречи, за нищо на света да не ходят по-натам. И в скоро време навярно ще се появят и други камъни. Ама тогава ще видим.

– За какъв камък дрънкаш тук? – сопна се жена ми. – Да не си полудял? Какъв камък?

– Камък – свих рамене. – Камък като камък.

Камъните наистина станаха повече. Бяха наредени в права линия. Вляво до реката, а вдясно чак до подножието на синкавата планина, до старата каменоломна, където скалата се издигаше почти отвесно нагоре към царството на кълбестите облаци и литналите орли, даже и отвъд него. Понякога виждах и човека, който мъкнеше камъните. Поздравявах го, ама той не ме забелязваше. Отбягваше погледа ми, работеше като луд, макар че хернията трябва да му се беше смъкнала вече в коляното и като нямаше какво да прави, непрекъснато лочеше вода. Ама пак не се отказваше от безвкусната си шега. И тогава реших да го надхитря:

През деня, отдадеше ли ми се, спях колкото можех, ама нощем, щом избухаше бухалът, ставах; тогава, уморен до смърт, той се беше тръшнал вече в леглото си, а аз с пълна пара се заемах да върна дяволски тежките канари там, откъдето ги бе откъртил. Трябва да си призная, че не издържах дълго. Дланите ми се покриха с мехури, заболя ме кръст, накрая вече си рекох бях така, че майната му на всичко! Десет дни не можах да се изправа, пазех леглото, а жена ми слагаше компреси на кръста. Правеше го без да продума, с мрачно лице. Никога не я бях виждал толкоз угрижена. А съседът от тоя момент нататък, не почиваше и нощем. Трупаше огромни клади по полето – на какво ли му се крепеше душата? – и носеше ли носеше... В осветения мрак. Сякаш самият Сатана го бе дарил с някакъв дяволски еликсир. Или пък караше синовете си да работят, нещо на което аз все още не се бях решил? Не знам, защото нямах сили да се завлека дори до прозореца. Търкалях се безпомощен като някой пън, безидеен, безполезен и – е да: – беззащитен. И докато гледах танца на пламъците по стената – трябва да си призная – в сърцето ми полека се настани страхът. Или по-скоро някакво притеснение в началото. Ама не се оставях, де. Ще изгрей слънце и на нашата улица!

Щом се изправих на крака, веднага излязох на полето, където стената вече се издигаше чак до пъпа. Бях си взел вино и хляб, вкусен, пресен, ароматен, хрупкав, жена ми го бе пекла сутринта, и седнах на почетно разстояние от съоръжението. Чаках. Известно време нищо не се случи, дори оня глупавият щурец не прошава в тревата, ама след това стената като че ли сама взе да расте. Направо не разбрах как става. Дали пък водени от упоритата воля на съседа – без намесата на човешка ръка? – камъните продължиха да се движат... Или ония стояха на четири крака? Не знам и до днес. Достатъчно е, че когато прикритието се издигна до гърдите, изведнъж от камъка щръкнаха циви на пушки и ми остана време колкото да отскоча, когато – след

Örüljek annak, amim van, s ne óhajtsak változást, mert attól csak pórul járhatok.

Ismervén a körülményeket, tényleg, még jólelkűnek is tekinthettem, ám valahogy nem volt olyan egyszerű ebbe belenyugodni. Nagyon nehezen aludtam el azon az estén, s egyfolytában, hajnalig, irtózatosan rossz álmokat álmodtam. Reggel nem szóltam semmit a feleségemnek, de gyermekeimet figyelmeztettem, hogy arra a mezőn, ott valahol fekszik egy kő, amelyet ők még nem láttak, s ha abba véletlenül belebotolnak, istenért se menjenek tovább. Rövidesen bizonyára lesz még több kő arrafelé. S akkor majd meglátjuk.

– Milyen kőről beszélsz? – ripakodott rám a feleségem.

– Elment az eszed? Milyen kő?

– Kő – rándítottam a vállam. – Kő, mint kő.

Aztán tényleg több kő lett. Szabályos vonalban. Balra a folyóig, jobbra pedig egészen a kékes hegy lábáig, a régi kőtörőig, ahonnan szinte függőlegesen emelkedett magasba a szikla a gomolygó felhők és felröppent sasok birodalmáig, sőt azon is túl. Néha láttam a kőcipelő embert is. Bár köszöntem neki, nem vett tudomást rólam. Kerülte a tekintetem, csak dolgozott, mint a megszállott, holott sérve már a térdéig érhetett, s kinyájában szüntelenül védte a vizet. Mégse hagyta abba ezt a kellemetlen heccet. És akkor úgy gondoltam, cselhez folyamodom:

Nappal, amikor csak tehettem, nagyokat aludtam, de az éjszakai bagolyhuhogásra felkeltem, amikor ő holtfáradtan már az ágyába zuhant, s teljes gőzzel nekiláttam visszahordani ezeket az átkozottul nehéz szikladarabokat oda, ahonnan elmozdította őket. Nos, mondhatom, nem bírtam sokáig. Tenyerem kihólyagosodott, derekam fáj, s végül úgy voltam vele, hogy a francba az egészszel! Tíz napig nem bírtam kiegyenesedni, csak nyomtam az ágyat, miközben a feleségem borogatta a gerincem. Szóltanul, komor arccal csinálta. Sose láttam még ilyen gondterheltekné. Szomszédom ezután pedig éjszaka sem pihent. Hatalmas máglyákat rakott a mezőn – hogy mi tartotta benne a lelket? –, s csak hordta, hordta... A kivilágított vaksötétben. Mint akit maga a Sátán ajándékozott meg valamiféle ördögi elixírral. Vagy a fiait dolgoztatta, amire én még nem vetemedtem? Nem tudom, mert képtelen voltam feltornáznim magam az ablakig. Tehetetlenül hevertem, akár egy farönk, ötletlenül, hasznavehetetlenül és – hát igen: – védtelenül. S míg a lángok árnyjátékát figyeltem a falon – be kell vallanom – szívembe lassan beköltözött a félelem. Vagy inkább csak olyan szorongásféle, kezdetben. Na, azért még nem hagytam el magam. Lesznek még nekem is szebb napjaim!

Amint lábra tudtam állni, rögtön kimentem a mezőre, ahol akkorra már puha köldökig állt a kemény fal. Bort vittem magammal és kenyeret, finom frisset és illatosat, om-lósat, amelyet a feleségem süttött ki reggel, s leültem az építménytől tiszteletteljes távolságra. Vártam. Egy ideig nem történt semmi, még a bolond tücsök sem mozdult a fűben, hanem aztán mintha a fal saját magától kezdett volna emelkedni. Egyszerűen nem értettem, mi megy végbe. A szomszéd konok akaratától vezérelten – emberi kar nélkül? – mozogtak tovább a kövek... Vagy négykézláb csinálták? Nem tudom, de ma sem. Elég az hozzá, hogy amikor amolyan mellvéd lett belőle, hirtelen puskacsővek mered-



Тяло • Corpus

няколко припламвания – се изсипа порой от куршуми. Заливаше ме тоя оловен дъжд, а аз и чадър нямах дори. Втурнах се към къщи на зиг-заг и само благодарение на късмета си – който доста често съвсем непредвидено ме зарязваше – дължа, че стигнах домашния праг и се хвърлих с главата напред право в тънките крака на жена ми.

– Започна ли се? – запита тя в настъпилата внезапно гробна тишина.

– Какво за Бога? – изкрещях.

– Това – каза спокойно, – което всички знаем, но не искаме да повярваме.

Ама направо побеснях.

– Жено! – креснах. – Жено!!! Да си седиш край печката. Това е мъжка работа. Искам да обядвам боб, ясно ли е?! Пръдлив и гъст! Лъжицата да стърчи в него. Останалото е моя работа!

Врътна се и нищо не каза.

Разрових едно след друго тайно смотаните вързопи, намерих военния бинокъл и се спуснах към прозореца. Врагът не помръдваше. Видях, че са конфискували виното и хляба.

– Добре тогава – промърморих си – вие си, го изпробихте!

Незабавно измъкнах чували, строих тримата си сина хубавци, най-големият мечтаеше за университет, най-малкият все още за истинска кожена футболна топка, а средният вече и аз не знам за какво. (Може би за жени?) Повиках ги със себе си и се спуснахме към брега на реката, напълнихме чувалите със сребърен пясък, върнахме се, натрупахме ги един върху друг, после още няколко пъти така и къщата ни се превърна в крепост.

За съжаление, когато слагахме последния чувал, най-голямото ми дете бе застигнато от смъртоносен куршум, тъй че издъхна там на място, пред очите ми. Погребахме го горкото отзад, където сянката е най-дебела, вятърът най-тих, само листата шумолят многозначително, тогава напълних всички пушки, наредих ги до прозореца, разочувствам отсякох най-голямото плодно дърво и направих страшен катапулт, сложих в него най-големият камък, с който затискахме подправеното с кимион кисело зеле, и – след кратка молитва последва изрядна парабола: – претметнах го през проклетата стена. (По Леонардо да Винчи.) Доста добре се бях преценил, защото се дигна голяма пушилка чак до небето, придружена с плачове и стонове, а след това още няколко дни слушахме песните на оплаквачките, докато не настъпи пак онова мълчание. Нищо не помръдваше, само стената като че ли понякога приближаваше с половин метър, ама и това не е сигурно. Може да е било и от умората.

И тогава изведнъж един враждебен тип се изправи над защитната стена и оттам се прицели в нас с някакво недодялано, прилично на тромпет съоръжение. Още преди да гръмне с оръжието си успях да го улуча в корема, така че изчезна пръскайки навсякъде кръв и лайна. Ама при втория им опит обърках работата. Чу се гръм, къс като свирка стон, след това ни връхлетя като мълния.

Вече от няколко години съм съвсем сам. Май че и съседът ми е така. Бележа с главнъ дните по останките от стената и не съм вече нито гладен, нито жаден, и ми изглежда, че и той оттатък е така. Стоим си един срещу

tek ki a kőből, s csupán annyi idő jutott, hogy felpattanjak, amikor – pár villámlás után – elkezdődött a golyózápor. Ólomeső zúdult rám, s én még esernyőt sem hoztam magammal. Cikcakkban rohantam haza, s mindössze a szerencsének – amely egyébként gyakran kiszámíthatatlanul elpártol tőlem – köszönhetem, hogy elértem házam küszöbét, ahol fejest ugrottam be, egyenest feleségem vékony lába elé.

– Elkezdődött? – kérdezte a váratlanul beállt síri csendben.

– Mi, az isten szerelmére?! – üvöltöttem.

– Az – mondta nyugodtan. –, amit mindannyian tudunk, csak nem akarjuk elhinni.

Eszméletlenül idegesített.

– Asszony! – kiabáltam. – Asszony!!! Neked a továbbiakig a tűzhelynél a helyed. Ez férfimunka. Babot akarok ebédelni, érted?! Fingósat, nehezet! Amelyben megáll a kanál. A többit bízd rám!

Sarkon fordult, s nem szólt semmit.

Sorra kibontottam a suttyomban összepakolt motyóinkat, megtaláltam a katonagukkerem, és az ablakhoz rohantam. Az ellenség nem mozdult. Láttam, hogy a bort és a kenyeret begyűjtötték.

– Jó – motyogtam magamban –, ezt akartátok!

Tüstént zsákokat kerítettem elő, magam mellé parancsoltam három szép fiamat, akik közül a legidősebb egyetemről álmodozott, a legkisebb pedig még csupán egy igazi bőr focilabdáról, a köztük lévő pedig már nem is tudom, miről. (Nőkről talán?) Magam mellé szólítottam őket, s leszaladtunk a folyópartra, ahol ezüst homokot töltöttünk a zsákokba, majd vissza, egymásra helyeztük azokat, aztán így többször is, és ily módon lett erődítménnyé a házunk.

Sajnos, az utolsó zsák elhelyezésénél halálos lövés érte legidősebb gyermekem, úgyhogy ott szállt ki a lélek belőle, a szemem láttára. Eltemettük hátul szegényt, ahol a legvastagabb az árnyék, s a szél is a leggyengébb, csak a levelek susognak sejtelmesen, s akkor megtöltöttem az ös-szes puskámat, az ablak mellé helyeztem, majd megrendülten kivágtam a legnagyobb gyümölcsfánkat, ijesztő kapapultot építettem belőle, belehelyeztem a legnagyobb követ, mellyel a kőművmagos savanyúkáposztát szoktuk préselni, és – rövid ima után szabályos parabola: – átröpítettem az átkozott falon. (Leonardo da Vinci után szabadon.) Eléggé jól céloztam. Mert meglehetősen nagy porfelhő emelkedett az égbe, sírástól és jajgatástól kísértén, s azután pár napig gyászdalokat hallgattunk, majd beállt ismét a néma csend. Nem mozdult semmi, csak mintha a fal közeledett volna időnként félméternyit, de ez nem biztos. Lehet ez a fáradságtól is.

S akkor hirtelen egy ellenséges férfialak állt ki a mellvédre, s onnét valami ormóttan, trombitaszerű szerkezettel vett célba bennünket. Mielőtt elsütötte volna fegyverét, sikerült hasba lőnöm, úgyhogy eltűnt, vért és szart fröcskölve szerte. Ám a második kísérletüknél elvétettem. Csupán egy durranás, rövid füttyszerű hang hallatszott, majd becsapott hozzánk is a mennykő.

Pár éve már, hogy teljesen egyedül maradtam. Azt hiszem, a szomszédom is. Én üszökkel jegyzem a napokat a maradék falra, és már nem is vagyok éhes, se szomjas, s azt hiszem, ő is amott ugyanígy van vele. Csak vagyunk így



Жена • Asszony

друг, отдавна да са ни се свършили и патроните, ако от време навреме не се появяваха разни съвсем чужди хора в тоя наш, заврян далеч от боговете, кипящ казан, и посещават ту единия, ту другия.

- Виждаш ли още черните му очи? – питат.
- Виждам ги – казвам.
- И нощем по тъмното ли?
- И нощем по тъмното.
- Като светулки са, а?
- Като светулки са.

И тогава тия съвсем чужди хора стоварват тука муниции, дават ги и на вересия, и си отиват, обещавайки, че пак ще дойдат. И никога не са ме излъгали. Като гледам, и съседа ми не са.

Веднъж, когато успях да поспя по-дълго, защото чувствах, че вече е все едно, сънувах, че съседът идва при мен, понеже му било много самотно и му се пиело вино. Ама като няма вино, поне да си разкажем по някой по-пиперлив виц! И почва да разказва пиперливи вицове, ама докато разказва, в мен изплува – все по-ясно – някакъв смътен спомен, как много отдавна занасям аз един тежък камък на тоя човек и за малко не го пускам върху крака му... Бършейки от челото си солената пот.

- И накрая не знам да плача ли или да се смея.
- Не правя нищо. Само се ослушвам. Навярно, докато съм жив.
- Ослушвам се: докато денят е ден, а нощта е нощ.
- И докато камъните не се разпаднат сами?
- Да му се не видяло дано.

Превод: Светла Косева

itt, egymással szemben, s már golyónk se lenne, ha időnként nem jelennének meg vadidegen emberek ebben a mi kis eldugott, bármelyik Isten háta mögötti völgyünkben, forró katlanunkban, hol az egyikünket, hol a másikunkat látogatva meg.

- Látod még a szép szemét? – kérdezik.
- Látom – mondom.
- A sötét éjszakában is?
- A sötét éjszakában is.
- Mint a szentjánosbogarakat?
- Mint a szentjánosbogarakat.

Akkor ezek a vadidegen emberek lőszert pakolnak le, akár hitelbe, s elmennek, és azt mondják, majd jönnek megint. S még soha sem csaptak be. Úgy tapasztalom, szomszédomat sem.

Egyszer, amikor sikerült hosszabb álmra hajtani a fejem, mert úgy éreztem, most már minden mindegy, akkor azt álmodtam, hogy átjött hozzám ez az én szomszédom, merthogy nagyon egyedül érzi magát, s hogy bort szeretne inni. De ha már nincs bor, legalább meséljünk fergeteges vicceket! S akkor nekifog fergeteges viccet mesélni, de amíg meséli, előttem felidéződik – egyre biztosabban – egy homályos emlékkép, amely szerint valaha rég már én is vittem súlyos követ ennek az embernek, mégpedig úgy, hogy majdnem a lábára ejtettem. Sőt, mintha egyenest a lábára dobtam volna... Letörölve homlokomról a sós verejtéket.

- S akkor nem tudom, a végén, hogy sírjak-e, vagy nevessek.
- Nem is teszem egyiket se. Csak fülelek. Talán, amíg élek.
- Fülelek: amíg nappal a nappal, s éjszaka az éjszaka...
- S míg önmaguktól szét nem mállanak a kövek?
- Ott verje meg.

Деветдесет от деветдесетте Kilencventől kilencven

Унгарски (свързани с Унгария) книги на български;
субсидирането им

Magyar (vonatkozású) könyvek bolgáruł;
támogatásuk

Писмо от София

Levél Szófiából

(И просто, и прекрасно) Спомням си, сериозното състезателно пресмятане, наложено ни сериозно, което ставаше преди години, с лош привкус: колко „унгарски заглавия“ в България, колко „български“ в Унгария – най-вече в сферата на хумани-таристиката. И не щеш ли, броящият стига до сходни резултати: приблизително 350 издания са видели бял свят и тук, и там до края на осемдесетте години; реципрочно равновесие, желаното усилие, въплътено в книги. Нека не анализирам вътрешното им разпределение, скритото зад статистическите данни съдържание, качеството, даденостите, значителните разлики и различия в тази двустранност. За тях (мимоходом) вече съм споменавал в един от първите броеве на Хемус – и тогава по поръчка. Този път в инвентара ми са изредени излезлите в България унгарски (свързани с Унгария) книги от изминалото десетилетие.

Просто: добро желание, инициативност, субсидии, подготвени преводачи, внимание; според един списък 90 книги, според друг 75.

Какво може още да се добави – обяснение, доводи, анализ, бих попитал. Фактите говорят красноречиво. И това е хубаво. Всъщност толкоз (би трябвало да е) достатъчно.

(Дьорд Арато) Виден в фактор този тръгнал до някъде спонтанно процес, присъствието на унгарската книга в България след 1990 г. 1994, Дьорд Арато, пет години директор на Унгарския културен институт в София. Под ръководството му с конкретни субсидии са белязани двайсет и четири издания, в повечето случаи инспирирани от Дьорд Арато. Подпомага и съставянето на тематични броеве в списания, взема участие в създаването и на други книги – насърчавайки, организирайки.

Преведената от Нино Николов книга „Цимбал“ (унгарски народни песни и балади) е първата субсидирана книга през 1994 г. Дотогава – от 1990 – вече са излезли трийсет книги в една пъстра бъркотия. Всяка от тях е произведение на унгарски писател (дали и преведените от френски Агота Кришоф и Пал Барабаш?), подчертавам това, защото през следващия период вече Обосновано бяха спонсорирани и друг тип творби, например на български автори. особено за първите пет години на изследвания период са характерни инцидентност, задоволяване на нуждите на тогавашния пазар: сред заглавията има криминалета, книги от доброто старо време, и най-вече специализирана литература: градинарство, хоби, азбука на семейния живот и любовта, за-

(Oly egyszerű, és jó) Emlékszem, komoly ránc rótt, szinte versengős számlálgatás folyt évtizedekkel korábban rendre, nem is igen jóízű: hány „magyar cím” Bulgáriában, mennyi „bolgár” Magyarországon – elsősorban a humani-órák területén. Hogy-hogynem, hasonló eredményre jutott ki-ki strigulázó: megközelítőleg 350 kiadvány látott napvilágot itt is, ott is a nyolcvanas évek vége tájáig; a reciprok egyensúly, a kívánt törekvés könyvtestet öltött. Ne elemezem újra most a belső megoszlásokat, a statisztikai adatok mögé búvó tartalmakat, a minőséget, az adósságokat, a jelentős különbségeket és különbözőségeket a kétoldalúságban. Ezekről (utalva) a Haemus első számainak egyikében – akkor is felkérésre – vettem már szót. Ezúttal az azóta eltelt évtized ama leltárának összegezésére vállalkozom, amely a Bulgáriában kiadott magyar (vonatkozású) könyveket veszi számba.

Oly egyszerű ez: jóakarát, kezdeményezés, támogatás, felkészült fordítók, odafigyelés; egy lajstromozásban 90 könyv, másikban 75.

Mi több itt a hozzáteendő – magyarázát, érv, taglalás, kérdezném. Ékesen beszél a faktum. És jó ez. Voltaképp legendó (lehetne ennyi).

(Arató György) Van e némileg spontánul induló folyamatnak, a magyar könyv 1990 utáni bolgár jelenlétének egy fontos fordulópontja, jeles alakítója. 1994, Arató György, a Szófiái Magyar Kulturális Intézet igazgatója öt esztendeig. A vezette intézmény konkrét támogatásokkal, legtöbbször Arató György inspirálására tudtommal huszonegy kötetet jegyezhet így. Emellett tematikus lapöszeállításokat segített tetó alá hozni, más könyvek bolgár világra jöttében is részt vett – ösztönzőleg, szervezőként.

A Nino Nikolov fordította *Cimbalom* (magyar népdalok és népballadák) volt az első támogatott könyv 1994-ben. Addig az általam ismert kimutatás szerint harminc könyv jelent meg tarka összevisszaságban – 1990-től. Talán mindegyike magyar szerző műve, (a franciából fordított Agotha Christoph és Barabás Pál is?) hangsúlyozom mondaní, mert az ezt követő időszak más jellegű alkotások szponzorálását is indokoltta tette, bolgár szerzőkét például. Kivált a vizsgált időszak első öt évére jellemző az esetlegesség, a piac kívánalmának olykori kielégítése: a címek között krimiit, régi lektürt, ám még inkább szakkönyvek sorát találjuk: kertészeti és hobbi segédkönyveket, a családi és szerelmi élet ábécéjét, ismert zenekarokról szóló „ismertetőket”, szenzációkat tárgyaló bestsellereket, tudománynépszerűsítő kiadványokat – magyar szerzőktől.

познаване с известни състави, бестселъри за сензации, научно-популярни издания – от унгарски автори.

През тези години излизат и няколко тома, чието издаване се е „преплъзнало“ от предишния период: стихосбирката на Ференц Юхас и по една книга на Ищван Барт, Булчу Берта, Ержебет Кертес. Има още безброй примери обаче: готови от петнайсет години, в повечето случаи правени по поръчка книги и до днес събират прах неиздадени, незаслужено (Янош Аран, Фридеш Каринти, избрани драми)

Шест години шейсет книги (от 1995) – тук е нужна друга равностметка. Оттук започва координиращата, иницираща, покровителствена роля на Дьорд Арато, подкрепата на множество унгарски (в редки случаи други) институции и фондации, освен тази на Унгарския културен институт. Оттогава. Започнатите тогава положителни насоки и съотношения продължават: през последната година и половина Унгарският институт подпомогна издаването на нови единайсет книги; общо 49 книги на български език се появиха на белия (български, а понякога и унгарски) свят с унгарска материална подкрепа. От изброените данни навярно става ясно: имало е, има книги, които и Унгарският институт подпомага, има такива, които (освен българското издателство) само той финансира, имало е, има такива, при които съдействието му се изразява в това, че намира фондация, която да подкрепи изданието (Феликс Каниц „Дунавска България и Балкана“, 3 тома), в други случаи изкупува екземпляри от издателя. При много от книгите спонсорите са повече от един. Главният унгарски „меценат“ на излизащите на български език книги е фонда за подпомагане на превода при Фондацията „Унгарска книга“, която от създаването си преди четири години четиринайсет пъти е отсъждала на български издателства съвсем не скромни суми (единайсет от тях са издадени, те не са включени в списъка на „деветдесетте“...) Други спонсори: Национален културен фонд, Фондация Дом на преводачите, Фондация Милан Фющ, Програмна агенция Милениум, Франкфурт 99, Институт „Отворено общество“, Будапеща, Фонд за националните и етнически малцинства в Унгария...

Заслугата на Дьорд Арато е твърдата му решимост, допълвайки субсидиите от Унгария, или често напълно независимо от тях, да подпомага от бюджета на института издаването на български език на важни произведения. Това добро начинание се стреми да продължа и самият аз: споменатият брой на заглавията и очертаването на бъдещите планове се опитва да докаже това.

От шест-седем години изборът на книгите е по-целенасочен – от една страна директорът преценява и решава, от друга приема, стига да е по възможностите му, предложенията на преводачите и на изследователите, може да застане в подкрепа на преводачите, когато вземат участие в конкурси в Унгария, и подкрепя отсъдената сума, за да се осъществи изданието. Предполагам така са осъществени от 1994 насам издания като „Най-хубавите унгарски народни приказки“, донякъде обновената стихосбирка на Ласло Наги, сборникът с преводи на Нино Николов, стихотворе-

Ezen esztendőék termése néhány olyan kötet is, melynek éppen csak a megjelenése „csúszott át” még korábbról: Juhász Ferenc verseskötete, Barth István, Bertha Bulcsú, Kertész Erzsébet egy-egy könyve. Számtalan a példa azonban: tizenöt esztendeje kész, legtöbbször rendelésre készült könyv rostokol máig kiadatlan, érdemtelenül (Arany János, Karinthy Frigyes, drámaválogatás stb.)

Hat év hatvan könyve (1995-től) már más számadást igényel. Innét Arató György koordináló, kezdeményező, felkaroló szerepe, innét a Szófiai Magyar Kulturális Intézetten kívül sok magyarországi (ritkán más) intézmény és alapítvány könyvtámogató vállalása. Ekkortól. Az akkor megkezdett jó irány és arány folytatódik: a Magyar Intézet újabb tizenegy könyvet támogatott az utóbbi másfél évben; összességében 49 bolgár nyelvű kötet látott bolgár (s néha magyar) napvilágot magyar anyagi támogatással. Az adatsorból talán kitetszik: volt, van könyv, melyet a Magyar Intézet is támogat, van, amelyet (esetleg a bolgár kiadón kívül) csak ő finanszíroz, volt, van, ahol közreműködése abban áll, hogy alapítványt talál a kiadáshoz (Kanitz Felix *Dunai Bulgária és a Balkán*, 3 kötet), máskor példányszámot vásárol a kiadótól. Sok-sok könyv mögött többszörös segítség áll. A bolgáruul megjelenő könyvek legfőbb hazai „mecénása” a Magyar Könyvalapítvány Fordítástámogatási Alapja, mely négyéves fennállása óta tizennégyszer ítélte bolgár kiadónak nem is szerény összeget (tizenegy könyv ezután jelenik csak meg, a „kilencvenben” nem is szerepel...) További szponzorálók: Nemzeti Kulturális Alap, Magyar Fordítótársaság, Füst Milán Alapítvány, Millenniumi Programiroda, Frankfurt '99, Nyitott Társadalom Intézet Budapest, Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Köz-alapítvány...

Arató György érdeme tehát a határozott döntés, hogy a magyarországi támogatások lehetőségével egyidejűleg, azokat fokozandó, de legtöbbször azoktól teljesen függetlenül intézeti költségvetésből segítsen fontos művek bulgáriai megjelenésében. Ezt a méltán jó gyakorlatot magam is törekszem folytatni: az említett címszám s majd a tervek valószínűsítése is ezt hivatott bizonyítani.

Hat-hét éve így tudatosabb a könyvek kiválasztása – egyfelől mérlegel és dönt a direktor, másfelől elfogadja, ha teheti, a fordítók s a kutatók javaslatait, magyarországi pályázatok esetében például a bolgár fordító mellé állhat, a megítélt összeget kiadáshoz jutásig erősítheti. Gondolom, így került sor 1994-től olyan könyvek kiadására mint a *Legszebb magyar népmesék*, Nagy László némileg új verseskötete, Nino Nikolov fordítói gyűjteménye, Ady Endre versei (Csavdar Dobrev tolmácsolásában), Juhász Péter bolgár írókról szóló anekdotás könyve, Petőfi-Botev két nyelvű kötet, Pilinszky János versei és írásai, *Pogány apokalipszis* címen 18 kortárs magyar elbeszélő, Szécsi Margit naplója.

Ugyancsak e szándék és indokolt döntés eredménye egy sor történelmi vonatkozású könyv: Hriszto Dimitrov *Magyar-bolgár kapcsolatok a középkorban*; Sztojan Radev *Magyarok és bolgárok*; Fehér Géza két kötete; *A Kárpátok-*



Тяло • Corpus

нията на Ендре Ади (в превод на Чавдар Добрев), книгата с анекдоти за българските писатели на Петер Юхас, двуезичното издание Ботев-Петьофи, стихотворения и проза от Янош Пилински, „Езически апокалипсис“ – 18 съвременни унгарски разказвачи, дневникът на Маргит Сечи.

Резултат на същото намерение и обосновано решение са и поредицата книги с историческа тематика: Христо Димитров „Българо-унгарски отношения през Средновековието“; Стоян Радев „Българи и унгарци“; двата сборника на Геза Фехер; От Карпатите до Балкана (подбрано от дневниците и мемоарите на унгарската емиграция); 1848-1850 (изследвания, материали на научното съвещание в Шумен); четириезичен пътеводител за къщата-музей Лайош Кошут в Шумен...; специалният брой на Исторически преглед, посветен на Унгария... Подобни са подбудите и за издаването на брошура от събраните от Елена Огнянова български народни песни, които имат връзка с Унгария, сборникът по случай трийсетгодишнината от рецитаторския конкурс (унгарско-български) в Шумен, както и документалните книги на Стилиян Чилингиров „Унгарци и поляци в Шумен“ и на Йордан Русков „Цветя на развалата“...

(От друга страна) И горният пример показва: да, трябва да се подпомага издаването на български автори (Йордан Русков е бил преследван, изпратен в затвора, заради стихотворението с което приветства унгарската революция от 1956 г. ...) На 15 от деветдесетте авторът е българин.

„Междувременно“ – става въпрос за втората половина на деветдесетте години – излизат и някои сборници като „Доземи“, който представя 38 съвременни унгарски поети, томче с трима унгарски поети (Джида, Априли, Аладар Ласлофи), „Панорама на унгарската литература“ и „Библиография на унгарската художествена литература в България“ на Йонка Найденова, „Книга за Унгария на Марта Бур и Димитър Марковски, Арпад Гьонц „Босяци“, Адам Бодор „Районът Синистра“ (и двете в превод на Светла Кьосева) и преведените от Стефка Хрусанова „Момчетата от улица Пал“ на Ференц Молнар (нов превод) и „Брегът на спомените“ на Ендре Кукорели...

Съдържанието на предишния абзац е пример за много факти: а) изчезват белите петна, б) еднакво съществени са както класическите автори, така и съвременните заглавия – преводачът избира, участва в конкурс, подкрепят го, в) сред „даващите пари“ се срещат софийската и европейска фондация „Отворено общество“, фондация „Бъдеще за България“, г) в Унгария също се издават произведения на български език. Те са обикновено двуезични. От издадените с помощта на българските самоуправления в Унгария и най-вече на споменатата унгарска фондация за подпомагане на малцинствата книги ще спомена една: сборникът с разкази „Островитяни“ на Теодор Радевски. Своеобразно цветно петно сред излизащите в Унгария двуезични книги са създадените в резултат на сътрудничеството между Академия Балатон и живеещият предимно в Унгария Генчо Христозов сборници на Бержени и Шинка, разказите на Ференц Шанта, стихотворенията на Арпад Пап.

тъл а *Balkánig* (válogatás a magyar emigráció naplóiból, memoárjaiból); 1848–1850 (tanulmányok, sumeni tudományos tanácskozás anyaga); négynyelvű kalauz a sumeni Kossuth-házról...; az *Isztoricseszki pregléd* magyar különszáma... Hasonló megfontolás alapján jelent meg Elena Ognjanova magyar vonatkozású bolgár népdalgyűjtéséből egy füzetnyi, a sumeni (magyar-bolgár) versmondó verseny harmincéves történetét összefoglaló kötet, Sztilyan Csilingirov *Magyarok és lengyelek Sumenben* valamint Jordan Ruszkov *A romlás virágai* című dokumentumkönyve...

(További szempontok) Az előbbi példa is mutatja: igen, támogatandó bolgár szerző műve is (Jordan Ruszkovot az 1956-os magyar forradalom köszöntésére írt verse miatt bebörtönözték, meghurcolták...) A kilencven könyv közül 15 szerzője bolgár.

„Időközben“ – a kilencvenes évek második feléről van szó – olyan gyűjtemények is napvilágot láttak, mint a 38 mai magyar költőt felvonultató *Dozemi* (Földközel) című válogatás, három erdélyi költő (Dsida, Áprily, Lászlóffy Aladár) egy kötetben, Jonka Najdenova összeállításában *A magyar irodalom panorámája*, valamint *A bulgáriai magyar szépirodalom bibliográfiája*, Búr Márta és Dimitar Markovszki *Magyarország-könyve*, Göncz Árpád *Sarusok*, Bodor Ádám *Sinistra körzet* (mindkettő fordítója Svetla Kjoszeva), Sztefka Hruszanova átültetésében Molnár Ferenc *Pál utcai fiúk* (új fordítás) és Kukorelly Endre *Memória-part*...

Az előbbi bekezdés tartalma több tényre példa: a) fehér foltok tűnnek, b) klasszikus mű és kortárs szerző egyként lehet fontos – a fordító választ, pályázik és támogatják, c) a „pénzadók“ között olyanokat is találni, mint a szófiái és az európai Nyitott Társadalom Alapítvány, a Bulgária Jövőjéért Alapítvány, d) Magyarországon is jelennek meg bolgár nyelvű művek. Ez utóbbiak általában kétnyelvűek. A hazai bolgár önkormányzatok, de leginkább az említett magyar kisebbségi közalapítvány segítségével kiadott művek közül listámra csak egyet vettem, Teodor Radevszki *Szigetlakók (Osztrovitjani)* című magyar és bolgár nyelvű elbeszéléskötetét. Külön szívfoltja a kétnyelvű könyveknek a Balaton Akadémia és a jobbára Magyarországon élő Gencso Hrisztozov együttműködéséből születő művek: Berzsényi- és Sinka-kötet, Sánta Ferenc-elbeszélések, Papp Árpád versei.

Magyar vonatkozású különlegességei a kilencvenes lajstromnak: Blasius Kleiner *A bolgár ferencesség krónikája* (magyar lelőhellyel), Király Péter neve alatt (tudományos feltárásában) jelent meg Szófiában az idén az *Isztinnaja poveszt* című jelentős forráskiadvány.

Fehér Géza újabb két műve egy kötetben (ezeket bolgáruul írta). Jómagam két bolgáruul szerzett verseskötete hova tartozik?

Kétezertől újabb bolgár nyelvű könyvek: Toso Doncsev *Új idők bolgárai*, Szabó Lőrinc kétnyelvű verseskötete (bolgár vonatkozású naplórészletekkel), Németh László három

Сред унгарските специалитети в списъка за деветдесетте: Блазиус Клайнер „Хроника на българските францисканци“ (открита в Унгария), а под името на Петер Кирай (научна обработка) тази година в София излезе „Истинна повест о Кирил и Методий“, ценен изворов материал.

Още две произведения на Геза Фехер в един том (писани на български език). Къде да отнесе моите поетични книги, създадени на български?

През двехилядната година се появиха нови книги на български: Тошо Дончев „Българи от ново време“, стихосбирка на Льоринц Сабо на два езика, три драми на Ласло Немет, „Дву-ликият Янус. Предизвикателствата на прехода към демокрация в Унгария“, поемата на Ласло Наги „Сватба / Венчавка“ (в оригинал и два превода, история на създаването ѝ, статия на Геза Ваши). Петер Юхас „Кирил и Методий и българска Моравия“, Петър Каменов „Граф Андраши и Балканите“. По волята на преводачите Йозеф Уташи, който пристигна в София за представянето на поезията си, бе изненадан с две стихосбирки. Петер Естерхази взе участие в премиерата на три свои книги, получили субсидии от различни места. Едновременното им излизане не бе случайно съвпадение. („Една жена“ в превод на Светла Кьосева, „Спомагателни глаголи на сърцето“ – Юлия Димитрова и „Погледът на графиня ХанХан – Николай П. Бойков). Благодарение на една холандска фондация и Стефка Хрусанова бе издадена книгата на младия Петер Зилахи „Последният прозорец-жираф“.

(Пред нас) Пресметнах: вече 48 издателства могат да се похвалят, че са издавали унгарска (или свързана с Унгария) книга, мнозинството от тях са творчески ателиета, в които се създават повечето от книгите (особено през последните години).

Ала напразно щяхме да очакваме подобен подем, дори при стабилни, дори високи субсидии и при – навярно можем да твърдим – подходящ подбор, ако не съществуваше, ако нямаше „на разположение“ един силен преводачески екип. Позволете ми, без да посочвам съзнателно каквито и да било съображения, да представя просто един списък за тези, които не са достатъчно запознати с българските среди: следват имената на тези, които още или вече активно се занимават с литературата и културата ни: Светла Кьосева, Александър Миланов, Таня Кръстева, Нино Николов, Николай П. Бойков, Юлия Димитрова, Стефка Хрусанова, Чавдар Добрев, Марта Бур, Пенка Пейковска, Мартин Христов, Индра Маркова, Юлия Крумова, Здравко Чубриев, Лиляна Лесничкова, Нели Димова, Габриела Хаджикостова, Лиана Узунова-Петрова, Даниела Тошмакова, Йонка Найденова, Мина Цонева. Не споменавам многото български поети начело с Иван Цанев, които превеждат нашите поети, не споменавам представителите на по-възрастното поколение, които от десет години вече не превеждат, ала от някои от които все още очаквам хубава интерпретаторска работа.

В това неумело обобщително писание споменавам въпросните деветдесет заглавия, тъй като се наех да анализирам книгоиздаването. Макар че и едно съставител-



Жена • Asszony

драмája, *A Janus-arcú rendszerváltozás* (tanulmányok a kilencvenes évek Magyarorszájáról) Nagy László *Menyegző* című hosszúverse (az eredeti, két fordítás, keletkezéstörténet, Vasy Géza cikke). Juhász Péter *Cirill, Metód s a Bolgár Morávia*, Petar Kamenov *Andrássy gróf és a Balkán*. A fordítói akarat egyszerre két bolgár nyelvű verseskötettel ajándékozta meg a bemutatójukra Szófiába érkező Utassy Józsefet. Hogy Esterházy Péter három könyve premierjén vegyen részt tavaly Bulgáriában – ezt a különböző helyeken célba érő pályázati támogatások tették lehetővé. Az időzítés már nem volt véletlen. (Az *Egy nőt* Svetla Kjoszeva, *A szív segédigéit* Julija Dimitrova, a *Hahn-Hahn grófnő pillantását* Nikolaj P. Bojkov fordította) Az ifjú Zilahy Péter *Az utolsó ablakzsiráf* című könyvének bolgárra ültetése egy holland alapítványnak és Sztefka Hruszanovának köszönhető.

(Előttünk) Összeszámoltam: 48 kiadó büszkélkedhet magyar (vonatkozású) könyvvel, legtöbbjük több kötetnek is kibocsátó műhelye (főleg az utóbbi években).

De hasztalan lenne a lendület igénye, a derekas, sőt kiemelten erős támogatók valósága, a – talán elmondható – megfelelő könyvvásárlás, ha nem állna helyt, ha nem állna „rendelkezésre“ egy igen erős bolgár fordítói gárda. Engedtessek meg, hogy minden szempontot tudatosan mellőzve pusztán egy névsort bocsássak a bolgár berkekben talán járatlan olvasó rendelkezésére: azok nevei következnek, akik még és már aktívan foglalkoznak irodalmunkkal, kultúránkkal: Svetla Kjoszeva, Alekszandar Milanov, Tanja Kraszteva, Nino Nikolov, Nikolaj P. Bojkov, Julija Dimitrova, Sztefka Hruszanova, Csavdar Dobrev, Búr Márta, Penka Pejkovszka, Martin Hrisztov, Indra Markova, Julija Krumova, Zdravko Csubriev, Liljana Lesznicskova, Neli Dимова, Gabriela Hadzsikosztova, Liana Uzunova-Petrova, Daniela Tosmakova, Jonka Najdenova, Mina Coneva. Nem említettem Ivan Canevvel az élen a sok-sok költőt, kik poétáinkat tolmácsolják, nem említettem az idősebb nemze-

ство във вестник или списание или подкрепата му може да има не по-малко значение. Освен споменатия вече „Исторически преглед“, може да се спомене и редовното снабдяване с материали (по-преди) на литературния седмичник „Литературен форум“, двата тематични броя в другия литературен седмичник „Литературен вестник“ (през 2000 и 2001 г.). Подготвяме и други такива – из областта на унгарската критика, на детската литература, литературната продукция на 2000 г. Както вече отбелязах, с подкрепата на Фондация „Унгарска книга“ (ако вземем предвид само нея) предстоят да излязат „Не се страхувайте“ от Анна Йокаи, „Изповедите на един буржоа“ от Шандор Марай, избрани стихове на Шандор Вьорьош, разкази на Миклош Мейсый, „Кратка история на унгарската култура“ на Ищван Немешкурти, „Сатанинско танго“ от Ласло Краснахоркаи, Седем века поезия, „Корнел Ещи“ от Дежо Костолани, общ сборник на Ференц Сий и Силард Борбей, Унгарска любовна поезия, Панорама на унгарската литература (антологии).

Унгарският институт също подкрепя тези книги, но има грижата и за издаването на други – понякога готвени отдавна – творби, сред които е голям унгарско-български речник, подробна библиография на унгарската литература, сборник със статии „Научна сбирка“ за ролята на унгарските учени в българската наука (1890-1930), ново издание на „Трагедията на човека“ на Имре Мадач, стихосбирки на Ференц Буда и Бенедек Киш, есета на Петер Надаш, сборник с изследвания на Бела Помогач, „История на Унгария“ на Габор Дяпаи и Иван Бертени, Жолт Байер: „1956“, български етнографски албум (с работите на Ищван Дьофри, Золтан Силаги, Бела Гунда и други фотографии).

15 унгарски поети, ненавършили четирсет години превеждат 15 български поети на същата възраст и обратно. По наша поръчка се готвят два сборника „Български паметни места в Унгария“ и „Унгарски паметни места в България“. Знам, че се превежда томче на Ищван Бибо, Стоян Радев подготвят сборник интервюта с унгарски българисти и обществени дейци ... и много други проекти.

Ще ми се да вярвам, че и с просто око може да се забележи, че това, което се случва по отношение на издаването и подкрепата на унгарските (свързани с Унгария) книги в България, е добро и не може да бъде отречено – дано и занаят да е така. Все така.

(Защото) сериозно накуцва някогашното броене – колко при нас и колко при вас. За същия период в унгарски превод са издадени десетина български книги, почти без изключение с унгарска подкрепа. В момента има шанс да бъде издаден романът на Ивайло Петров „Хайка за вълци“, който има литературно-историческо значение – преводът е готов вече четиринайсет години. Сериозно изключение от казаното дотук е един сборник с българска поезия, грижата за който пое Българското посолство в Будапеща – този път аз моля за извинение, в случая длъжникът съм аз.

дék tagjait, kik tíz éve már nem fordítanak, de némelyiküktől még remélek szép interpretátori munkát.

Kilenccven címről szólt ez a sután összegezõ fogalmazásfutam, mert a könyvkiadást vállaltam ennyire elemezni. Ám lehet hasonlóan jelentõs olykor egy-egy lapösszeállítás, annak támogatása is. A már sorolt *Isztoricsezkí pregléd*-számon kívül megemlítenõ itt a *Literaturen forum* címû irodalmi hetilap korábbi folyamatos anyagellátása, a *Literaturen vesztnik* címû másik irodalmi hetilap két tematikus válogatása (2000-ben és 2001-ben). Ilyenre készülünk – többek között a magyar kritika területérõl, a gyermekirodalomból, 2000 irodalmi értékeibõl. Miként jeleztem, a Magyar Könyvalapítvány megszavazott összegeivel (ha csak ezt vesszük) várható Jókai Anna *Ne féljete*k címû könyve, Márai Sándor *Egy polgár vallomásai*, Weõres Sándor válogatott versei, Mészöly Miklós elbeszélései, Nemeskürty István *Kis magyar mûvelõdéstörténet*, Krasznahorkai László *Sátántangó*, Hét évszázad költészete, Kosztolányi Dezsõ *Esti Kornél*, Szijj Ferenc és Borbély Szilárd közös kötete, *Magyar szerelmi költészet*, *A magyar irodalom kistükre* (antológiák).

A Magyar Intézet is melléáll e könyveknek, de bizonyos, hogy gondja lesz újabb – olykor régóta vajúdó – mûvek megjelenésére, ilyen többek között a magyar-bolgár nagyszótár, a magyar irodalom részletes bibliográfiája, *Tudományos gyûjtemény* címen cikkválogatás magyar tudósok szerepérõl a bolgár tudományosságban (1890-1930), Madách Imre *Az ember tragédiája* (új kiadás), Buda Ferenc- és Kiss Benedek-verseskötet, Nádas Péter-esszék, Pomogáts Béla tanulmánykötet, Gyapay Gábor – Bertényi Iván *Magyarország története*, Bayer Zsolt *1956*, bolgár néprajzi album (Gyõrffy István, Szilágyi Zoltán, Gunda Béla és mások fotográfusi munkásságával).

15 negyven évnél fiatalabb magyar költõ 15 bolgár hasonlókorút fordít, és viszont. Rendelésünkre készül két kötet: *Magyarország bolgár emlékhelyei*, *Bulgária magyar emlékhelyei*. Tudok Bibó István-kötet fordításáról, Sztojan Ra-dev magyar közéletieket s bulgaristákat megszólaltató interjúkötetérõl... sok tervrõl.

Hinni szeretném, hogy okolás nélkül is látható: ami 1994 óta Bulgáriában a magyar (vonatkozású) könyvek kiadása és támogatása területén történik, jó és vállalható – bárha elõttünk is így. Tovább.

(Mert) jelentõsen biceg a hajdani oda-vissza strigulázás. Ugyanezen idõszakban tizenvalahány bolgár könyv jelenhetett meg magyar fordításban, szinte kivétel nélkül az is mind magyarországi segítséggel. Frissiben Ivajlo Petrov *Farkasvadászat* címû irodalomtörténeti értékû könyvének kiadására van esély így – a fordítás már tizennégy éve készen. Komoly kivétel a mondottak alól egy bolgár költõi válogatás leend, amelynek istápolását a budapesti Bolgár Nagykövetség vállalja – kérem az érintettek bocsánatát, adós most magam vagyok.

ХЕМУС 2/2001

Списание за обществен живот и култура
Основано от Дружеството на българите в Унгария през 1991 г.

Издание на Българското републиканско самоуправление
Отговорен издател: Димитър Цуцуманов
Списанието се издава с материалната подкрепа на Фонд „За националните и
етнически малцинства в Унгария“

Председател на редакционната колегия: Тошо Дончев
Редакционна колегия:
Светла Кьосева: главен редактор
Росен Русев: художествен редактор
Адриана Петкова, Ася Събева-Юричкаи, Георги Иринков, Дьорд Сонди,
Ленке Чикхеи, Петър Петров, Райна Симеонова, Светослав Стойчев
Секретар на редакцията: Моника Тютюнкова
Оформление: Юдит Калои

Печатница: A&M BT
Адрес на редакцията: 1097 Будапеща, ул. „Лоняи“ №41. Тел.: 216-0197
Цена на броя: 200 форинта. Годишен абонамент: 600 форинта
ISSN 1216-2590



HAEMUS 2001/2

Társadalmi és kulturális folyóirat
Alapította 1991-ben a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

A Bolgár Országos Önkormányzat kiadványa
Felelős kiadó: Czuczumanov Dimiter
Megjelenik negyedévenként a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségékért
Közalapítvány támogatásával

A szerkesztőbizottság elnöke: Doncsev Toso
Szerkesztőbizottság:
Kjoszeva Szvetla főszerkesztő
Ruszev Roszen képszerkesztő
Csíkhelyi Lenke, Irlnkov Georgi, Petkova Adriana, Petrov Petar,
Juricskálné Szabeva Aszja, Szimeonova Rajna, Szondi György, Sztojcssev Svetoslav
Tyutyunkov Mónika szerkesztőségi titkár
Lapterv: Kállói Judit

Nyomda: A&M BT
A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Lónyay u. 41, tel.: 216-4210
Egy szám ára: 200 Ft
Előfizetés egy évre: 600 Ft
ISSN 1216-2590